

ISSN: 1302-6879

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

HAKEMLİ DERGİDİR

YIL/YEAR : 2009 SAYI/NUMBER : 16 KIŞ /WINTER

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Sahibi

Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Alaattin KARACA

Editör

Doç. Dr. Alaattin KARACA
Doç. Dr. Vefa TAŞDELEN

Yayın Kurulu

Enstitü Yönetim Kurulu
Prof. Dr. Muhsin MACİT
Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU
Doç. Dr. Alaattin KARACA
Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ
Doç. Dr. Vefa TAŞDELEN
Yrd. Doç. Dr. Abdülmecit CANATAK

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Arif ÜNAL
Prof. Dr. Abdülbaki GÜNEŞ
Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU
Prof. Dr. Bülent KARAKAŞ
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA
Prof. Dr. Mustafa OFLAZ
Prof. Dr. M. Ruhi KÖSE
Prof. Dr. Recai KARAHAN
Doç. Dr. Yakup CİVELEK
Doç. Dr. Yaşar ŞENLER
Doç. Dr. Zeki TAŞTAN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet YAYLA
Yrd. Doç. Dr. Bedri SARICA
Yrd. Doç. Dr. Handan TUNÇ
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz ÖNAY
Yrd. Doç. Dr. Ercan TOMAKİN
Yrd. Doç. Dr. Hasan GÜNEŞ

Dizgi

Müştehir KARAKAYA

Baskı

Baranoğlu Ofset Matbaacılık: 0432 215 94 06 VAN

Yazışma Adresi

Doç. Dr. Alaattin KARACA
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / VAN
Tel:0 432 225 11 18 - 0 432 225 17 01/1272 - Fax:0 432 225 10 52

İleti adresi: akaraca@yyu.edu.tr

Baskı Yılı: 2010

İÇİNDEKİLER

Doç. Dr. Alâattin KARACA Turgut Uyar'ın Şiirlerinde Modern Kent İmgesi	5
Yrd. Doç. Dr. İlker AYDIN Türkçede Belirtme Durumu ve Tümcenin Zorunlu Kurucusu Nesne Üzerine	29
Dr. Murat ÖZTÜRK Bir Siyasetname ve Pendname Olarak Lami'î Çelebi'nin Veyse Vü Ramin Mesnevisi	46
Yrd. Doç. Dr. Kayhan KURTULDU Czerny Op 299 3 Numaralı Etüdün Armonik ve Biçimsel Açıdan İncelenmesi	70
Yrd. Doç. Dr. Alaattin CANBAY İdol Kavramının Türk Popüler Müziğindeki Yansıması	83
Yrd. Doç. Dr. B. Cercis TANRITANIR Bharatı Mukherjee's Women In Desirable Daughters	100
Okt. Mustafa SOLMAZ Konya- Alata Üzerine Bir İnceleme	109
Yrd. Doç. Dr. H. Reşit DEMİREL Ezher'de Hadis İlimlerinin İhyası	129
Yrd. Doç. Hasan GÜNEŞ Bilişsel Gelişim Sürecinde Etkili Öğrenme Teknikleri	142

HAKEMLER

Prof. Dr. Arif ÜNAL	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. A. Meral TÖREYİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal SAKLAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YEREBAKAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Metin AKKUŞ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Nevhiz ERCAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nezihe ŞENTÜRK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Salih AKKAŞ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Erdoğan ERBAY	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma AÇIK	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Halil DELİCE	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Nevzat TARTI	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Selami ECE	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Vefa TAŞDELEN	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. A. Mecit CANATAK	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ERDEM	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU	Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Turgut Uyar'ın Şiirlerinde Modern Kent İmgesi

Doç. Dr. Alâattin KARACA

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
akaraca@yyu.edu.tr

Özet

Turgut Uyar, İkinci Yeni şairlerinden biridir. Türkiye’de, 1950’den sonraki kentleşme ve tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecine koşut biçimde, şiirlerinde bu olguya geniş yer vermiştir. Modern kentin birbirine yabancı kalabalıkları, doğadan kopukluğu, modern kentte geleneksel/insanî değerlerin yitirilmesi, bireyin bu hızlı değişim karşısında yaşadığı ruhsal ve kültürel şok, yalnızlık, bunaltı, umutsuzluk ve doğaya kaçma isteği, onun şiirlerin ana temalarıdır. Bu makalede, Turgut Uyar’ın, şiirlerinde, kentleşmeye nasıl baktığı, modern kenti ve içinde yaşayan insanları nasıl betimlediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Turgut Uyar, kent, birey, yalnızlık, sanayileşme.

Abstract

Turgut Uyar is one of the İkinci Yeni (Second New) poets. Uyar gives an important place in his poetry to the radical social changes like urbanization and industrialization taking place in Turkey after 1950s. He focuses on various themes like alienated city-dwellers, the loss of traditional/humanistic values in modern cities, falling away from nature, the psychological and cultural shock, loneliness, depression and despair the individuals experience in the face of such changes. In this article, Turgut Uyar’s view of urbanization, modern cities and the situation of place of city-dwellers were examined.

Key words: Turgut Uyar, city, individuals, loneliness, industrialization.

Yahya Kemal'in şiir kenti İstanbul'du. O, 1958'de öldüğünde Türk şiirinde büyük bir kırılma yaratan İkinci Yeni Hareketi'nin öncülerinden İlhan Berk'in de kentiydi İstanbul. Berk'le aynı kuşaktan olan Turgut Uyar'ın şiirlerinde* de –şairliğinin ilk dönemindeki şiirler bir yana- önemli bir yer tutar kent. Ama ilkin, incelemeyi tarihsel bir sürece yerleştirmek ve ayrıca yer yer karşılaştırma yapabilmek için, kısaca Yahya Kemal ve İlhan Berk'in kente –kuşkusuz İstanbul'a- bakışını ana çizgileriyle anımsamakta yarar var.

Önce bir saptama yapalım: Yahya Kemal, esas itibariyle 'saltanat ikliminin çocuğu'; şiiri de yetiştiği, kişiliğini bulduğu o kültürel ortamın ürünü doğallıkla; yani o kültürden kaynaklanan biçim, öz ve dil olanaklarıyla kurulmuş bir şiir onunki. O hâlde, şairin İstanbul'a bakışını belirleyen ana etmenin de bu kültür olduğu asla akıldan çıkarılmamalı. Bu saptamadan sonra artık şunları söyleyebiliriz: Yahya Kemal için İstanbul, bir kültürel kimlikti her şeyden önce ve buna bağlı olarak 'âsude şehir'di. Beyatlı, kente hep mazi penceresinden baktı; onda, teneffüs ettiği kültürü, yaşama tarzını aradı/buldu hep. Aradığı/bulduğu, modern kent değil, geleneksel şehirdi. Bu şehre ait olmaktan veya onun kendisine ait olmasından onur duydu, hiç yadsımadı bu kenti, olumsuz tablolar çizmedi ona ilişkin. Kent ve insan birbirleriyle uyumluydu şiirlerinde. Ve en önemlisi, Yahya Kemal'in şehri hiç değişmedi, 'kör kazma'lar onu yıkmaya başlasa da, hep 'eski İstanbul' olarak kaldı.

İlhan Berk'e gelince; şairliğinin ilk döneminde, *İstanbul Kitabı* (1947)'nda bir 'sosyalist flâneur' olarak dolaştı İstanbul sokaklarında. Onun gözünde kent, 'aç ve fakir İstanbul'du. Yoksulları, onların işe gidişlerini, paydos saatlerini, çalışmalarını betimledi yumruklarını sıkarak. Sonunda da yoksulluğa paydos diye bağırıp, amacının bu 'dükalık kenti'ni yıkmak olduğunu ilân etti. Belli ki, yıkılması gereken bir dükalığı simgeliyordu İlhan Berk'e göre İstanbul. *Galata* (1985) ve *Pera* (1990)'da, sosyalist flâneur değildi kentin sokaklarındaki, bir 'kartograf'tı. Haritasını çiziyordu sokakların.

Şimdi Turgut Uyar'a geçebiliriz. Başta söyledik kent, Yahya Kemal ve İlhan Berk gibi onun şiirlerinde de önemli bir izlek. Ancak Uyar'ın kente yönelmesi bir anda olmuyor. Şairliğinin ilk döneminde –*Arz-i Hâl* (1949) ve *Türkiyem* (1952)-, çoğunlukla Anadolu'yu, Anadolu halkını, küçük bir memurun Anadolu'ya ilişkin gözlem ve duygularını, kentten çok kır yaşamını betimliyor. Ancak *Dünyanın En*

* Turgut Uyar'ın şiirlerinden yapılan alıntılar, şu yapıttandır: *Büyük Saat, Bütün Şiirleri*, YKY, İstanbul, 2002.

Güzel Arabistanı (1959)'yla bir anda kopuyor o dünyadan, o coğrafyadan; o şiiirden de. Kısacası, şiiirinde büyük bir değişme göze çarpıyor. Kuşkusuz kendisine şiiirindeki bu büyük değişmenin, kırılmanın nedenleri sorulmuştur sık sık. Şair, bu konuya ilişkin sorulara verdiği yanıtlarda, şiiirindeki değişmenin, kırılmanın asıl nedenlerinden birinin, taşradan büyük kente gelmesi olduğunu söyler. Burada zorunlu olarak kısa bir bilgi vermek gerekiyor. Uyar, askeri memur olarak ilkin Kars'ın Posof ilçesinde (1948-1952), ardından da Terme'de (1952-1954) görev yaptıktan sonra başkent Ankara'ya gelir. Yani kırdan kente göçü bizzat yaşamış bir insandır. Bir de 1958'de askeri memurluktan kendi isteğiyle ayrılıp sivil yaşama geçmesi var. Ancak bu tür değişiklikler, o yıllarda, aslında yalnızca Uyar'ın yaşamında değil, tüm toplumda, hem de etkili biçimde cereyan etmiştir. Şunu söylemek istiyorum: Turgut Uyar, kentlerin büyük bir değişim geçirdiği; her şeyden önce imparatorluk estetiğinin ve yaşama tarzının, hemen her alanda silindiği, yerine yenilerinin şuursuzca ve savrukça yerleştirildiği, tarihsel dokunun, doğal çevrenin talan eder gibi yok edilmeye başlandığı, kırsal kesimde yaşayanların akın akın büyük kentlere göç ettiği bir dönemin şairi. Doğallıkla şiiiri de böyle bir ortamın ürünü. Çünkü kendisinin de isabetle belirttiği üzere; “*Bu yaşamaya eski bir şiiirin verileri, imkânlarıyla yanaşamazdı artık.*”¹ İşte budur, Uyar'ın şiiirindeki büyük değişimin; kente yönelmesinin nedeni. Nitekim şair de buna işaret ediyor:

“Kendi adıma beni yazdığım şiiiri yazmaya iten neden çevremi değiştirdiğini görmemdi. Birdenbire kentleşen dünya, birdenbire karşılaştığım neon lambaları, büyük oteller, birtakım yeni gelişmeleri haber veren durumlar beni artık Orhan Veli şiiiri yazmakla kurtaramıyordu.”²

Yukarıda belirttiğimiz olgular nedeniyle kent, Uyar'ın şiiirlerinin boy attığı izleksel alan hâline gelmiştir. Böylece türlü çelişkileriyle kent yaşamı, değerler yitimi ve çatışması, bireyin kentte yaşadığı şok, bunalım, yalnızlık ve sıkıntı, doğaya, insanî değerlere özlem, önemli bir yer kaplamaya başlar şairin yapıtlarında. Aslında sadece onun değil, o kuşağın çoğu şairinde bunlar, başat izleklerdir. Nitekim Uyar'ın, Behçet Necatigil'in *Eski Toprak* adlı yapıtı

¹ Turgut Uyar; “İkinci Yeni ve Eleştirmeciler” (Söyleşi), *Yeditepe*, S.17, 1960.

² Turgut Uyar; “Hangi Soruyu Niye”, *Yazko-Somut*, 4 Şubat 1973.

dolayısıyla kaleme aldığı bir yazıda, kent/kentleşme ve bunun dayattığı yaşam biçiminin şiirimizde dile getirilişine ilişkin yaptığı şu saptamalar, aslında kentleşmeyle gelen değişime kendisinin bakışını da yansıtmaktadır:

“Necatigil, bütün kitaplarıyla bir “şehir yaşaması” problemi getiriyor bize. Henüz alışamadığımız, birtakım gereklerine uymadığımız, tadına varamadığımız, belki de bazı yoksunluklarına katlanamadığımız bir “büyük şehir yaşaması”. Bu, küçümsenemeyecek bir problemdir, bir olaydır. Bir uygarlık, bir yaşama üslubunu değiştirmektir belki. Yaşamasını gürültüye, ısmarlanmışa getirmek istemeyen, istemeyen değil, bunu bir iç zorlaması, bir ölüm kalım meselesi hâlinde duyan bir kişi için ya bu yaşamaya direnmek, ya öykünmek ya da bu yaşamayı kendi gerçeklerine göre halletmek gerekmektedir. Bu hele bizim gibi altı yüz yıl, mahalleler, semtler hâlinde bile, tek kişi imişçesine yaşamış bir toplum için biraz daha önemli bir mesele hâline geliyor. Birtakım özlemleri olan, yaşamasını birtakım şartlara göre ayarlamış bir kişinin, kendisine göre olmayan çalışmalara zorlanması, didinmesi, boğunuk, silik, kötü kopyalarcasına, hattâ Tanrısız bir yaşama. Ölümün bile bir ödev bellendiği, ısmarlandığı, bir yaşama. (...). Bu yaşamayı övecek, hiç değilse yadırgamayacak, derinden derine isyanını söyleyemeyecek ozanımız var mı bilmiyorum. Çoğu bilir bilmez, bu rahatsızlığın içindeler.”³

Uyar, bunları Behçet Necatigil’in şiirleri için söylüyor ama; aynı saptamalar kendi şiirleri için de geçerli. Yani o, büyük kent yaşamına henüz alışamayan, kent birtakım gereklerine uyamayan, bazı yoksunluklarına katlanamayan insanları anlatır şiirlerinin çoğunda. Genellikle de, yaşamını gürültüye, ısmarlanmışa getirmek istemeyen, bunu bir iç zorlaması, bir ölüm-kalım sorunu hâlinde duyan, o nedenle böyle bir yaşamaya direnen, başkaldıran bir şair olarak, yüzünü doğaya; geyikli gecelere, göklere, denizlere, balıklara çevirir hep, kimi kez de alkolden, kadından medet umar. Kısacası, modern kent yaşamının çelişkileri, yarattığı değerler karmaşası ve ruhsal travmadır şiirlerinin çoğunda dile getirdiği. Kentsel yaşama

³ Turgut Uyar; “Eski Toprak’tan Notlar”, *Forum*, S. 77, 1957.

duyulan tepki sonuçta, genellikle doğaya kaçış ve özlem duygusunu çağırır.

O hâlde başta şunu belirtmeli: Yaşadığı toplumsal/kültürel koşullar gereği, Uyar'ın çizdiği kentte, her şeyden önce Yahya Kemal'in resmettiği kültürü ve estetiği aramak boşuna. Onun çizdiği kent, bir 'kültür kenti' değil. Hem nasıl olsun ki? Uyar'ın karşısındaki, kural tanımaksızın vahşice büyüyen, büyürken önüne gelen her şeyi yıkan, yok eden modern bir kent. Bu nedenle şiirine, değerlerin alt-üst olduğu, kültürsüz-kimliksiz bir kent imgesi yansıyor. Dolayısıyla onun şiirlerinde kentin, Yahya Kemal'deki gibi bir kültürel kimlik aynası olması olanaksız. Çünkü yaşam, bu olanakları sunmuyor şaire.

Berk'in İstanbul'una gelince. İlhan Berk'in *İstanbul Kitabı*'nda yalnızca sosyo-ekonomik bir alandır kent. Turgut Uyar'la karşılaştırıldığında, yüzeysel ve tek yönlü bir bakış İlhan Berk'inki. Uyar, kentin –buna rahatlıkla modernizmin diyebiliriz- özellikle insan ruhunda yarattığı 'büyük sancı'yı, derinden ve çok boyutlu olarak dile getirme çabasında. Berk'in kenti 'yoksulluk'la sınırlı; onun için cılız ve yüzeysel kente ilişkin söyledikleri.

Yahya Kemal, İlhan Berk, Turgut Uyar; üç şair, üç şehir. Belli ki, toplum da, kent de, insan da ve doğal olarak şiir de değişiyor. Şiirin saf aynasına yansıyor bunlar. Şimdi Turgut Uyar'ın şiir aynasına düşen kent imgesine daha yakından bakalım; aradaki farkları da daha açık biçimde görebileceğiz böylece.

Yol Ayrımı/Modern kent mitinin çöküşü

Uyar, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*(1959)'yla birlikte hem yaşamında hem de şiirinde farklı bir dönemece girdiğini duyumsatır bize. Öncekilere göre, yeni bir dünya ve yeni bir insan koyar önümüze. Kenttir karşımızdaki, kentte yaşayan insandır, ona özgü dildir; ama Orhan Veli'nin 'küçük adam'ları, onların küçük sevinçleri, kederleri ve dilleri değil. Daha geniş, daha derin bir perspektiften bakar kente Uyar. Modern kente; o kentlerdeki yaşam biçimine, uzamlara, o uzamlarda kendisine dayatılan ilişkiler ve nesnelere arasında sıkışıp kalmış insana, bu insanın ruhunu saran/sarsan duygulara yöneltir dikkatini. Deyim yerindeyse modernizmin –kent bağlamında- neden olduğu 'çağın büyük sancısı'dır gözlemlediği. Uyar'ın kent karşısındaki bu farklı tavrı, yaşadığımız tarihsel süreç anımsandığında, derin bir kırılmaya işaret eder. Şöyle ki, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin *Fransa Sefaretnamesi* (1720)'nde, gıptayla ve hayranlıkla betimlenen, ulaşılmak istenen çağdaş uygarlığın toplumsal yaşam alanları olarak sunulan modern kentler, bundan yaklaşık 240 yıl sonra Uyar tarafından çoğu kez doğal çevreyi

yok eden, insanı bunaltan, kirleten, kendine yabancılaştıran bir yaşam alanı olarak algılanmaktadır. Kısaca, 19. yüzyıl Osmanlı aydınlarının hayranlıkla seyrettiği; hatta kutsadığı modern kentler, 20. yüzyıl aydınına büyük bir ‘sancı kaynağı’ olarak görülmeye başlanmıştır. Başlangıçta, kente/konformizme özlem ve övgüyle çıkılmıştı yola, sonra bir hayran adam tavrıyla, özlenen modern kentler; caddeler, pazarlar, evler kuruldu ve tasasız yerleşildi buralara. Yeniye uygun nesnelere döşendi modern uzamlar. Yeniye uygun yasalar, kurallar getirildi, uyuldu onlara sorgusuz sualsiz. Çünkü modern kent, kendisiyle beraber, yeni bir insan, yeni bir yaşam biçimi getirmişti. Ancak yeni yaşam kurulurken pek çok şey de yıkıldı, yok edildi. Başlangıçta, hayranlık psikolojisi içinde, yıkılan ve yok edilenlerin farkına varılmadı pek. İşte Uyar, bu yıkımın farkına varır, onun için de hayranlıkla başlayan sürecin tam karşısında yer alır. Bu bakımdan şiiri, modernizm sürecinde önemli bir dönemeci ifade eder. Modernizm sürecinde dedim; çünkü kent toplumu modernizmin en önemli ürünlerindedir. O nedenle, Uyar’ın şiirlerindeki modern kent imgesi, modernizm sürecinde, Türk şiiri düzleminde önemli bir yol ayrımına işaret eder. İlkın bunun bilinmesi gerek.

Şiir aynasına düşen kent görüntüleri

Bakin bu şehri ben kurdum ben büyüttüm...

Uyar’ın kimi şiirlerinde, modern kentlerin kuruluşu betimlenir. “*Bakin bu şehri ben kurdum ben büyüttüm...*” (“Büyük Ev Ablukada”; 186), “*Şimdi bu taşları biz çektik değil mi ocaklardan/Bu asfaltı biz döktük biz onardık değil mi/Bu yapıları oniki kat yapmak bizim aklımızdı*” (“Büyük Ev Ablukada”; 187) gibi dizeler buna örnek. Şair, her şeyden önce, modern kentlerin insanlar tarafından kurulduğunu, başka bir güç tarafından dayatılmadığını, bunun insan aklının ürünü olduğunu vurguluyor. Kentlerin kuruluşuna ilişkin benzer betimlemelere, “Bir Kantar Memuru İçin İncil” başlıklı şiirindeki şu dizelerde de rastlanmakta:

“... her şeyleri üst üste kodular, su yolları yaptılar, çeşmeleri akıttılar, bakkal dükkânları açtılar, nalbant dükkânları açtılar, tamirci dükkânları açtılar, mahkeme yaptılar, yasalar kodular” (“Bir Kantar Memuru İçin İncil”; 149)

Söz konusu örneklerde kentlerin kuruluşunu onaylayıcı ya da yadsıyıcı bir tavır hissedilmiyor. Ancak Uyar, “*Bakin bu*

şehri ben kurdum ben büyüttüm...” (“Büyük Ev Ablukada”; 186) diyor demesine de, dizenin sonuna şunu da ekliyor: “... *ama sevemedim*”. İşte bu önemli: Tanzimat döneminde hayranlıkla başlayan modernizm serüveninin, -kent bağlamında- insanı getirip bıraktığı ruh hâli “... *ama sevemedim*” noktasıdır ve Uyar’ın şiirlerindeki kent imgesi de ancak bu anahtar ifade yardımıyla çözümlenebilir. Bu saptamadan sonra – Niçin “... *ama sevemedim*” ? sorusuna yanıt aramayı ileriye bırakarak- yolumuza kaldığımız yerden devam edelim.

Turgut Uyar, insanın başlangıçta büyük bir hayranlık ve özlemle kurduğu modern kentlere baktığında neler görüyor? İlk uzamlar; örneğin garlar, otobüs durakları, oteller, pazarlar, bankalar ve caddeler... Kentin kapısından girenlerin gözüne çarpanlar önce bunlar:

“Dağlardan geldiler.
Çul çaput ve saç sakal halinde geldiler
Garları, otobüs duraklarını, otelleri
Pazarları, bankaları, caddeleri
Ve zoraki karmaşıklığı gördüler” (“Yanık Tarlalar’a”; 448)

Sonra, dükkânlar, depolar, işportacılar ekleniyor; “*söyleyin nasıl dayanılır dükkânlara depolara*” (“Kırlardan Geliyorlar; 566), “*Şehir birden başladı, sol tarafta hendekler/ işportacılar, dükkâncılar ve akşamüstleri gidip gelenler*” (“Yaralı Olduğunu Sanan Birisinin Hüznüne Gazel”; 328) gibi dizelerde. Kent giderek büyüyor, kendisinin söylediği gibi, sanki “...*çarpa çarpa büyüyor...*” (“Öteyi Beriyi Omuzluyorum”; 117); asphalt, katran kokusu, cıvata, balata, üremesiz kadın, lâstikler, benzinler vb. modern kent tablosunu oluşturuyorlar birbirlerine eklemlenerek:

“akşam, azıcık!.. alınımın azıcık yüksek kaldığı lâstiklerin, benzinlerin, bonoların azıcık ufaldığı” (“Öndeyiş”; 231)

“Ellerin nasıl olsa yıkılmış gitmiş para saymaktan, cıvatadan, balatadan, üremesiz kadın okşamaktan,...” (“Övgü, Ölüye”; 219)

Kuşkusuz bunlar modern kenti oluşturan çeşitli uzamlar ve teknolojik araç-gereçler. Saymaya devam ediyor Uyar. Tüm itlikler, orospular, sahanda yumurtalar, pis lokantalar (“Yılın”; 122) giriyor bu yaşam alanına. Çöplükler ekleniyor; her şeyin; “*Bitmiş sigaralar[ın]*.”

otobüs biletleri[nin]. kullanılmış pamuklar[in] (...) tarifeler[in]. yaz gümrükleri[nin]. gazocağı iğneleri[nin]. kötü çıkmış resimler[in]...” (“Yaralı Olduğunu Sanan Birisinin Hüznüne Gazel”; 328) atıldığı.

Sonra akşamlar, modern kentteki akşam manzaraları yansıyor Uyar’ın dizelerine. Bu akşamlar, Yahya Kemal’in “*Git bu mevsimde, gurup vakti, Cihangir’den bak!/Bir zaman kendini karşıdaki rü’yâya bırak!/Başkadır çünkü bu akşam bütün akşamlardan*”⁴ sözleriyle betimlediği, İstanbul’un rüya gibi akşamlarına hiç benzemiyor, İlhan Berk’in işlerinden dönen işçileri resmettiği akşam manzaralarından da farklı. Modern kentin yaşamına uygun biçimde kalabalık, bunaltıcı, pis, terli, küflü ve buğulu Uyar’ın akşamları. Şu dizeler, aradaki farkı göstermekte:

“Göğüslere kulak memelerine lâvanta çiçeği kokutmakla
Akşam mı denir ara sokaklarda pis lokantalara
Bir otçuk olmayınca çayırdan bir göz seyretmeyince balıktan
Akşam mı denir yükselen küflü kentli buğuya kalabalıktan”
 (“O Zaman Av Bitti”; 191)

“Adamın biri dalar lokantaya şarap der öbürü girer o daha
Akşam derler kadınlar erkekler doluşurlar yataklara”
 (“O Zaman Av Bitti”; 191)

Üstelik yapaydır, yıldızlardan ve aydan nasipsizdir; lâmbaların yalancı parıltılarıyla aydınlatılmış, “*Uydurulmuş yıldızların çöreklediği*” (“Akçaburgazlı Yekta’nın Yalnızlığına Kara Taştan Tapınak Kurduğunda Söylediği Mezmurdur”; 170) bir akşam. “*N’apalım akşamdır.*” der Uyar çaresizlik içinde. Gerçek şudur: Artık “*İstanbul coğrafyada ışiksiz bir şehir*”dir (“Tel Cambazının Rüzgârsız Aşklara Vardığını Anlatır Şiirdir”; 115). Çünkü modern kentin neon lâmbaları, aydınlatamaz kararın insan ruhunu artık.

Akşamları böyledir de, sabahları farklı mıdır kentin? Sabahların da farkı yoktur akşamlardan. Uyar’ın deyişince kentler “*güçsüzdür sabahları*” (“Yeşile Geçit”; 323).

Uyar’ın çizdiği kent tablosunda, ilk bakışta göze çarpanlar bunlar.

Ama sevemedim...

Henüz söylemini keskinleştirmemiş olmakla beraber, yukarıdaki kimi betimlemelerden anlaşılacağı üzere, Uyar’ın modern

⁴ Yahya Kemal (Beyatlı); “Hayal Şehir”, *Kendi Gök Kubbemiz*, YKY, İstanbul, 2003, s. 25.

kente bakışı olumlu değil; daha doğrusu kentin içine sokuldukça, olumsuzluklar giderek daha belirginleşiyor, daha büyüyor. Peki neden karşı çıkıyor modern kente Uyar? Şiirinde de görüleceği üzere bu, çok açık. Şair, modern kentlerle beraber güzel ve insanî olan pek çok şeyin yıkıldığı, yok edildiği kanısında. Örneğin “(Bir Kantar Memuru İçin) İncil” başlıklı şiirinde, şöyle anlatıyor bunu:

“...bir şeyin bu kadar şey içinde gitgide küçüldüğünü yittiğini sezinliyorlardı (...) ama öyle bir şey ki, yittikçe, önemi azaldıkça düzeni etkileyen, bilisizliği arttıran, evleri oturulmaz, sokakları dolaşılmaz hale koyan, kişiyi boş vakitlerinden kaçıran bir şey...”

(“Bir Kantar Memuru İçin İncil”; 149)

Aynı düşüncüyü “... bu şehri nasıl yapmışlar böyle üst üste, ne gökyüzü komuşlar, ne günaydın, ne buldularsa getirmişler dağların ovaların dışında, hele sabahların akşamların bungunluğu...” (“Bir Kantar Memuru İçin İncil”; 148), “Son yıllarda öyle kesip astılar ki/Kırdılar kırdılar gökü/Denizi ve gökü kırdılar/Ormanı ve bozkırı/ve bir sürü boku kırdılar (“Yeşile Geçit”; 324) gibi dizelerde de görmek olası. O hâlde şu saptamayı yapabiliriz: Turgut Uyar, modern kentin ve onunla beraber gelen yaşam biçiminin pek çok şeyi yıktığını düşünüyor; hatta ona göre, yıkımın, eksilenlerin, kaybolan değerlerin asıl nedeni modernizm. Bu çerçevede Uyar’ın, -modern kent üzerinden- modernizme, onunla gelen yaşam biçimine tepki gösterdiği rahatlıkla söylenebilir.

Şimdi bir an durup, tekrar başa dönelim. 240 yıl önce Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, Paris’e; yani modern kente, hayranlık ve özlemle bakıyordu, yıllar sonra bu özlem şöyle ya da böyle gerçekleştirildi. Ama şimdi, modern kentin, onunla beraber gelen yaşama biçiminin büyük bir yıkıma neden olduğunu, insan ruhunda derin ve onulmaz yaralar açtığını söylüyor bir şair. *Fransa Sefâretnâmesi*’yle başlayan modernleşme sürecinin Uyar şiirinde ulaştığı yol ayrımını gördükten sonra, şunları söylemek bir zorunluluk artık:

Turgut Uyar’ın şiiri bir fark edıştır; “ama sevemedim”le, “... bu meydanda gökyüzünün görünüşü hoşuma gitmiyordu...” (“Bir Kantar Memuru İçin İncil”; 148)yla başlayan bir fark ediş. Bilinçsiz hayranlıktan, fark ediş noktasına gelmiştir şair. Ama acı deneyimlerden geçerek, yitirerek bir geliş bu. Neyi fark eder Turgut Uyar? Modern kentin diğer yüzünü elbet. Yahya Kemal’in

göstermediği, belki göstermek istemediği, belki de fark etmediği yüzünü, Enis Batur'un "*çağın dönüşüm sancısı*"⁵ dediği şeyi, İlhan Berk'in keşfedemediğini; modern kentle beraber yitenleri, modernizmin insan ruhunda açtığı yaraları fark ediş. İşte buradan girmeli Uyar'ın şiir-kent'ine; yani fark ettiği 'uyaniş kapısı'ndan; oradan da 'ama sevemediklerine'; modernizmin yıktıklarına, yok ettiklerine, dayattıklarına, ruhta yarattığı travmaya uzanmalı. Çünkü ancak buralara inince görülebilir Uyar'ın çizdiği modern kent tablosu.

Şimdi dediğimizi yapmaya çalışalım; yani Turgut Uyar'ın şiirinde modernizmin neleri yok ettiğini, neleri yıktığını, neleri dayattığını, insan ruhunda ne gibi yaralar açtığını görelim. Şair, "*Kırdılar kırdılar gök/Denizi ve gök kırdılar/Ormanı ve bozkırı*" dizelerinde de görüldüğü üzere, sık sık doğal çevrenin yok edilmesine ve doğadan kopuşa vurgu yapıyorsa da, anlaşıldığı kadarıyla sorun yalnızca doğayla sınırlı değil. Uyar, bununla birlikte, modernizmin, asıl insan ruhunda açtığı yaralara ve kimi değerlerin yitimine işaret etmekte. Nitekim, bunu sezdirmek istercesine, kentin kapısından içeri ilk adım attığımızda, âdeta bir uyarı levhası gibi, şu dizeler karşılar bizi:

“şehir haritasına trafik lâmbasına kan içinde adamlara
kan içinde adamlara
kan umutsuzluktur
ona kendini hazırla” (“Acının Tarihi”; 424)

Bu dizeler, okuru, ilerde karşılaşacağı kent betimlemelerine, tanık olacağı kent ve insan imgesine hazırlamak için söylenmiş gibidir sanki. Özellikle 'kan içinde adamlar' imgesi, yazının ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız kent insanının trajedisini daha başta duyuruyor bize. Sonra bir sağanak hâlinde modern kent görüntüleri ardı ardına akmaya başlar; bir tür yığma. Kuşkusuz ilk göze çarpan kalabalıklardır; "*Ara sokaklarda bilmeden yaşamak taşıyan/Bir yerden bir yere giden adamlar*" (“Kuşun Yeri Beklemek”; 241), sokakları dolduran yığınlar: "*Kadınlar adamlar şehri uğultularla dolduran namussuz kalabalık/Yorgun kalabalık iyi kalabalık alaycı düzenbaz kalabalık*" (“Kaçak Yaşama Yergisi”; 124). Dizelerde de belirtildiği üzere, bunlar namussuz, alaycı, düzenbaz, iyi, yorgun, sarı, utanmaz ve geçkin (“Atlıkarınca”; 173) kalabalıklardır ve Yahya Kemal'in şiirlerindeki yekpâre 'cumhur' değildir artık. Çünkü geleneksel şehirlerdeki duygu ve inanç birliği, modern kentte oldukça aşınmıştır. Uyar'ın betimlediği 'kalabalıklar', İlhan Berk'in *İstanbul Kitabı*'ndaki

⁵ Enis Batur, “Yakın Mercek”, *Smokinli Berduş*, YKY, İstanbul, 2001, s. 183.

‘aç ve fakir’ insanlar da değil. Tam anlamıyla modern kentin sokaklarında savrulan türlü insanlardır; kimi iyi, kimi namussuz, kimi düzenbaz... Kimliksiz, tanımsız, belirsiz, birbirlerine yabancı, türlü türlü; yani farklı. Modern kent, farklılıktır; kalabalıklar bu farklılığı simgeler. İşte bu bakımdan ayrılır Uyar’ın kalabalıkları, Yahya Kemal’in ve İlhan Berk’in kalabalıklarından. Çünkü gerek Beyatlı’nın gerek Berk’in kalabalıklarının –farklı da olsa- bir kimlikleri, ortak duygu ve düşünceleri, ortak sevinçleri ve tasaları vardır. Yahya Kemal’in kalabalığı aynı dili konuşan, aynı dine inanan, aynı değerleri paylaşan ‘millet’tir; Berk’in kalabalığı ise, sosyo-ekonomik bir kimlikle; yoksullukla çıkar karşımıza. Ya Uyar’ın kalabalığı? Modern kentin tanımsız, maskeli insanlarından oluşmuş, birbirlerine yabancı yığınlarıdır onlar. Ve anlaşılın o ki, ‘şehri uğultularla dolduran’ bu ‘kozmpolit kalabalık’ Uyar’ın ‘ama sevemedikleri’ arasında en önde yer alıyor.

Şairin ‘ama sevemedikleri’ arasında yer alan bir başka modern kent imgesi; para. Çünkü kent, para ekonomisinin egemen olduğu bir yaşam alanı. O nedenle para, kent toplumunda insanlar arasındaki ilişkilerde en önemli belirleyici güç; dahası ilişkilerin hemen tümü para üzerinden, alışveriş üzerinden kuruluyor. Üstelik bu tür ilişkiler, hemen herkese ‘Kaça? Kaç para?’ gibi aynı soruları sorduran, gayr-i şahsî bir ilişki. “*Ellerin nasıl olsa yıkılmış gitmiş para saymaktan*” (“Övgü, Ölüye”; 219) dizesinden açıkça anlaşılıyor ki, şair, paranın insan yaşamında böylesine önemli yer tutmasını, bir yıkım olarak görüyor; çünkü paranın insanî değerleri yok ettiğine inanıyor. O nedenle parasal ilişkilerden sıkılıyor, bun alıyor ve bundan kurtulmak gerektiğini düşünüyor. Nitekim bir şiirinde modern kentin bono, kefil, borç gibi alıp-satmaya dayalı ekonomik ilişkilerinden kurtulma isteğini şöyle dile getiriyor:

“Borçları kefilleri ve bonoları unutuyorum
İkramiyeler bensiz çekiliyor dünyada” (“Geyikli Gece”; 113)

Modernizmle gelenler yalnız para değil, ona koşut biçimde, kentteki insanı, sanayi ürünü bir sürü nesne, teknolojik araç-gereç kuşatıyor. Örneğin; “*tutduğum bir sarmaşık değildi/bir kayıştı otobüste*” (“Yenilgi Günlüğü”; 274) dizelerinde belirtildiği üzere, bu yeni insan, elini attığında bir sarmaşığa değil, otobüsteki kayışa tutunuyor. Aslında bu dize, modern kentteki insanın hem doğadan kopuşunu, hem de modernizmin ürettiği yeni nesnelere; yani yeni bir yaşam biçimiyle yüz yüze gelişini ifade etmekte. Özetle, modernizm, kentleşme ve sanayileşmeyle birlikte yeni ürünler, yeni bir tüketim

biçimi, yeni bir tüketici tipi; yani yeni bir yaşam tarzı doğurmuştur. Uyar'ın diliyle söylessek; yeni tutkular, mutsuz alışkanlıklar, kancık sevdalardır bunlar. Şair, modernizmle gelen bu değişimi, yeni tüketim anlayışını, insanı teknolojiye tutsak hâle getirdiği, ölümcül tutkulara, kancık sevdalara, mutsuz alışkanlıklara çağırdığı için yadıyor. Nitekim bu göz boyayıcı dünya ortasında, çeşitli ve üstelik çoğuna yabancı olduğu tüketim maddeleri arasında kalan birey, kentnin tekinsizliğini şöyle dile getiriyor:

“Bizi tutkulara çağırdı otobüse sosise buzdolabına
Telefona sinemalara radyolara bir sürü kancık sevdalara
Sürü sürü mutsuz alışkanlıklara
Yalana dolana itliklere keten elbiselere” (“Büyük Ev Ablukada”; 186).

İşte bunlardır Uyar'ın ‘ama sevemediği’; yani farkına vardığı şeyler: Kent ve onunla birlikte kurulan yaşam biçimi bir urdur, bir sancı artık; şairin deyişiyle; “*bir çılgın gidip gelmedir artık/kent aşağı kent yukarı*” (“Bir Gülün”; 611). Yahya Kemal'in aksine, kentle, onu kuran ve onda yaşayan insan/insanlar arasındaki aidiyet bağları kopmuştur Uyar'da. Bir şoktur bireyin yaşadığı, kendini o uzama, o yaşama yabancı hisseder, yalnızlık, korku ve şaşkınlık içindedir. Bir sancıdır bu; modern yaşamın doğurduğu bir sancı, çağın sancısı. Sancının ilk belirtilerinden biri şaşkınlık hâlidir. Kentin ortasında kalan birey; “*büyük şehirde dururum fark eder şaşkın olurum.*” (“ürkek ırmaklar'a”; 362) dizesinde dile getirir şaşkınlığını. Hayranlıkla başlayan modern kent serüveni –buna uygarlık serüveni de denebilir- sonunda bireyi getirip bungunluklara, uyumsuzluklara, bunaltıya, büyük yalnızlık uçurumunun kenarına bırakıvermiştir. “*O bütün huzursuzluğumuz olan şehir boşaltıyor ayak sesi demirlerini yorgun yüreklerimize*” (“Kanada Menekşeli İyi Uzun Balkon”; 194) dizesinde belirtildiği üzere, kent artık huzursuzluktur. Uyar'ın söyleyecekleri, asıl bu genel saptamalardan sonra başlar. Böyle bir kentte artık; “*...her köşe bir tuzaktır/birer darağacıdır her meydan saati*” (“Acının Coğrafyası”; 425). Bireyin içinde bulunduğu ‘acın’ böyle bir acundur, insanı ölümcül tutkulara, mutsuz alışkanlıklara, kancık sevdalara çağırır. Bu aşamada, dizelerdeki ton değişir; protestoya, çılgınlığa dönüşür şiir. Bundan sonra, modern kentte yaşayan, kuşatılmış birey başlar söze; yalnızlığını, yitirdiklerini, acılarını; kısaca ‘büyük sancısı’nı, trajedisini anlatmaya koyulur.

Modern kentteki insanın trajedisi

Uyar'ın şiirlerini besleyen ana damar bu: Çağdaş insanın, kentteki insanın trajedisi, çağın sancısı, modernizmin insan ruhunda yarattığı travma. Onu Yahya Kemal'den ayıran da budur işte. Enis Batur'un dediği gibi, çağın dönüşüm sancısını gör(e)memiştir Yahya Kemal; ama Uyar fark etmiş ve derinden duymuştur. Fark etmiş ve şiirini de bu insanın; modernizmin yaraladığı insanın öyküsü üzerine kurmuştur. Uyar'ın anlattığı bu insanın öyküsü, yalnızlıkla başlayan; büyük yalnızlık...

Yalnızlık/Herkes herkesle idi yalnızlıktan

Kent, aynı uzamın farklı insanlarla paylaşıldığı bir alandır; kalabalıklar hâlinde yaşanır bu alanda. Ancak bu kalabalıkta insanların birbirlerini tanımaları mümkün değildir. Onun için kentsel toplum, birbirlerine yabancı kalabalıklardan oluşur. Bu kalabalıkların birbirleriyle ilişkisi, esas itibariyle iş kuralları çerçevesinde gelişir. İnsanlar, birbirlerine yabancı olduklarından, diğer insanlarla zorunlu olarak kurdukları maddî yakınlaşmaların, manevî, duygusal ya da kişisel yakınlaşmaya dönüşmesinden sakınırlar. Bunun sonucunda, birbirine yabancı insanlardan oluşan kentsel kalabalıklar içindeki birey, Rousseau'nun "*İnsanlar ortasında yalnızım.*" dediği gibi, kendini genellikle yalnız hisseder. O hâlde, modern kentte yaşayan insanın en önemli sorunlarından biri yalnızlıktır. Şiirlerinde modern kent olgusunu ve bu olgunun insan üzerindeki etkilerini ele alan Uyar'ın dile getirdiği temel izleklerden biri de doğal olarak budur. Nitekim şair, "*Bu benim gerçeğim. Durmayıp şarkı söylemek./Durmayıp yalnız kalıyorum*" ("Akçaburgazlı Yekta'nın Yalnızlığına Kara Taştan Tapınak Kurduğunda Söylediği Mezmurdur"; 171); "*.. ve bir gün yalnız kaldı bütün ilişkilerde*" ("Ahd-i Atik, Levililer"; 246) gibi dizelerinde ifade ediyor bu olguyu. Çünkü Uyar, kentte nesnelere ve kurallarla kuşatılan, dar zaman ve dar uzamlara hapsolan insanın, doğal ilişkiler kuramadığının ve kalabalıklar içinde büyük bir yalnızlığa mahkûm olduğunun farkındadır. Dahası ilişkiler, yalnızlıktan kurtulmak için kurulduğundan; yani zorunlu/yapay olduğundan, yalnızlık yalnızlığı doğurmaktadır ona göre. Aşağıdaki dizelerde kentteki ilişkilerin sürekli yalnızlık ürettiği, yalnızlığı büyüttüğü, bunun kentsel yaşama özgü, 'kalabalıklar içinde bir yalnızlık' olduğu şöyle ifade edilmekte:

"herkes kaçışandı yalnızlıktan
Kadınlar erkeklerle idi, yalnızlıktan
herkes herkesle idi yalnızlıktan..." ("Ahd-i Atik, Göç"; 245)

Üstelik bu yalnızlığı gidermeye çare olamaz hiçbir şey; ne para, ne sevgili; yani modern nesnelere ya da birliktelikler; aksine insanın yalnızlığını büyütür bu yeni nesnelere ve ilişkiler. Onulmaz bir yaradır modern kentteki yalnızlık, çaresizlik içindeki insan “*İşte bu ellerimle yalnızım bu inanmazsan bak/ Bu saçlarımla bu iyi giyimlerimle paralarımla /Sen varsın ya sen çoğu kez yetmiyorsun*” (“Eski Kırık Bardaklar”; 132) sözleriyle dile getirir bu duygusunu.

Kente yalnız kalmanın bir başka nedeni de, uyumsuzluk. Uyumsuzluğu yaşayanlar ise, büyük oranda taşradan ya da kırsal bölgelerden büyük kente göç edenler. Çünkü bir anda hiç karşılaşmadıkları bir yaşama biçiminin ortasında buluyorlar kendilerini. “Akçaburgazlı Yekta”yı konu edinen şiirlerde görüyoruz bu izleği; taşradan büyük kente gelen insanın yaşadığı uyumsuzluğu ve bunun doğurduğu büyük yalnızlığı. Şiir diliyle ifade edersek; ‘dağlara alışık’ olan bir insanın ‘Birden evlere sokaklara’ çarptığında duyduğu bir yalnızlık bu. Üstelik kent yalnızlığı, kırsal bölgedeki, taşradaki yalnızlığa; “Akçaburgaz yalnızlığı’na da benzemez. Kalabalıklar içindeki yalnızlıktır kentteki, korkak yalnızlık. Nitekim Yekta şöyle dile getiriyor, kente sığmayan, korkak yalnızlığını:

“Akçaburgaz bir küçük kentti
Yalnızdım incedim kendi kendimeydim
Kalktım bu büyük kente geldim
(...)

Yalnızlığım sığmadı kente
Çünkü dağlara alışıktı
Birden evlere sokaklara çarptı
Büzüldü çirkinleşti kıvrıldı
Çünkü kentlerin yalnızlığı korkaktır
Akçaburgaz’da mutluydum onunla

Hoşnuttum ondan” (“Sular Karardığında Yekta’nın Mezmurudur”; 166-167)

Ve sonuç: Modern kentin insan ruhunda açtığı yaralardan biridir yalnızlık ve Uyar’ın çizdiği modern kent imgesi içinde bu duygu geniş yer kaplıyor. O hâlde, şairin şiir aynasına düşen görüntülerden biri, ilkin ‘yalnız insan’ portresidir diyelim, “*Hangi cebini karıştırırsa(...) yalnızlık.*” (“Sonnet”; 21) bulan şairin aynasında tabii ki o var.

Uyumsuzluk/Kuru güller gibi yersiz ve ince

“Modern yaşamın en derin sorunları bireyin kendi varoluş bağımsızlığını ve kişiliğini koruma çabasından doğar.” der Simmel.

İnsanoğlunun kent toplumunda yaşadığı sorunların asıl nedeni de bu bence. Kentte birbirine yabancı kalabalıklar içinde, sürekli ‘miş gibi yapan’; yani sürekli maskeyle dolaşan insan, kendi olamama, kişiliğini ortaya koyamama gibi varoluşsal bir sorun yaşıyor. Deyim yerindeyse kent ona kişiliksiz, kimliksiz bir yaşam dayatıyor. Öte yandan, doğası gereği insan, ilişkilerin içten olmasını istiyor, sürekli ‘miş gibi yapmak’tan sıkılıyor, bun alıyor. Bu noktada insanın kentsel yaşam ile kendi doğası arasında ikilemde kaldığı söylenebilir. İşte uyumsuzluk da bu ikilemin sonucu. Doğal bir tepki kuşkusuz. Uyar’ın çoğu şiirinde bu türden bir ‘uyumsuzluk’ yaşar kentteki insan. Yani kent yaşamına uyum sağla(ya)mayan, kendini orada iğreti, yabancı, yalnız hisseden, o yaşama alış(a)mayan bir insanın görüntüleri sık sık yansır Uyar’ın şiir aynasına. Zaten daha başta; “*Bakın bu şehri ben kurdum ben büyüttüm ama sevemedim*” dizesinde gördük bunu. “*Olmamak gibi şehirlerden olmak gibi dağlardan*” (“Yanık Tarlalar’a”; 447); “*büyük şehirde dururum fark eder şaşkın olurum/aklım başıma gelir bir kıyıya inince*” (“ürkek ırmaklar’a”; 362) dizelerinde de aynı duygudur dile getirilen; doğaya yatkın insanın, kente, modern yaşama uyum sağlayamaması, kendini kente değil dağa; yani doğaya ait hissetmesi, orada huzur bulması. Bir başka şiirde de kente uyum sağlayamayan insan şöyle ifade ediyor sancısını:

“Bu gidişe ben, tek başıma ayak uyduramadım

Pencerelerde bir elleri öbür kulaklarında kıvıl kıvıl böcek kurtları yavruları

Karanlık bir yelkenden hızla boşalan kıllı tükenmez rüzgâr Şehirler.”

(“Akçaburgazlı Yekta’nın Yalnızlığına Kara Taştan Tapınak Kurduğunda Söylediği Mezmurdur”; 171)

Aslında insanın modern kentte yaşadığı uyumsuzluk, acı verse de, kalabalıklar içinde yalnız bıraksa da onu, insanî bir tepkidir bu. O nedenle Uyar, “*Bir karışsam içlerine bir uysam biraz gülmesem/ Ertesi gün kimbilir nasıl yaşarım*” (“Kaçak Yaşama yergisi”; 124) dizelerinde uyuşmanın doğuracağı insanî yıkıma da işaret eder. Dolayısıyla insanın kentle uyuşmasından kaygı duyar. Bir şiirinde kente ayak uyduran insanı “*Ellerin nasıl olsa yıkılmış gitmiş para saymaktan*” (“Övgü, Ölüye”; 219) sözleriyle betimlemiyor muydu?

Modern kentteki bu uyumsuzluğu, bu iğretliliği en çok da taşradan kente gelenler yaşıyorlar Uyar'ın şiirlerinde. Örneğin Akçaburgazlı Yekta, kente geldikten sonra yaşadığı şaşkınlığı, yalnızlığı ve Akçaburgaz'a duyduğu özlemi uzun uzun anlatır "Sular Karardığında Yekta'nın Mezmurudur" başlıklı şiirde. Onun yaşadığı derin bir uyumsuzluktur. Öyle ki sonunda; "*Öksüzöğlan balıkları gibi kuytulara kaçıyorum/Akçaburgaz yalnızlığıma sarınıyorum*" ("Sular karardığında Yekta'nın Mezmurudur"; 169) diyerek yine 'Akçaburgaz yalnızlığı'na sarınır, onunla avunur; çünkü kentte bir yabancı gibidir.

Aslında Uyar, "*Her insan bir uyumsuzluktur ölü olmadıkça*" ("Her İki Adımda Bir Uyumsuzluğunu (Yalnızlığını) Algılayan Birisine Gazel"; 327) dizesinde belirttiği gibi, kimi şiirlerinde uyumsuzluğu –yalnızca kent bağlamında değil- yaşamın kaçınılmaz bir yazgısı olarak değerlendirir; daha doğrusu uyumsuzluk varoluşla başlayan bir olgudur. Ancak şairin "*kim düzenliyor bu uyuşmazlığı, kimin/elleri bir iki harf yazıyor hızlıca/nerden baksan zehir gibi kapkara*" ("Kim Çağırıyor Maviyi"; 406) dediği gibi, kimdir bu uyuşmazlığı düzenleyen, bilinmez. Bu, kuşkusuz varoluşçu felsefeden kaynaklanan bir duygu. Aynı duyguyu Uyar'ın şu dizelerinde de görmek olası:

“...Dünyaya alışmadım
Kuru güller gibi yersiz ve incedim biraz. Hep
bunu duydum. Bunu yaşadım. Pastanelerde şurda burada.”
(“Büyük Saat”; 288)

Bu şiirde şairin alışmadım değil de 'alışmadım' sözcüğünü kullanması dikkat çekici. Bilinçli bir tavır bu. Uyar, dünyaya alışmamayı, varoluşsal bir direniş olarak görüyor kanımca. Öte yandan uyumun yürürlükteki modern kurumlar ve yasalarla sağlanamayacağını da bilincinde. "*kim barıştırır seni dünyayla/hangi sulh hukuk/hangi uyuşmazlık mahkemesi*" ("İşte Herkes Yüzyüze; 572) dizelerinden anlıyoruz bunu.

Abluka/Kente kapandık kaldık tutanaklarla

Modern kent yaşamının insanda uyandırdığı bir başka duygu da kuşatılmışlık. "*Kente kapandık kaldık iki cadde iki alan bir saat*" ("Acının Coğrafyası"; 426) dizesi bunun en çarpıcı ifadesi. Uyar, "Büyük Ev Ablukada" adlı şiirinde de bu kuşatmayı anlatıyor. Söz konusu şiirden anlaşıldığına göre şair, kent yaşamını; hatta genel anlamda modernizmi bir tür 'abluka' olarak görüyor. Neden? Çünkü yaşamının çoğunu kapalı uzamlarda geçirmek zorunda kalıyor insan

kentte; sadece kapalı uzamlarda değil, dar zamanlarda da. Öte yandan, uzamı seçme, zamanı kendince kullanma konusunda da özgür değil. Bu çerçevede özellikle işyerleri, insanı hapseden bir uzam imgesi olarak karşımıza çıkıyor Uyar'ın şiirlerinde. Örneğin “Meymenet Sokağına Vardım” şiirinde, bir insanın, işyerinde yaşadığı hapsolünmüşlük duygusu ve buna karşılık doğaya çıkma arzusu şöyle dile getiriliyor:

“Meymenet Sokağı'nın tadını hep bilirim ama gidemem
Oturur dosya düzenlerim akşama kadar
Daracak boş zamanlarımda durup sokakları düşünürüm
Deniz kıyısına inen ufak tefek sokakları
Doksaniki dosya düzenlerim başlarım yeryüzünü sevmeye
Alışmadığım şeyleri sevmeye çabalarım”
(“Meymenet Sokağı'na Vardım”; 125)

“Daha elli altı dosya var düzenliyeceğim
Gökyüzünün kalkıp dudaklarıma bir değmesi var
Oysa kapılar var duvarlar var perdeler var

Bir bıraksalar
Sonra başka şeyleri özlemeye” (“Meymenet Sokağı'na Vardım”; 126)

Modern kentte, günlük yaşamının çoğu vaktini; -üstelik günün en güzel vakitleridir bunlar- bir işyerinde geçiren insanın sancısı ve özlemleri bunlar. Kuşatılmıştır, ‘ama gidemez’ bir yere – o yerlerin doğal alanlar olduğu deniz ve gökyüzü imgelerinden anlaşılıyor- çünkü “... kapılar, duvarlar, perdeler...” vardır. Artık her gün yineler aynı şeyleri; işyeri ile ev arasında mekik dokur sürekli. Öyle ki, bu mekanik yinelemeler sonucunda dünyayı dahi işyeri ile evinden ibaret görmeye başlar:

“Gidiyorum geliyorum dünyayı bu kadarcık belliyorum”
(“Kaçak Yaşama Yergisi”; 124)

Modern yaşam, tutanaklarla, yasalarla, kurallarla sürdürülen dayatılmış bir yaşamdır. Kentteki insana düşense, bu kurallara uymaktır kuşkusuz. Uyar, “*Kente kapandık kaldık tutanaklarla bell*” (“Acının Coğrafyası”; 425) dizesinden anlaşıldığına göre, bu yaşama biçimini bir hapsedilme olarak algılıyor.

Kuşkusuz bu kuşatma, derin bir acı verir insana. Uyar'ın söylemek istediği asıl bu: Modern insanın sancısını, yitirdiklerini, özlemlerini anlatmak. Anlatır da. Modern yaşamın değiştirdiği, türlü alışkanlıklara ittiği, kendi yaşama biçimini; kendi uzamlarını ve kendi ayarladığı saatleri dayattığı insan, sonunda geldiği noktayı, trajedisini fark eder. O fark edişle atılan bir çılgıktır Uyar'ın şiiri:

“Çılgılığım uzun uzun kalır içimde yani güller giyinmiş bir adam nerde ben nerde” (“Acının Coğrafyası”; 425)

Ve sonuç: Aynada görünen, modernizmin, kentin ortasında çarpmışa gerdiği bir insandır. Uyar'ın şu dizesi her şeyi özetliyor aslında:

“Birtakım adamlar ki elleri ceplerinde ve artık gözleri patlamış uygarlıktan” (“Şehirden Biri”; 421)

Umut/ İkimiz birden sevinebiliriz göğe bakalım

Evet, verdiğimiz örneklerden anlaşılıyor ki, Uyar'a göre, modernizmin insanı getirip bıraktığı nokta burası: İnsan yalnız, kuşatılmış, yabancı kendine ve evrene, yılgın, yorgun ve mutsuz. İyi de kentin ortasında, bu yıkımla “*ey ne olur alın beni alın buralardan götürün*” (“kırlara gitme'ye”; 367); “*Ey bilene bilene tükenen bıçak!/Bir şeyler yap/Eskimededen gökyüzünün kutlu maviliği...*” (“Akabakan, Yakıntısı”; 208) diyerek yalvaran insana, Uyar'ın uzattığı bir umut dalı, önerdiği bir çıkış yolu yok mu? Var kuşkusuz; var ki “*kentler büyüyüp gidiyor ya aldırma/ başka bir yaşama tutturmalı ...*” (“Kalbindir”; 498) diyor. Aklına ilk gelense “*büyük kavrulmuş soy kırlar*” (“Büyük Kavrulmuş”; 152). Kentteki yaşam biçimine dayanma gücü tükendiğinde, aklına gelen ilk yer orası şairin. Çünkü Uyar, bu kirlenmeyi ve yitimi insanın doğadan –kendi doğasından da- kopuşuna bağlamakta. Nitekim bu düşüncesini; “*elleri ayakları sinemalara bulaşmış/romanlara bulaşmış/genel helâlara bulaşmış/dağları iyi bilemediğinden*” (“Kimsede Görmediğim”; 583) dizelerinde dile getirmekte. O hâlde şu saptamayı yapabiliriz artık: Şairin baştan beri betimlediği ‘Kankentleri’nin karşısına koyduğu, modernizmin bozmadığı, kirletmediği dünya, doğadır. Uyar'ın şiir aynasının diğer yüzündeki gizli, el değmemiş dünya. Şair, kentte tutanaklarla kapanıp kalmış insana bu kez aynanın öteki yüzünü gösteriyor; “*... güçlü dağları görmenin zamanıdır.*” (“Acının Coğrafyası”; 425) diyerek, göğe bakmasını, kentin yıkımına karşı

denizi, gökyüzünü kuşanmasını, kentsel yaşama doğaya dönerek direnmesini öneriyor:

“İkimiz birden sevinebiliriz göğe bakalım
Şu kaçamak ışıklardan şu şeker kamışlarından
Bebe dişlerinden güneşlerden yaban otlarından
Durmadan harcadığım şu gözlerimi al kurtar
Şu aranıp duran korkak ellerimi tut
Bu evleri atla bu evleri de bunları da
Göğe bakalım” (“Göğe Bakma Durağı”; 133)

“Bir sargın umut yakaladım onu kuşandım
Serin mavi bir gökyüzü buldum onu kuşandım
Denize doğru sokaklar gördüm onları da kuşandım”
 (“Yılğın”; 122)

Modernizmin doğurduğu ‘kankentler’in kuşatmasından, o kentlerin kirli akşamlarından, yaydığı katran kokularından bizi, ellerinde sümbülteberlerle kırlardan gelen insanların kurtarabileceğini savunuyor:

“kırlardan geliyorlar ellerinde sümbülteber
elbette kırlardan kırlardan gelecekler
başka türlü nasıl güzelleşir bu akşamüstleri
söyleyin nasıl dayanılır dükkânlara depolara
bu katran kokusu başka türlü nasıl geçer” (“Kırlardan
Geliyorlar”; 566).

Aynı düşünceyle, beton yığınlarından oluşan kente ve kirli kent gökyüzlerine karşı uzun balkonlarında menekşe yetiştirenleri alkışlıyor:

“İyi ki ay ay büyütürsünüz onları beni de kurtarırlar
sizi de şehir
gökyüzlerini de, kim isterlerse onu kurtarırlar, yaprak
taşrasından yeşil taşırılar durmadan şehre bakan iyi
uzun balkonlara”
 (“ Kanada Menekşeli İyi Uzun Balkon”; 195)

“Hiçbir şeylerim hep tamam olsa bile ben de
beslerdim o menekşeleri

Yem verir sular büyütürdüm şehre karşı iyi uzun balkonlarda”

(“Kanada Menekşeli İyi Uzun Balkon”; 194)

Uyar, yalnızca doğaya dönmeyi önermiyor tabii; kimi kez alkol, kimi kez de kadına sığınıyor –İkinci Yeni’nin diğer şairi Edip Cansever’de de vardır bu, kısmen Cemal Süreya’da da- modern yaşamın kısılcısından kurtulmak için. Örneğin; “... üç bardak şarap içsek kurtulurduk” (“Geyikli Gece”; 113), “Bir kadın var beni onun iki eli iki gözü kurtarır yaşamamaktan” (“Kesiksiz Övgü”; 120) diyor.

Ve son nokta; sözün tükendiği, umutsuzluğun zirveye ulaştığı ân. O noktada Uyar, kenti bir ihanet gibi görür karşısında, yok edilmesi gereken bir düşman gibi. Bir yandan büyük bir hınç, bir yandan acıyla, bıçağını kente karşı sallayarak şöyle demekten alıkoymaz kendini:

“Elimde bir bıçak

Şehir bir ihanet gibi karşımda

Ah tarlalar tarlalar tarlalar” (“Yanık Tarlalar’a”; 448)

Ama bir yer vardır, kentin, teknolojinin işgal edemediği, el değmedik bir yer. Çare, oraya sığınmaktır. Uyar da öyle yapar, “Geyikli Gece”yi koyar, ‘Kankentleri’nin karşısına.

O Belde/Geyikli Gece

Uyar’ın modernizme, modern kent yaşamına karşı sığındığı yer doğa; “Geyikli Gece”yle simgelenen doğa. Nasıl bir yer orası, nasıl ulaşılır? Bu soruya, Uyar’ın şiirlerini Yahya Kemal’inkilerle karşılaştırarak yanıt vermek istiyorum. Böylece konunun daha iyi kavranacağı düşüncesindeyim. Yahya Kemal, şiirlerinde rüya, anımsama veya tahayyül yoluyla ulaşıyordu şehrine; yani İstanbul’a; sığınağı da tarihi, geçmişti. Çünkü o, modern kentin ve modern insanın sancısını dile getirmiyordu, betimlediği geleneksel şehirdi, rüya, hayal veya anımsama yoluyla modernizme karşı koruyordu o şehri. Oysa Turgut Uyar’ın kenti modern kent ve insan da modernizmin sancısı içinde kıvranan insan. Her şeyden önce, bu noktada ayrılıyorlar birbirlerinden. Ayrıca Yahya Kemal kaçmıyor kentten ve kentteki insandan. Örneğin şöyle diyor:

“Gönlüm, dilim, kanım ve mizâcım ile sizdenim
Dünyâ ve âhirette vatandaşlarım benim”⁶

Kendini o kente ve o kentte yaşayan insanlara ait görüyor Beyatlı. Bu bağlamda bir yalnızlık, uyumsuzluk ya da yabancılaşma duygusu dile getirmiyor şiirlerinde. Oysa Uyar, kaçmak istiyor kentten, çünkü içinde bulunduğu, iliklerine değin hissettiği, modern bir kent ve bu kentsel yaşam onun/insanın ruhunda derin yaralar açmış/açmakta. Yahya Kemal tarihe dönerek, yaşamak istediği kentte kalıyor hep. Oysa modern insan, tarihe de dönemiyor; çünkü tarih bilincinden yoksun. Elinde sığınacağı tek yer kalmış: Doğa. O nedenle Turgut Uyar’ın sığınağı tarih değil, doğa. Şaire göre insan doğayla yeniden bütünleşirse, modernizmin ruhunda açtığı yaralar iyileşecek, kirlerden arınacak. Ancak kentte kuşatılmış insanın –modern yaşam tarzına, istemese de alışmıştır üstelik- kenti terk edip doğaya dönmesi zor; ayrıca modernizmin araç-gereçlerini kullanması da işin doğasına aykırı. Nitekim Uyar; “*Biliyorum gemiler götüremez/Neonlar ve teoriler ısıtamaz yanını yöresini*” (“Geyikli Gece”; 112) diyerek belirtiyor bunu. Bu noktada Uyar da –Yahya Kemal gibi- rüya veya hayal mekanizmasını çalıştırıyor; “Geyikli Gece”ye bir uyku hâlinde geçebiliyor ancak, kimi kez de alkolün yarattığı bilinç akışıyla. Şu dizelerde bu geçiş hâlini görüyoruz:

“Bir anda üç kadeh ve üç yeni şarkı
Belleğimde tüylü tüylü geyikli gece duruyor”
 (“Geyikli Gece”; 112)

“Bir bardak şarabı kendim için içiyorum
‘Hâlbuki geyikli gece ormanda
Keskin mavi ve hışırtilı
Geyikli geceye geçiyorum’ (“Geyikli Gece”; 113)

“Ama en iyisi çeker giderdik
Gider geyikli gecede uyurduk” (“Geyikli Gece”; 113)

İşte böyle geçer Turgut Uyar, “Geyikli Gece”ye. Şiirde betimlediğine göre geyikli gece, “*yeşil ve yabani uzak ormanlarda*” (“Geyikli Gece”; 111)dır, “*Geyikli gecenin arkası ağaç*” (“Geyikli Gece”; 112)tır; ayağın suya değdiği yerde bir gökyüzü vardır, “*Çatal*

⁶ Yahya Kemal (Beyatlı), “Üsküdar’ın Dost Işıkları”, *Kendi Gök Kubbeimiz*, YKY, İstanbul, 2003, s. 28.

boynuzlarında soğuk ayışığı” (“Geyikli Gece”; 112) parlar, “*Güneşin asfalt sonlarında batmasıyla ağırdan/Hepimizi vakitten kurtaracak*” (“Geyikli Gece”; 111)tır. Borçlar, bonolar, kefiller... Modern yaşamın her şeyi unutulur orada. Ve en önemlisi kendini bulur insan ‘Geyikli Gece’de; özünü, insanî doğasını. Bulur ve “*Uzanıp kendi yanak[larından]...*” (“Geyikli Gece”; 113) öper. O hâlde doğa, insanın kendini bulduğu, kentse yitirdiği, kendine yabancılaştığı yerdir Turgut Uyar’ın şiirlerinde.

Ve geldik sona: Yazının başlarında, Turgut Uyar’ın şiir-kenti’nin giriş kapısında şu uyarı levhasını okumuştuk:

“şehir haritasına trafik lâmbasına kan içinde adamlara
kan içinde adamlara
kan umutsuzluktur
ona kendini hazırla” (“Acının Tarihi”; 424)

İşte şimdi çıkıyoruz Turgut Uyar’ın kentinden, ardımızda uğultular bırakarak. Çıkış kapısında şu dizeler çarpıyor gözümüze:

“Hâlbuki korkulacak hiçbir şey yoktu ortalıkta
Her şey naylondandı o kadar” (“Geyikli Gece”; 111)

Şimdi, soruna bir de ‘medeniyet krizi’ bağlamında bakalım. Çünkü, modernizm ve kentsel yaşam sorunu, bu konuyla yakından ilgili. Şiirimiz de, bu izlek çerçevesinde, medeniyet krizini açıklayacak pek çok veri sunuyor bize. Uyar’ın şiirleri de, kuşkusuz önemli bu bağlamda. Çünkü o, modern kenti betimlerken, modernizmin yıktıklarını –hem çevre, hem kültür, hem ruhsal alandardereinden kavramış, deyim yerindeyse bu ‘sancı’yı; dolayısıyla Tanzimat’tan beri yaşadığımız ‘medeniyet krizi’ni –bireysel düzlemde kalarak da olsa- bireyin ruhuna inerek dile getirmeyi başarmış bir şair. Daha açık söyleyelim; ‘sancılı bir şair’ Turgut Uyar. Ve bana göre, tek başına bu ‘sancı’ bile onu Türk şiirinde önemli bir şair yapmaya yeter. Ayrıca, örneklerde görüldüğü üzere, modern kent mitini yıkması nedeniyle “...İkinci Yeni (...) Tanzimat’la birlikte başlayan ve bu toplumun medeniyet ruhuyla, idealleriyle, iddialarıyla irtibatını koparma macerasının –şiirde- ulaştığı son noktadır.”⁷ gibi dayanaktan

⁷ Yusuf Kaplan “İkinci Yeni putunu yıkmak 2” (*Yeni Şafak*, 1 Aralık 2008) başlıklı yazısında sadece Turgut Uyar için değil, tüm İkinci Yeni şairleri için verdi bu hükmü. Oysa yaptığım bu inceleme, en azından Turgut Uyar şiiri bağlamında, Kaplan’ın savlarının tam aksini kanıtıyor.

yoksun yargıların aksine, Turgut Uyar, Tanzimat’la başlayan modernizme hayranlık ve özlem halkasından kopar ve dile getirdiği ‘sancı’yla modernizmi –yücelten değil- eleştiren Türk şairleri arasında ilk sıralara yerleşir. Ama modernizmin karşısına geleneği mi koyar, diye sorulsa; ne şiir, ne yaşam-insan bağlamında buna evet demek mümkün. Bununla beraber, modernizme karşı geleneği önermemesi, bir şairi “*Tanzimat’la birlikte başlayan ve bu toplumun medeniyet ruhuyla, idealleriyle, iddialarıyla irtibatını koparma macerasının – şiirde- ulaştığı son nokta*”da konumlandırmaz.

Peki, yaşanan bu derin ve o denli sarsıcı ‘medeniyet krizi’ne karşın, çağın sancısına gözlerini kapayan, Hilmi Yavuz’un deyişyle; “...*modern İstanbul’la, bir şair olarak hiç ilgilenme[yen]*”⁸, bana göre sürekli ‘saltanat iklimi’nin rüyaları içinde kalmayı seçen, İstanbul’u hep ‘âsude’ bir kent olarak gören Yahya Kemal’in ‘sancısız şiirleri’nin, yaşadığımız ‘medeniyet krizi’ndeki yeri nedir? Bence, onunki de bir tür kaçıştı; rüya veya tahayyül yoluyla tarihe kaçış. Yoksa Yahya Kemal gibi bir şairin, yaşadığı kentin günden güne değiştiğini, modernizme karşı direnme gücünün kalmadığını görmemesi olanaksızdı. Gördü ve hissetti kanımca; ama o çok sevdiği İstanbul’a yakıştıramadı ‘çağın sancısı’nı, şiiriyle korumaya aldı âdeta onu, şiirin silinmez belleğine kaydetti. Oysa Turgut Uyar, sancıyı da yüklendi, çünkü modern şiirin payına düşen budur, çünkü artık kente güzelleme yazmak mümkün değil.

Kaynaklar

Batur, Enis; “Yakın Mercek”, **Smokinli Berduş**, YKY, İstanbul, 2001, s. 183.

(Beyatlı), Yahya Kemal ; **Kendi Gök Kubbemiz**, YKY, İstanbul, 2003, s. 25.

Kaplan, Yusuf; “İkinci Yeni putunu yıkmak 2”, **Yeni Şafak**, 1 Aralık 2008.

Uyar, Turgut; **Büyük Saat, Bütün Şiirleri**, YKY, İstanbul, 2002.

Uyar, Turgut; “İkinci Yeni ve Eleştirmeciler” (Söyleşi), **Yeditepe**, S.17, 1960.

⁸ Hilmi Yavuz, “ ‘İstanbul ve Kimlik’ paneli üzerine düşünceler 2” *Zaman Gazetesi*, 14.06.2002.

⁸ Yahya Kemal (Beyatlı), “Üsküdar’ın Dost Işıkları”, *Kendi Gök Kubbemiz*, YKY, İstanbul, 2003, s. 28.

Uyar, Turgut; “Turgut Uyar: Hangi Soruyu Niye”, **Yazko-Somut**, 4 Şubat 1973.

Uyar, Turgut; “Eski Toprak’tan Notlar”, **Forum**, S. 77, 1957.

Yavuz, Hilmi; “ ‘İstanbul ve Kimlik’ paneli üzerine düşünceler 2” **Zaman Gazetesi**, 14.06.2002.

Türkçede Belirtme Durumu ve Tümancenin Zorunlu Kurucusu Nesne Üzerine

İlker AYDIN

Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Dil Bilimi Bölümü
ilkaydin67@hotmail.com

Özet

Öznenin gerçekleştirdiği eylemden doğrudan etkilenen nesne tümancenin temel ögesidir; hiçbir zaman seçimlik öge olamaz. Özne ve nesne ile kurulan tümceler, çatı özellikleri açısından etken çatılıdır. Türkçede belirtili nesne -I belirtme durumu ekini taşır. -I biçimbirimi yükleme durumundaki nesnenin belirticisidir. İster ekli olsun ister eksiz, geçişli eylem nesneye belirtme durumu yüklemektedir. Bundan dolayı belirtisiz nesne yalın durumda değildir. Yalın durum çekimine girme hakkı, yalnızca eylemle yapan/eden işlevi kuran ad ve adillara tanınmıştır. Türkçede belirtme durumu ve tamlayan durumunun soyut ve biçimsel görünüşleri vardır. Bir soyut durum, belirli bir güdülenmeyle biçimsel olarak da sunulabilir; ama biçimsel durum, her zaman biçimsel olarak yansıtılan durumdur. Bu çalışmada ad çekimine giren ögeler karşısında nesnenin durumu irdelenmiş, belirtme ve ilgi durumu eklerinin işlev benzerliği üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Türkçe, belirtme durumu, ilgi durumu, nesne, zorunlu öge, seçimlik öge, birleşim değeri.

Abstract

The direct object which is directly affected by the action done by the subject is the main element of the sentence; object can never be an optional element. In considering the sentences in terms of structures the sentences which have subjects and objects are the active voice. In the Turkish language, the determined object carries the affix “-i” of case accusative. The morpheme “-i” is the determiner of the direct object which is in the case of accusative. With or without affix, the transitive verb identifies the accusative case on the direct object. That is why, the indeterminate object is not in nominative case. In the sentence, only names and pronouns which assume the action made by the verb can enter the declension of the nominative case. In Turkish, there are abstract and morphological aspects of accusative case and genitival case. An abstract case can be represented morphologically by a certain motivation;

but, a morphological case is the case which is always morphologically reflected. In this study, we studied the position of the direct object for the elements which enter the declination, and we insisted on the resemblance of functional affixes of the accusative case and the genitive case.

Key words: Turkish, accusative case, genitive case, direct object, immediate constituent, facultative constituent, valence.

Giriş

Tümcelerde anlamı genişletmek, pekiştirmek için özne ve yüklemden başka yüklemi tümleyen ögeler de kullanılır. Yüklemi tümleyen bu ögelere *tümleç* denir. Tümleçlerin en önemlisi nesnelere dir. Çünkü eylemi geçişli tümce ve yan tümcelerde nesne de özne ve yüklem gibi bir temel ögedir. Onsuz tümce eksik kalır, anlaşılması güçleşir.¹ Bu açıklamadan hareketle nesneyi şöyle tanımlamak mümkündür: Yüklemi geçişli eylem olan temel ya da yardımcı tümcelerde, öznenin eyleminden etkilenmekle birlikte eylemin anlamını tamamlayan, yalın ya da belirtme durumunda bulunan sözcük ya da sözcük öbeğine *nesne* ya da *diş tümleç* denir. Bu tanımlamada, nesneye yönelik iki özellik ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; nesnenin, tümleç özelliğiyle yüklem (eylemin) anlamını tamamlaması; ikincisi ise geçişli eylemle kullanıldığından, öznenin eyleminden etkilenmesidir. Nesne, öznenin eylemini yüklediğinden, tümcede yüklem durumunda bulunan ögedir. Nesnenin tanımında geçen *geçişli eylem*; “tümcede özne dışındaki bir varlık veya nesneyi etkileyen yani bir nesne gerektiren eylem; *geçişsiz eylem* de; tümcede özne dışındaki bir varlık veya nesneyi etkilemeyen yani bir nesne gerektirmeyen eylem”dir.² Bir başka deyişle geçişli eylem, özne ve yüklemden başka üçüncü bir zorunlu kurucu olarak nesneyi isteyen eylemdir. Geçişli eylemden etkilenen ve nesne olarak adlandırılan öge, tıpkı özne ve yüklem gibi tümcenin zorunlu kurucusudur.

Nesne, eylemin anlamca gerektirdiği bir tümce kurucusudur, ama eylemin nesnelere arasındaki anlamsal ilişkisi her eylem için aynı değildir. Eylemin anlattığı iş, oluş, kılış gibi anlamsal içerikler nesnelere ile ilişkisinde de farklılaştırma meydana getirir. Vurma, çarpma, kırma özellikli eylemler, bu işlerden etkilenen nesnelere isterken, böylesine fiziksel temaslar gerektirmeyen duyu eylemleri, nesnelere ile daha serbest ilişkiler kurar. Bu nedenle ilk

¹ Tahir Nejat Gencan: **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara 2001, s. 121.

² Erdoğan Boz: “Adın Yükleme (Nesne) Durumu ve Tümcenin Nesne Ögesi Üzerine”, **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/2 Spring 2007, s. 102.

grup eylemlerin nesnelere genellikle yalnız tümleçler iken duygu eylemlerine nesne olan ad öbekleri yönelme, çıkma, kalma gibi anlamsal durumlarda bulunur. Bu nedenle ‘hoşlan-, bayıl-, kız-’ gibi duygu eylemleri, ad durumu farklılaşan tümleçler alırken ilk gruptaki eylemlerin nesnelere genellikle belirtme durumundadır.

Yüklemün etki alanını gösteren nesne, belirsiz ya da belirli durumunda bulunabilir. Bu durum, nesne konumundaki ad öbeğinin yansıttığı kavramın, genel ya da özel olmasına bağlıdır. Nesnenin türünü işaretleyen, geçişli eylemin derin yapıda içinde barındırdığı ve yüzey yapıda nesneye yüklediği ad durum ekleridir. Eğer nesne, belirtme durumunu işaretleyen “-I (-nI, -yI)” ekini almışsa *belirtili nesne* (‘Çocuk camı kırdı.’); belirtme eki almamışsa *belirtisiz nesne* (‘Çocuk cam kırdı.’). Yükleme sıfır (-Ø) biçimbirimle bağlanana belirtisiz nesne belirsiz, genel bir varlığı gösterirken, yükleme -I belirtme durumu ekiyle bağlanan belirtili nesne belirli, özel bir varlığı gösterir. Türkçe, eklemeli bir dil olarak, sözdizimsel durumları biçimsel yollarla kodlar. Bu açıdan Türkçede dört durum eki bulunur: belirtme, yönelme, kalma ve çıkma. Belirtme durumu zorunlu tümleçleri kodlarken, diğer durumlar seçimlik tümleçleri kodlar. Bununla birlikte Türkçe dilbilgisinde, bu durumları yüklenmiş bazı kurucuların seçimlik olup olmadığı tartışmalıdır.

Bu çalışmada, tümcenin zorunlu kurucusu olarak nesne üzerinde durulacak, nesne ile eylemsel yüklemün ilişkisi incelenerek nesne konumundaki ad öbeğini yükleme bağlayan durum eklerine değinilecek ve Türkçede belirtme durumu açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonunda, araştırma sorusuna yönelik, örneklere dayalı kapsamlı bir değerlendirmeye yer verilecektir.

1. Belirtili/belirtisiz nesne

Geleneksel dilbilgisinin yukarıda değindiğimiz nesne tanımlaması ve yaklaşımı bugün artık güncelliğini yitirmiş; tartışmalar belirli/belirsizlik imgesi bağlamında yükleme/belirtme durumu, belirtili/belirtisiz nesne, nesne yapıcı biçimlikler ve belirtisiz nesnenin zorunlu kurucu özelliği üzerinde odaklanmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi geçişli eylemden etkilenen ve tümcenin zorunlu kurucusu olan nesnenin belirli veya belirsiz olma durumu bağlamla ilgilidir; konuşucu ve dinleyici arasında gerçekleşen iletişim dizgesinde bilinen bir varlık üzerinde konuşuluyorsa, nesne belirtme biçimbirimini alır, aksi durumda almaz. Fakat ileride değineceğimiz gibi, -I belirtme ekini zorunlu olarak isteyen yapıların da olduğunu unutmamak gerekir.

Belirtisiz nesne bağımlı olduğu yüklem anlamını tamamlar ve yargının belirsizliğini, örtüklüğünü ortadan kaldırır; başka bir deyişle öznenin yaptığı işe açıklık getirir. Karahan, ‘söz vermek’, ‘ders çıkarmak’ örneklerinde olduğu gibi birleşik fiil oluşturmaya diğer cümle öğelerinden daha elverişli olmasının belirtisiz nesnenin belirsizlik, genellik niteliğinden kaynaklandığını vurgular.³ Buna karşın, belirtili nesne daima belirtme durumunda bulunur ve ‘kefeni yırtmak’, ‘kafayı çekmek’, ‘postu deldirmek’ örneklerinde olduğu gibi bir bölümü eylemle kalıplaşarak deyim olur. Nesnelere belirtili olanlar *tanımlı*, belirtisiz olanlar da *belgisiz* konumdadır. Fakat bazı durumlarda, belirtili nesnelere belgisiz sıfat olan ‘bir’ sözcüğünü takip ederek örtük bir anlam üstlenebilmektedir: ‘Artık *bir* şairi beğeniyorum.’, ‘Başınızdan geçen ilginç *bir* olayı bana anlatınız.’, ‘Herkesin bildiği *bir* işi benden mi saklıyorsun?’, ‘Dünden beri, *bir* soruyu çözemedi.’ Bu örneklerde, belgisiz sıfat olan ‘bir’ sözcüğü nesnelere örtüklük, genellik sezgisi yüklemektedir.

Ergin’e göre “nesne unsuru daima akuzatif (yükleme durumu, -i hâli) halinde bulunur, fiile akuzatifle bağlanır. Bu akuzatif ya ekli ya da eksiz olur. Ekli akuzatif nesnenin belirli olduğunu, belki de bilindiğini; eksiz akuzatif ise nesnenin belirsiz, umumî olduğunu ifade eder.”⁴ Karahan, Gronbech’in “Yükleme hâli eki bir nesneye önem verildiği durumlarda kullanılır.” saptamasına dayanarak “ekin görevinin diğer hâl eklerinde olduğu gibi, münasebet kurmak, bağlantı saptamak değil, nesneyi belirtmek, belirli kılmaktır.” der ve bunun da “fiili değil, ekin içinde bulunduğu durumu ilgilendirdiğini” savunur.⁵ Bizce bu durumunun eylemle de bağıntısı vardır. Çünkü ‘Bütün gece *annesini* düşündü.’, ‘*Kavgayı* Şahin ayırdı.’, ‘*Geçmiş* unuttuk.’ örneklerinde olduğu gibi bazı eylemler, tümcenin anlam bütünlüğü ve dilbilgiselliği açısından nesne konumundaki ad öbeklerine -i belirtme durumu ekini dayatmaktadır.

Aynı bağlamda Uzun, “adıl testi”ne soktuğu ‘O kitap okuyor.’, ‘Ali o okuyor.’ ve ‘Ali onu okuyor.’ tümcelerinde, belirtili/belirtisiz karşıtlığının eylemin nesnesi olmak gibi bir işlevsellikle ilgisi olmadığını söyler.⁶ Öte yandan, Aydın’a göre tamlama durumunda

³ Leyla Karahan: “Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine”, V. **Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, 20-26 Eylül 2004**, TDK, Ankara 2004, s. 1615-1624.

⁴ Muharrem Ergin: **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak 2000, s. 400.

⁵ Leyla Karahan: “Yükleme (Accusative) ve İlgî (Genetive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, 3. **Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996**, Ankara 1999, s. 605-611.

⁶ N. Engin Uzun: **Evrensel Dilbilgisi**, Multilingual, İstanbul 2000, s. 190.

olduğu gibi, Türkçede belirtme durumunun da *biçimbilimsel* ('Ali onu seviyor.') ve *soyut* ('Ali çikolata seviyor.') görünüşleri vardır.⁷ Türkçede yalın durum nesne konumundaki ad öbeğine yüklenememekte, sadece özne konumundaki ad öbeğinde görülebilmektedir. Aydın ve Uzun'un bu yaklaşımları, Üretken Dönüşümlü Dilbilgisi Kuramınca geliştirilen Yönetme ve Bağlama Kuramının alt kuramlarından biri olan Durum Kuramına dayanmaktadır. Durum Kuramı "tümcelerde ad öbeklerinin hangi durumu yüklediklerini, durum yükleyicilerinin neler olabileceğini ve durum yüklemenin yapısal özelliklerini düzenleyen bir alt kuramdır."⁸

J. Kornfilt soyut belirtme durumunu, yalnızca yapısal durumlarda görülen *durum düşmesi* olgusuyla açıklamaya çalışır. Durum düşmesinin en fazla dikkati çeken örnekleri, belirtme durumunun düştüğü örneklerdir. Kornfilt durum düşmesini, "gönderge işlevi olmayan ad öbekleri, yapısal durum takısı alamazlar ve kurcularından biri oldukları tümcede, eylemin hemen solunda bulunurlar; bu tür ad öbekleri, fiilden ayrılamazlar." biçiminde açıklar. Araştırmacıya göre yapısal durum düşmesi aslında 'adın eyleme geçişi' demektir.⁹ Biz Türkçede durum düşmesinin hem sıfır (-Ø) biçimbirim hem de -I biçimbirimi ile eyleme bağ(ım)lanabilen ad öbeklerinde ('*kitap oku-/kitabı oku-*', '*süt iç-/sütü iç-*' gibi) gözlendiğini düşünmekteyiz. Somut durum takısı taşımayan ad öbekleri, eylemin hemen solunda kalır; Türkçenin sözdizimi bu bakımdan esneklik göstermez. Ancak somut durum takısı alan ad öbeklerine geçişim uygulanamaz. Bu yüzden bu gibi ad öbekleri, eylemin solunda bulunmayabilir.

Buraya kadar aktarılanlardan hareketle, nesnenin belirli/belirsizlik durumuna yönelik şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz: Türkçede geçişli eylemler, nesne konumundaki ad öbeklerine belirtme durumu yüklemektedir. Nesne yüzey yapıda -I belirtme durumu eki taşımasa da, derin yapıda var olan soyut belirtme durumu yüklenmektedir. (1a)'da, geleneksel dilbilgisine göre yalın durumda bulunan 'cam' sözcüğü, aslında *soyut belirtme* durumunda, (1b)'de 'camı' sözcüğü ise *biçimsel belirtme* durumundadır:

- (1) a. Çocuk *cam* kırdı.
b. Çocuk *camı* kırdı.

⁷ Özgür Aydın: "Türkçede Belirtme Durumu Ekinin Öğretimi Üzerine Bir Gözlem", *Dil Dergisi*, sayı 52, Ankara 1997, s. 5-17.

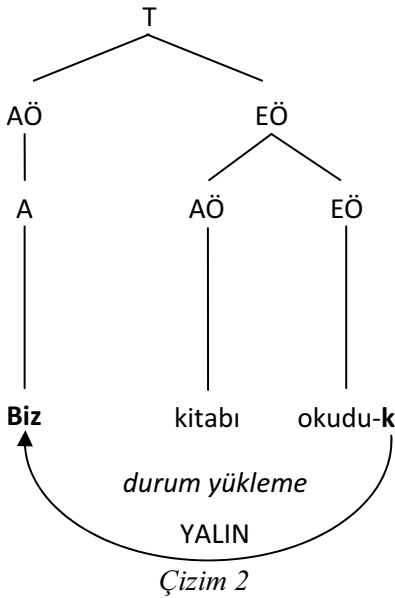
⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ö. Aydın: a.g.e., s. 5-17; N.E. Uzun: a.g.e., s. 184-234.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. J. Kornfilt: "Türkçe'de Geçişim ve Sözcük Dizimine Etkisi", *Dilbilim Araştırmaları*, Hitit Yayınevi, Ankara 1994, s. 42-53.

gözlendiğini söyleyebiliriz. Türkçede yalın durum sadece özne konumundaki ad ya da adılara yüklenmektedir. Yalın durumda bulunan bir ad öbeğine, ona bu durumu yükleyen eylemdir. Eylemler “kendilerine bağlanacak olan adların hangi durumda bulunması gerektiği konusunda belirleyicidir. Yani ad durumuna giren addır; ancak, adın hangi ad durumuna gireceğinin kararı eyleme aittir.”¹⁰ Özneye nesne arasındaki fark; öznenin yalın durumda, nesnenin belirtme durumunda olmasıdır. Türkçede eylemcil uyum ekleri durum yükleyicidir. Bu ekler özne konumundaki ad ya da adıla yalın durum yüklemektedir (2):

(2) **Biz** kitabı okudu-k.

Belirtisiz nesneyle özne, eksiz kullanımlar olarak birbiriyle karışabilir. Ancak her iki temel ögenin ilişkili olduğu birimler değişiktir. Tümcedeki ögelerin sözdizimsel ilişkisi bağlamında özne, yüklemle kişisiyle bağlantılıyken nesne, eylemin kendisiyle bağıntılıdır.¹¹ Nesnenin Türkçenin sözdiziminde yeri bellidir: -Ø biçimbirimli belirtisiz nesne, yüklemle hemen önünde yer alır ve

¹⁰ Kerime Üstünova: “Yalın Durum Karmaşası”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2 Spring 2007, s. 737-738.

¹¹ Oya Adalı: *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Papatya Yayınları, İstanbul 2004, s. 68.

genellikle yüklemle kendi arasına başka bir unursun yerleşmesine izin vermez. Fakat -I biçimbirimli belirtili nesne, Türkçenin sözdiziminin esnekliğinden yararlanır ve yüklemden uzaklaşarak daha rahat yer değiştirebilir.

2. Belirtme durumu (-I)/İlgi durumu (-(n)In)

Geleneksel dilbilgisinde tartışmalı bir konu olan ilgi durumu; bir adın bir başka adla ilgisi olduğunu, kendisinden sonra gelen bir ada bağımlı bulunduğunu gösteren durumdur. İlgi durumu eki “-(n)In”; eklendiği adı tamlayan, belirten durumuna getirerek tamlamalar kurar. Eklendiği adın anlamına “belirtme, sahiplik, aidiyet, ilgi” vb. anlamları kazandıran ilgi durumu eki taşıyan bir ad tamlaması ile eksiz bir ad tamlaması arasındaki fark, tamlayan unsurun belirli ya da belirsiz oluşudur. Geleneksel dilbilgisinde ilgi durumu; adların, eylem ya da adlarla ilişkilerini ifade etmeye yarayan ad durumlarından biri olarak değerlendirilir. Oysaki ilgi durumu eki, diğer durum eklerinden farklı olarak adla ad arasında bağıntı kurmakta, yükleme herhangi bir gönderimde bulunmamaktadır. İşlevi tamlayıcı ile sınırlı kalan ilgi durumunun, diğer ad durumlarından farklı değerlendirilmesi gerektiği yönündeki görüşler, ilgi durumunun bu özelliğine dayanmaktadır.

Ekli ve eksiz olmak üzere iki biçimi olan ilgi durumu, adın kendinden sonra gelen iyelikli bir ada bağlanmasını gerektirir:¹²

- (3) a. saray-Ø kapısı
b. *saray-ın kapı
c. saray-ın kapı-sı

Nasıl nesne, belirtme ekiyle yüklemden uzaklaşabiliyorsa ad tamlamalarında da tamlayan öge, ilgi durumu ekiyle tamlanan ögeden uzaklaşabilmektedir:

- (4) a. saray kapısı
b. saray-ın ağaçtan oymalı siyah kapı-sı

Karahan, yükleme ve ilgi durumu biçimbirimlerinin temel işlevlerinin *belirtme* olduğu düşüncesindedir. Araştırmacıya göre, bu eklerin belirtme işlevinde bulduklarını gösteren bir yapı da bazı çekim edatlarıyla kurulan edat gruplarıdır. Türkçede isimler bu edatlarla birleşirken ‘*altun teg, çiçek teg, budun üçün, ot birle, köngül üze / saray gibi, okul için, araba ile, eğitim üzerin*’ örneklerinde olduğu gibi ek almazlar. Karahan, halbuki zamirlerin aynı edatlarla birleşirken isimlerden farklı olarak ‘*ani teg, mini üçün, sini birle, ani üze / onun gibi, senin için, benim ile, onun üzerine*’ örneklerinde olduğu gibi, Eski Türkçe döneminde yükleme hâli, daha sonraki

¹² Kerime Üstünova: a.g.e., s. 740.

dönemlerde de ilgi hâli eki aldığını vurgular. Karahan'a göre "bir ek, eğer münasebet eki ise zamirleri bağladığı gibi gramatikal bakımından aynı değerde olan isimleri de edatlara bağlayabilmesi gerekirdi. Nitekim 'doğru' edatı önünde ister isim ister zamir olsun yönelme hâli eki olmadan "ona doğru, eve doğru" edat grupları kullanılamamaktadır."¹³

Aslında burada, yönelme durumu ekini dayatan "(-e) doğru" ilgecidir. İlgeçler durum ya da çekim eki almamakla birlikte, kendilerinden önceki sözcüğün belli bir durum ya da çekim eki almasını gerektirirler. Bu durum aşağıdaki yapılar için de geçerlidir: "(-den) başka, (-den) beri, (-e) değin, (-e) göre, (-e) kadar, (-den) önce/sonra, (-e) rağmen" gibi. 'Onun gibi' örneğinde, *o* zamiri, *gibi* sözcüğünün etkisi ile -(n)in tamlayan ekini almıştır. 'Ona doğru', 'eve doğru' ilgeç öbeklerinde, *o* zamiri ve *ev* sözcüğünün adın yönelme durumuna geçmesini sağlayan *doğru* sözcüğüdür. Bizce 'ona doğru', 'eve doğru' biçimindeki ilgeç öbeklerinde, öbeği oluşturan yapıyı "ad/adıl + (-e) doğru" biçiminde düşünmek gerekmektedir. 'Doğru' sözcüğü yönelme ekini kendi içinde barındırmaktadır. Başka bir deyişle 'doğru' sözcüğü '-A' yönelme ekiyle birleşerek ilgeçli yapıyı oluşturmaktadır. Bu tarz ilgeç öbeğine, Delice "çekim edatı öbeği" adını verir: "Bir isim unsuru ile bir çekim edatından kurulan kelime öbeğidir. Bu öbekte isim unsuru başta; edatın türüne göre ekli veya eksiz olan çekim edatı ile, için, -a kadar, -a göre, -a rağmen vb. sonda bulunur."¹⁴

Uzun, 'Ali gibi', 'onun gibi'; 'Ali için', 'onun için'; 'Ali kadar', 'onun kadar' örneklerinde, "tümleci konumunda adıl bulunduğu ilgecin yüklediği durumun, tamlayan" olduğunu vurgular. Uzun'a göre "ilgeçler tümlecine, ilgili ad öbeği belirtili olduğunda değil, adıl olduğunda biçimsel olarak sunulan bir durum olarak belirtme değil, tamlayan yüklemektedir."¹⁵

- (5) a. Ali için
b. *Ali'nin için
c. onun için
d. *sen için
e. senin için

(5a)'da tamlayan durumu biçimsel olarak görülemezken, (5c-e)'de tamlayan durumu biçimsel olarak görülebilmektedir. (5a)'da

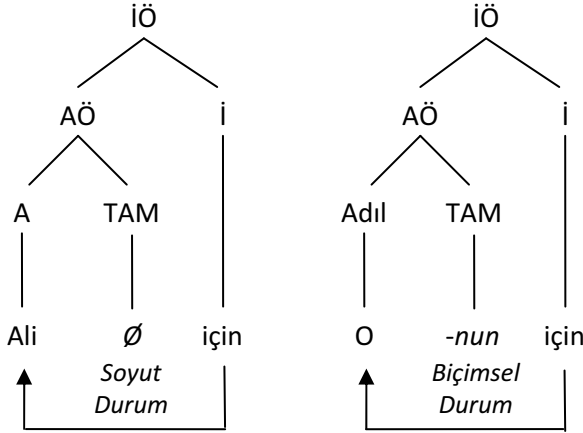
¹³ Leyla Karahan: a.g.e., 605-611.

¹⁴ H. İbrahim Delice: **Türkçe Sözdizimi**, Kitabevi, (3. Baskı), İstanbul 2007, s. 21.

¹⁵ N. Engin Uzun: a.g.e., s. 230.

yüzey yapıda görünmeyen ama aslında derin yapıda var olan bir *soyut* tamlayan durumu vardır. Eksiz ilgeçlerle kurulan ilgeç öbeklerinde ilgeç, tümleci konumundaki özel adlara soyut tamlayan durumu (-Ø) yüklerken, tümleci durumundaki adılara biçimsel tamlayan durumu (-(n)In) yüklemektedir. Bir diğer deyişle, eksiz ilgeçler ad ve adılara tamlayan durumu yüklemektedir. Öyleyse, Türkçede belirtme durumu gibi, iki tamlayan durumundan söz etmek gerekir: “-Ø biçimbirim” ve “-(n)In.”¹⁶ Batı dillerinde de buna benzer görünüm bulunmaktadır. Örneğin İngilizce ve Fransızca da tamlayan durumunun adılarda somut olarak, diğer ad öbeklerinde ise soyut olarak bulunduğunu (6)’daki örneklerde görüyoruz:

- (6) a. for Ali/pour Ali [Ali için]
 b. *for he/*pour il [*o için]
 c. for *him*/pour *lui* [onun için]

Çizim 3

Karahan, yükleme (belirtme) ve ilgi durumu biçimbirimlerinin işlevlerinin “ismin kendi dışındaki kelimelerle münasebetini ifade eden bir gramer kategorisi” şeklinde tanımlanan “hâl” kavramına uygun düşmediğini belirterek, bu iki biçimbirimin durum biçimbirimi sayılmasının doğru olmadığını söyler. Ancak yükleme durumunun “eksiz” (-Ø biçimbirimli) olduğunu belirtir. Karahan, “başlangıçta oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olan yükleme durumu biçimbiriminin, zamanla kullanıldığı bu alanlardan çekilerek yerini

¹⁶ Özgür Aydın: “İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Türkçe Dilbilgisi Betimlemelerinin Görünümü”, **Çağdaş Türk Dili**, sayı 137-138, 1999, s. 33-41.

kendisiyle işlev paralelliği bulunan ilgi durumu biçimbirimine bıraktığı ve işlevini nesne içinde sınırlandırdığı” görüşündedir.¹⁷ Boz’a göre Baba da aynı görüştedir: “Adlar arasındaki *belirtme* tamlayan ekiyle; “*evin kapısı*”, tümcede ise +i durum ekinin ortaya çıkışıyla sağlanmıştır. Bunun için nesne yalın olarak kullanıldığı durumda, belirtilmesi ve vurgulanması için ortaya çıkan ekin en geniş işlevi anlam ayırma, tür belirtmedir.”¹⁸

Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Türkçede belirtme durumu ve ilgi durumu biçimbirimlerinin işlevi belirtmedir. İşlevlerindeki paralellikten dolayı, tarihi süreç içerisinde ekler birbirinin yerine kullanılmıştır. Fakat bu iki biçimbirimin hangi yapısal kategori içinde değerlendirileceği tartışma konusudur. Belirtme durumu, tümce düzleminde eylemsel yüklemle bağıntılı olarak zorunlu tümleçleri kodlarken ilgi durumu, tamlayan ve tamlanandan oluşan tamlama öbeği içinde, seçimlik tümleci (tamlayan) biçimsel olarak kodlamaktadır. Diğer taraftan, adıl ve eksiz ilgeçten oluşan ilgeç öbeklerinde, belirtme durumunda olduğu gibi, soyut tamlayan durumu (-Ø) ve biçimsel tamlayan durumu -(n)In olmak üzere iki tamlayan durumundan söz etmek gerekmektedir.

3. Eylemlerin ‘birleşim değeri’ ve ‘dolaylı’ nesne

Bugün, adın yükleme durumunu belirleyen biçimliklerin yalnızca -I veya -Ø biçimbirimleri olmadığı, nesnenin başka biçimbirimlerle de karşılanabileceği bilinmektedir. -A ya da -DAn biçimbirimlerinden birini almış bazı ögeler de tümcede nesne işlevini üstlenebilmektedirler. ‘Hemşire *hastaya* bakıyor.’, ‘Çocuklara kıymayın.’, ‘Kamyon *duvara* çarptı.’ ve ‘Seyirciler birden, *kapıya* yöneldiler.’ tümcelerinde -A biçimbirimini; ‘Başbakan uzun uzun *ikili ilişkilerden* bahsetti.’, ‘Kendisini gördüm ama *o iştten* söz açmadım.’, ‘*Havadan sudan* konuştuk.’, ‘Herkes *ondan* şüpheleniyordu.’ tümcelerinde ise -DAn biçimbirimini almış ögeler işlev bakımından dolaylı tümleç değil, tümcenin zorunlu kurucusu olan *dolaylı nesnelere*dir.¹⁹

Aynı durum “ile” ilgecini isteyen eylemlerle kurulan tümcelerde de ortaya çıkmaktadır. “Evlen-”, “buluş-”, “ilgilen-”, “karşılaş-” gibi eylemler, “biri ile...” anlamını taşıyan doğru tümceler kurabilmek için, bir özne ve bir “ile” tümleci isterler. Tümleç kurma

¹⁷ Leyla Karahan: a.g.e., s. 605-611.

¹⁸ Aktaran, Erdoğan Boz: a.g.e., s. 105.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Boz: a.g.e., s. 103-104.

işlevi üstlenen “ile” ilgeci hiçbir zaman düşmez.²⁰ ‘Pazarda *Can ile* karşılaştım.’ örneğinde, ‘Can ile’ dizimi yüklem anlamını tamamlayan, yüklem taşıdığı yargının belirsizliğini ortadan kaldıran zorunlu bir yapıdır. Yüklem bildirdiği kılıştan doğrudan etkilenen bu tür zorunlu ögeler *nesne* olarak değerlendirilmelidir. -A, ve -DAn eki alan nesnelere *dolaylı nesne* olarak adlandırılırken “ile” ilgecini zorunlu olarak isteyen yapılar da *ilgeçli nesne* olarak değerlendirilebilir.

‘Suçlu *bir üst mahkemeye* başvurdu.’, ‘Kamyon *bir ineğe* çarptı.’ örneklerinde ‘bir üst mahkeme’ ve ‘bir ineğe’ dizimleri tümcenin zorunlu kurucularıdır ve nesne işlevlidir. Yüklemden doğrudan etkilenen bu yapılar yukarıda da belirtildiği gibi dolaylı nesne olarak adlandırılmalıdır. Fakat ‘Amcam *köyde* yaşıyor.’ ve ‘Abim *evde* çalışıyor.’ örneklerindeki yapılar farklı yapılardır: ‘köyde’ ve ‘evde’ sözcükleri burada *dolaylı tümleç*tir ve eylemle doğrudan bağıntılı değildir. Bunlar tümcenin *seçimlik ögeleridir*. Aynı biçimde, ‘Başbakan ikili ilişkilerden bahsetti.’ örneğindeki ‘ikili ilişkilerden’ dizimine ulanan -DAn eki ile, ‘Ahmet evden çıktı’ tümcesinde ‘ev’ sözcüğüne ulanan -DAn eki işlev bakımından aynı noktada değildir. “Çık-” fiili hem -A durumunda (‘Bahçeye çıktık.’) hem de -DAn durumunda (‘Öğrenciler sınıftan koşarak çıktılar.’) kullanılabilir. Buna karşın “bahset-” fiili sadece -DAn durumlu bir ögeyi kendine bağ(ım)layabilmekte, yönetebilmektedir. Aslında seçimlik ögeler olan -A ve -DAn tümleçleri, belirtili nesnenin olmadığı durumlarda yükleme işlevi üstlenerek zorunlu öge konumunu çıkmakta ve nesne işlevi üstlenmektedir. Nadir de olsa, nesne işlevini “ile” ilgeci de üstlenebilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, -A, -DAn ve “ile” biçimlikleriyle kurulan ögelerin yön, tutar, araç-gereç gösterme işlevlerini de taşıyabilmeleridir.

Daha öncede değindiğimiz gibi eylemler, kendilerine bağlanacak adların hangi durumda bulunması gerektiği konusunda belirleyicidir. Yani ad durumuna giren addır; ancak, adın hangi ad durumuna gireceğini dayatan eylemdir. Bir eylem tümcede iki tür öge yönetir. Bu ögelerin bazıları dilbilgisi açısından zorunludur, bazıları değildir. Yani tümce ögeleri arasında ikili bir ayırım yapılabilir: Temel öge ve seçimlik öge. Temel ögeler, bir tümcenin dilbilgisi açısından doğru olarak kurulabilmesi için kullanılması gereken zorunlu ögelerdir. Seçimlik ögeler ise, anlamsal açıdan tümceleri

²⁰ F. Erkman-Akerson, Ş. Ozil: **Türkçede Niteleme, Sıfat İşlevli Yan Tümceler**, Simurg, İstanbul 1998, s. 80.

zenginleştiren sözcüklerdir. Bir tümcenin dilbilgisel yapısı açısından kullanılması zorunlu olmayan seçimlik ögeler, istendiğinde tümceden çıkartılabilir.

- (7) a. Ahmet, dün akşam sinemada *arkadaşımı* görmüş.
b. Ahmet, dün akşam sinemada *arkadaşına* rastlamış.

(7a)'da -I durumlu bir tümleş (arkadaşını), (7b)'de ise -A durumlu bir tümleş (arkadaşına) var. Bu tümleşlerin durum eklerini değiştirdiğimizde, dilbilgisel olmayan bir durum ortaya çıkar:

- (8) a. *Ahmet, dün akşam sinemada *arkadaşına* görmüş.
b. *Ahmet, dün akşam sinemada *arkadaşımı* rastlamış.

Demek ki bazı eylemlerle dilbilgisi açısından doğru bir tümce kurmak için, belli durum ekleri almış tümleşlerin kullanılması gerekir. Başka bir deyişle, sözdizimi içinde eylemlerin belli yönetim çevreleri vardır. Örneğin “gör-” eylemi -I durumlu bir tümleşci yönetirken, “rastla-” eylemi ise -A durumlu bir tümleşci kendine bağımlı kılar. Diğer taraftan, örnek tümcelerde yer alan zaman belirteci ‘dün akşam’ ile -DA durumlu tümleş ‘sinemada’ her iki eylemle birlikte kullanılabilen tümleş ögeleridir. Bunlar tümcenin *seçimlik* ögeleridir; tümceden çıkarıldıklarında tümcelerin dilbilgisel yapılarında bir değişiklik olmaz (9).²¹

- (9) a. Ahmet arkadaşını görmüş.
b. Ahmet arkadaşına rastlamış.

Özne de yüklem gibi tümcenin zorunlu ögesidir; tümceden çıkartılamaz ve yalın durumda bulunur. Değerlilik bağlamında, iki eylem de iki değerlidir: “gör-” eylemi bir özne ve -I durumlu bir tümleşci yönetirken, “rastla-” eylemi ise bir özne ve -A durumlu bir tümleşci yönetmektedir. Aynı biçimde -I belirtme durumunda bir tümleş isteyen eylemle -A durumunda bir tümleş isteyen eylem aynı değerdedir.

Buraya kadarki anlattıklarımız ‘Bağımsal Dilbilgisi’ kuramı çerçevesinde daha fazla anlam kazanmaktadır. Bağımsal dilbilgisi, özneyi eyleme bağımlı kılarak, onu eylemin yönetimindeki tümleşlerle aynı düzeye indirger. Tümleşci *eyleyen*, *tümleyen* ve bunların doğrudan doğruya bağlandıkları *eylem* biçimlendirir. Yüklemse eylem kendisine bağımlı birimleri yöneten *merkez düğüm*dür. Tümcede, özne ve nesneye eyleyen, yer ve zaman bildiren ögelere de tümleyen adı verilir. Bir eylemin yönettiği eyleyenler çatısı o eylemin “birleşim değeri” olarak adlandırılır. Tek eyleyenli eylemler

²¹ F. Erkman-Akerson, Ş. Ozil: a.g.e., s. 66-67.

tek değerli, iki eyleyenli eylemler *iki değerli*, üç eyleyenli eylemler de *üç değerli* eylem sayılır.²²

Tek değerli eylemler, bir öznesi olan fakat tümleci olmayan tek eyleyenli eylemlerdir: ‘Çocuk uyuyor’. “Uyu-” eyleminin yönetim çerçevesindeki tek zorunlu öge öznedir. Çift değerli eylemler, bir özne ve bir tümleci yöneten iki eyleyenli eylemlerdir: ‘Selma Can’dan hoşlandı.’, ‘Fatih İstanbul’u fethetti.’ Örneğin, “aç-” eylemi de çift değerlidir. Açma eylemi yerine getirilirken, bunu yapacak bir özneye, bir de bu eylemden etkilenen bir ikinci varlığa, yani bir belirtili nesneye gerek vardır: ‘Ayşe kapıyı açtı.’ Üç değerli eylemler de özne ve iki tümlecin eyleme bağımlı olduğu üç eyleyenli eylemlerdir: ‘Amcam bana borç para verdi.’, ‘Can sevincini, bütün sınıf ile paylaştı.’ Aynı biçimde, “hediye et-” eylemi de üç değerlidir. ‘Hakan kolyeyi kız arkadaşına hediye etti.’ tümcesinde; kolyeyi hediye eden ‘Hakan’, kolyeyi alan ‘kız arkadaşı’ ve hediye edilen ‘kolye’ olmak üzere üç eyleyen vardır. Bu üç eyleyenli oluş, ayrı ayrı işlevleri yerine getiren üç eyleyen olmadan gerçekleşemez.

Sonuç ve Öneriler

Nesnenin tümcede asıl görevi geçişli eylemlerin çok geniş olan etki alanını sınırlamak, daraltmaktır. Örneğin “al-” eylemiyle *neyi?* ya da *kimi?* sorularını karşılayacak neredeyse sonsuz sayıda tümce üretilebilir. Fakat ‘Ahmet gazete aldı.’ tümcesinde, ‘gazete’ nesnesini kullanmakla “al-” eyleminin etki alanı sınırlandırılmış olur. Bu bakımdan nesne de tümleçtir. Geçişli eylemlerle kurulan tümcelerde nesne, özne ve yüklem gibi tümcenin zorunlu kurucusudur.

Öznenin gerçekleştirdiği eylemden doğrudan etkilenen belirtili/belirtisiz nesne tümcenin temel ögesidir; hiçbir zaman seçimlik öge olamaz. Özne ve belirtili/belirtisiz nesne ile kurulan tümceler, çatı özellikleri açısından etken çatılıdır. Türkçede belirtili nesne -I belirtme durumu ekini taşır. Fakat bazen biçimsel olarak -I eki kullanılmaz: ‘Ahmet *kitap* okuyor.’, ‘Ahmet *kitabı* okudu.’ Birinci tümcede -I ekinin kullanılmaması nesneyi belirtisiz kılmaktadır. Yani ‘Ahmet’ ikinci tümcedeki gibi belli bir kitabı değil, herhangi bir kitabı okumaktadır. -I ekinin birinci tümcede düşmüş olması, bu ögenin ‘belirtisizlik’ değeri taşıdığını gösterir. Dilbilgisel işlev açısından her iki nesne arasında bir fark yoktur. -I eki ister düşmüş olsun ister düşmemiş olsun, ‘kitap/kitabı’ ögesi her iki tümcenin de nesnesidir. Kısacası, nesne konumundaki ad öbeği, ister belirtili olsun ister

²² O. Soutet: *Linguistique*, PUF, Paris, 1995, s. 278.

belirtisiz, tümcenin nesnesi olma işlevi, dolayısıyla eylemin tümleci konumunda bulunması değişmemektedir. -I biçimbirimi yükleme durumundaki nesnenin belirticisidir. İster ekli olsun ister eksiz, geçişli eylem nesneye belirtme durumu yüklemektedir. Bundan dolayı belirtisiz nesne yalın durumda değildir.

Türkçede bazı ad öbeklerine biçimsel belirtme durumunun yüklenme zorunluluğu vardır. Özel adlar, birinci ve ikinci kişi adları, işaret zamirleri, belirtili ad tamlamaları, gösterme kavramı taşıyan sıfat tamlamaları belirli/özel bir varlığı gösterdikleri için, tümce ve yan tümcelerde ancak belirtili nesne olabilir. Gerçekten özel adlar, belirli varlıkları/kavramları gösterir. Bu özellik birinci ve ikinci kişi adlarıyla, işaret zamirlerinde de vardır. Belirtili ad tamlamalarında da belirtilen birimin gösterdiği kavram belirlidir. Benzer özellik işaret sıfatlarının belirttiği adlarda da görülür. İşte bu nedenle, söz konusu birimler belirtisiz nesne olamazlar. Dil, belirli kullanılması gereken kavramın belirsiz kullanımına izin vermez. Bu bağlamda, ‘Sen Ankara gezdin.’, ‘Biz Orhan bekliyoruz.’, ‘Ben siz çağırdım.’, ‘Sen bu istedin.’, ‘Biz masanın örtüsü aldık.’, ‘Bu kapı açtım.’ denilemez. Tümcelerin tamamı dilbilgisi dışıdır; eylemler yönettikleri nesne durumundaki ad öbeklerine -I biçimbirimini dayatmaktadır.

Türkçe, eklemeli bir dil olarak, sözdizimsel durumları biçimbilimsel yollarla kodlar. Sözcüklerin birbirleriyle olan ilişkisi bağlamında, Türkçedeki yapısal durumlar şunlardır:²³ *yalın durum*, *belirtme durumu* ve *tamlayan durumu*. Yalın durum, eylemsel uyum tarafından, tamlayan durumu ad durumu tarafından, belirtme durumu da eylem tarafından atanır. Yapısal durumlardan belirtme durumuyla tamlayan durumu, genellikle somut takılar aracılığıyla gerçekleştirilir. Fakat durum düşmesine uğrayınca bu son iki durum, soyutlaşıp takısız olarak kullanılır. Yapısal durumların üçüncüsü olan yalın durumun hiçbir zaman sesbilgisel içeriği olan takısı yoktur. Türkçede belirtme durumu ve tamlayan durumunun *soyut* (‘Çocuk süt içti.’; ‘Ali gibi’) ve *biçimsel* (‘Çocuk sütü içti.’; ‘Onun gibi’) görünümleri vardır. Bir soyut durum, belirli bir güdülenmeyle biçimsel olarak da sunulabilir (‘Çocuk elma yedi.’/‘Çocuk elmayı yedi.’); ama biçimsel durum, her zaman biçimsel olarak yansıtılan durumdur (*‘Çocuk bahçe çıktı.’/‘Çocuk bahçeye çıktı’).

Geleneksel nesne tanımlamalarında, “nesne unsurunun sadece yalın ve yükleme durumunda bulunduğu” ifade edilmektedir. Bu durumda; ‘Ahmet kapıyı açtı.’ tümcesinde nesne, ‘kapıyı’ sözcüğüdür. Eylemin etki ettiği varlık ‘kapı’dır. Diğer taraftan, ‘Ahmet kapıya

²³ Jaklin Kornfilt: a.g.e., s. 52.

vurdu.’ tümcesinde de nesne ‘kapıya’ sözcüğüdür. Çünkü eylemden etkilenen varlık yine ‘kapı’dır. Öyleyse nesne, adın sadece yalın ve yükleme durumunda bulunan bir öge değil; aynı zamanda yönelme ve ayrılma durumu eki de alabilen bir ögedir. Nesne konusunda geleneksel yaklaşımların ortaya koyduğu sorunlardan biri de nesnenin, tümcede eylemden etkilenen unsur olarak kabul edilmesidir. Bu durum, Boz’un da belirttiği gibi “biçimsel olarak nesne konumunda olmasına karşın anlamsal olarak buna olanak tanımayan yapılarda bir çıkmaza neden olmaktadır.”²⁴ Örneğin ‘Annesi, [Ayşe’nin sinemaya gittiği]-ni bilmiyor.’ tümcesinde, biçimsel olarak nesne olan dizimin (Ayşe’nin sinemaya gittiği), ‘bilmiyor’ eyleminden nasıl etkilendiğini ifade etmek oldukça güçtür. O hâlde nesne, genel kabullerde belirtilen ismin sadece yalın ve yükleme durumunda bulunan bir öge ya da eylemin etkilediği bir varlık değil; özne ve yüklemden sonra tümcenin zorunlu kurucusu olan ögedir. Demek ki nesnenin varlığını belirleyen yalın ya da belirtme durumunda olması değil, tümcenin zorunlu ögesi olması özelliğidir. Bu durumda nesne soyut belirtme durumunda, biçimsel belirtme durumunda, -A durumunda, -DAn durumunda, hatta “ile” tümleci biçiminde de olabilir.

Türkçede ilgi ve belirtme durumu dışındaki bütün ad durumlarının sadece ekle yapıldığı, bu eklerin kaldırılması durumunda ad-eylem ilişkisinin ortadan kalktığı bilinmektedir. Oysa belirtme ve ilgi durumu, diğer ad durumlarından farklı olarak hem ekli hem de eksiz olarak yapılabilmektedir. Belirtme ve ilgi durumu ekleri arasındaki benzerlik işte bu noktada başlamaktadır: Her iki ek de tümcede *belirtme* işlevi üstlenmektedir. Bu ekler öğretilirken, söz konusu eklerin diğer durum eklerinden farklı olarak, eklendikleri öğelerden düşürülebildiği ve bu durumun herhangi bir dilbilgisel olmayan durum ortaya koymadığı (‘araba tekeri/araba-*nın* tekeri’; ‘Kitap okudu./Kitab-ı okudu.’); fakat diğer durum eklerinin eklendikleri birimlerden çıkartılması durumunda tümcenin dilbilgiselliğini kaybettiği (*Gemi *iskele* yanaştı./‘Gemi *iskeleye* yanaştı.’; *Zeynep *İstanbul* yaşıyor./‘Zeynep *İstanbul’da* yaşıyor.’; *Şahin *yurt* ayrıldı./‘Şahin *yurttan* ayrıldı.’), bir diğer deyişle, tümleç-eylem ilişkisinin ortadan kalktığı öğrencilere bağlam içinde mutlaka kavratılmalıdır.

Türkçede ad durum eklerini öğretirken, doğrudan ad çekimine giren eklerden başlama yerine; eylemlerin belli yönetim çevrelerinin olduğu, her eylemin etrafında bazı boş alanların bulunduğu ve bunların çeşitli tümleçlerle doldurulması gerektiği vurgulanmalı; ad

²⁴ Erdoğan Boz: a.g.e., s. 106.

durumları bu çerçevede kavratılmaya çalışılmalıdır. Eylemlerin birleşim değeri bağlamında, -I belirtme durumlu bir tümleş isteyen eylemle -A durumlu bir tümleş isteyen eylem aynı değerdedir. Sorun aynı eylemin iki farklı durumla da ('bahçeye çık-'/'evden çık-') kullanılmasıdır. Bu da, bazı eylemlerin, hem sıfır (-Ø) biçimbirimli hem de -I belirtme ekli ad öbeğini kendine bağlayan eylemler gibi, hem -A durumlu hem de -DAn durumlu tümleşleri yönetebildiği ve kendine bağlayabildiğini göstermektedir. Bu arada bazı eylemlerin sadece -I ('*Zeynep Hakan terk etti.'/'Zeynep Hakan'ı terk etti. '), -A ('*Başbakan kalabalık seslendi.'/'Başbakan kalabalığa seslendi. ') ve -DAn ('*Dedem *eski günler* bahsetti.'/'Dedem *eski günlerden* bahsetti. ') durum eklerini dayattığını unutmamak gerekir.

Kaynakça

ADALI, Oya: **Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler**, Papatya Yayınları, İstanbul 2004.

AYDIN, Özgür: "Türkçede Belirtme Durumu Ekinin Öğretimi Üzerine Bir Gözlem", **Dil Dergisi**, sayı 52, Ankara 1997.

AYDIN, Özgür: "İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Türkçe Dilbilgisi Betimlemelerinin Görünümü", **Çağdaş Türk Dili**, sayı 137-138, 1999, s. 33-41.

BOZ, Erdoğan: "Adın Yükleme (Nesne) Durumu ve Tümcenin Nesne Ögesi Üzerine", **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/2 Spring 2007.

DELİCE, H.İbrahim: **Türkçe Sözdizimi**, (3. Baskı), Kitabevi, İstanbul 2007.

ERGİN, Muharrem: **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak 2000.

ERKMAN-AKERSON, F., OZİL, Ş.: **Türkçede Niteleme, Sıfat İşlevli Yan Tümceler**, Simurg, İstanbul 1998.

GENCAN, Tahir Nejat: **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara 2001.

KARAHAN, Leyla: "Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine", **V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, 20-26 Eylül 2004**, TDK, Ankara 2004.

KARAHAN, Leyla: "Yükleme (Accusative) ve İlgi (Genetive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler", **3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996**, Ankara 1999.

KORNFILT, Jaklin: "Türkçe'de Geçişim ve Sözcük Dizimine Etkisi", **Dilbilim Araştırmaları**, Hitit Yayınevi, Ankara 1994.

SOUTET, O.: **Linguistique**, PUF, Paris 1995.

ÜSTÜNOVA, Kerime: "Yalın Durum Karmaşası", **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/2 Spring 2007.

Bir Siyasetname ve Pendname Olarak Lami'î Çelebi'nin Veyse vü Ramin Mesnevisi

Dr. Murat ÖZTÜRK

YYÜ, Eğitim Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümü

muratozturk8@gmail.com

Özet

On altıncı yüzyıl Osmanlı edebiyatının en verimli şair ve yazarlarından biri olan Lamii Çelebi'nin yazdığı Veyse vü Ramin mesnevisinin konusu aşktır. 6765 beyitlik bu mesnevide aşkı yaşayan tarafların maceraları öykülenirken, bazen hikaye kahramanlarının bazen de şair-anlatıcının bakış açılarından nasihatname tarzına veya siyasetname türüne örnek teşkil edecek altı yüz beyti aşkın bölümler bulunur. Mesnevi bu yönüyle, bir aşk hikâyesi olduğu kadar bir siyasetname olarak da değerlendirilmeye uygun bir yapı arz eder. Bu makalede Veyse vü Ramin mesnevisindeki vak'anın özeti sunularak, aşk hadisesinin nasihatnemeye dönük kurgusal yapısı incelenmiş; siyasetname türüne veya pendname üslubuna örnek teşkil eden bölümlerde ele alınan fikirler, söz konusu ve tarzın genel özellikleri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lamii Çelebi, mesnevi, nasihatname, siyasetname

The Veyse and Ramin Mathnawi of Lami'î Chalabi as a Policy Book and Advice Book

Abstract

Love is the subject of *Veyse vü Ramin*, one of the mathnawies written by Lamii Chalabi who is one of the most prolific poets and writers of the sixteenth century, in Ottoman literature. In this mathnawi which is composed 6765 couplets (beyits), while the adventures of lovers are told sometimes from the perspective of story-heroes and sometimes from the poet-narrator point of view there are chapters composing of over six hundred couplets (beyits) that can be set as examples for nasihatname (advice book) as a style or siyasetname (book of policy) as a genre. In this regard, mathnawi is a kind of love story in addition to representing a genre for politics book (siyasetname). In this article, the summary of love incident in *Veyse vü Ramin* mathnawi has been given, and fictional structure of love event has

been studied in parallel with the advice book, the ideas covered in the chapters that form an example for siyasetname (policy book) and pendname (book of advices) have been evaluated in line with these style's and genre's general framework

Keywords: Lamii Chalabi, mathnawi, Advice Letters (nasihatname), Book of Policy (siyasetname)

Giriş

İnsanları dinin ve toplumun istediği olgunluğa ulaştırmak, çeşitli meslek dallarında ehil insanlar, devlet işlerinde sevilen ve istenen yöneticiler yetiştirmek, arzulanan birey niteliğine sahip olmak ve dünya yaşamında başarının yolunu, sıkıntıların nedenlerini anlatmak amacıyla yazılan öğretici eserler, nasihatname veya pendname adıyla adlandırılır. “Türün örnekleri güçlü fikir ve yılların yaşanmış tecrübelerinden kaynaklanan mutluluk bilgisini öğretmeyi, bireyin ruh ve ahlak eğitimini esas alır.”¹

Türk edebiyatında farklı adlarla anılan ve muhtevaları az çok farklılık arz eden siyasetname, mev'izename, fütüvvetname, pendname, ibretname, hikmet, atasözleri gibi türlerin tamamı ahlaki-öğretici özelliklerinden dolayı nasihatname kapsamına girer. Nasihatname tarzına (üslup, style) ilk olarak *Orhun Abideleri*'nde rastlanır. *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakayık*, *Divan-ı Hikmet* gibi İslami Türk edebiyatının ilk edebi ürünleri olan eserlerle Anadolu'da özellikle Moğol saldırılarından sonra yaşanan savaşlar ve bunalımlar içinde ihtiyaç duyulan esenlik ve sükunet ihtiyacına cevap verebilmek için yazılan pek çok eser de nasihatname-siyasetname örnekleridir. Anadolu'da devletleşme gayreti içindeki beyliklerin yöneticileri de siyasetname türü eserlere ihtiyaç duymuş, yakınlarındaki şair ve bilgelere bu türde eserler yazdırmış veya çevirtmişlerdir. Bu da edebi eserlerin yazıldıkları dönemle edebi tür arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir. *Kâbusname*, *Kelile ve Dimne* ve Attar'ın *Pendname*'sinin çevirileri, Yunus'un *Risaletü'n-Nushiyye*'si, Şeyhoğlu Mustafa'nın *Kenzü'l-Kübera*'sı bu türlerin örnekleri arasındadır². Nasihatname-siyasetname örnekleri Güvahi'nin

¹ Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen yay., Erzurum 2006, s.190

² Türk Edebiyatında telif, tercüme, manzum ve mensur olarak yazılan nasihatnameler için bkz. Agah Sırrı Levend, *Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, 1963, TDK yay., Ankara,1963, s. 89-115; Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyaset-Nameleri*, Erciyes Üniversitesi yay., Kayseri, 1992; Mahmut Kaplan *Hayriye-i Nabi (İnceleme-*

Pendname'si, Lutfi Paşa'nın *Asaf-name*'si, Zaifi'nin *Gülşen-i Müluk*'u, Nabi'nin *Hayriyye*'si, Sünbülzade Vehbi'nin *Lutfiyye*'sinde olduğu gibi bağımsız eserler olarak yazıldıkları gibi divanlarda farklı nazım şekillerinde, nazım şekilleri içinde beyit ya da beyitler düzeyinde veya mesnevilerde bölüm halinde de kaleme alınmış olabilirler.³

Lami'î Çelebi'nin *Veyse vü Ramin* Mesnevisi

On altıncı asrın en verimli şairlerinden biri olarak dikkat çeken ve yazmış olduğu kırk kadar eserle edebiyat tarihi içinde hatırı sayılır bir yer tutan Lami'î Çelebi, hamse sahibi şairler arasında anılır. Onun hamsesindeki mesnevilerden biri de *Veyse vü Ramin*'dir. *Veyse vü Ramin* mesnevisi, konusunu, eski İran'da Partlar (Eşkaniler) dönemine (M.Ö 250–M.S. 224) kadar götürülen ve önce Pehlevi dilinde ardından Cürcani tarafından Farsça kaleme alınan bir aşk hikâyesinden alır. Klasik edebiyattaki aşk mesnevileriyle benzer bir kurguya ve kompozisyona sahip olan *Veyse vü Ramin*'de anlatılan olayların özeti şöyledir:

Cürcan hakimi Behram Şah, bir nevruz günü maiyetiyle beraber bağlık bahçelik sefalı bir yere gider. Burada kurduğunu eğlence meclisinde gördüğü güzellerden biri olan Şehru (Şehrubanu)'ya âşık olur. Behram Şah Şehru'dan vuslat dilese de Şehru, yaşını ve kocasını mazeret göstererek kızı *Veyse*'den övgüyle bahsedip Behram Şah'ı oyalayıp uyutur. Şahı bu şekilde oyalayan Şehru, hemen adamlarıyla beraber Cürcan'dan ayrılıp Merv'e hareket eder. Ardından da Mahabad'da kendisi için yaptırılan kasrında kalmakta olan kızı *Veyse*'yi Merv'e getirtip, Behram Şah'tan gelebilecek tehlikenin önüne geçmek için yeğeni *Veyru*'yla nikahlar.

Behram Şah, sabahleyin Şehru'nun şehirden ayrıldığını duyup üzülür ve anlatılanların doğruluğunu tespit amacıyla casuslarını Merv'e gönderir. Casuslardan Behram'ın dadısı Merv'de *Veyse*'yi hamamda yakından görür. Cürcan'a geri döndüğünde *Veyse*'den övgüyle bahseder. Anlatılanların etkisindeki Behram Şah, elçisi aracılığıyla *Veyse*'yi ister ancak red cevabı alır. Bunun üzerine ordusunu toplayarak Merv üzerine yürür. Behram Şah'tan kaçan *Veyse*'nin babası Mubed Şah, önce Mahabad'a ardından yeğeni Firuz

---

Metin), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, AKM yay. sayı: 94, Ankara, 1995, s. 12-23.

³ Mesnevilerde birbirinden farklı tür ve tarz örneklerinin bulunmasıyla ilgili bir çalışma olarak bkz. Metin Akkuş, *Şeyh Galib'in Anlam Dünyası, Hüsnüaşk'ta Edebi Türler ve Tarzlar*, Turkish Studies, Volume 4/7 Fall 2009, s. 97-112.

Şah'ın tahtta oturduğu Herat'a kaçar. Firuz Şah Veyse'ye aşık olur. Ona sahip olmak için Veyse'nin kocası Veyru'yu bir içki meclisinde zehirletip öldürtür. Ne var ki emeline kavuşması mümkün olamaz. Çünkü Veyse için takibini sürdüren Behram Şah, Herat'a kadar gelir. Firuz Şah hemen savaş hazırlıklarına başlar. Yapılan savaşta Behram Şah, Firuz Şah'ı öldürür ve kızı Şemse'yi nikahına alarak Veyse'yi takip etmekten vazgeçer.

Behram Şah'ın korkusundan Herat'tan kaçan Mubed Şah, Şehru ve Veyse uzun ve sıkıntılı bir yolculuktan sonra Turan şahı Keyhan Şah'ın oğlu olan Ramin'le karşılaşır. Veyse ve Ramin arasında ilk bakışmayla aşk başlar. Ramin bunları sarayına getirir ve mutlu, şen günler böylece başlar. Ancak bu mutluluk uzun sürmez. Keyhan Şah'ın başveziri, kızı Gülşeker'i, Ramin'le evlendirmek ister. Bu yüzden Ramin'in Veyse'yle ilişkisinden rahatsız olur ve onu babasına kötüler. Keyhan Şah oğlunun devlet işlerinden el ayak çekmesine göz yummaz ve onu cezalandırıp zindana attırırken, Veyse ve ailesini de ülkesinden kovar. Zindanda kalan Ramin, Veyse'yle, dostu Pervane aracılığıyla bir müddet mektuplaşsa da daha sonra bu olanaktan da yoksun kalır. Aşk derdindeki Ramin, her geçen gün biraz daha akıl sağlığını yitirir ve sonunda delirir. Çare için çağırılan doktorlar, Ramin'e türlü tedaviler uygulayıp zincire vursalar da deva bulamazlar. Bunun üzerine Keyhan Şah'a ülkesinde yaşayan ulu bir şeyhten bahsederek devayı onda aramasını tavsiye ederler. Bunun üzerine Ramin, şeyhe götürülür ve aşk derdinin her haline vakıf olan şeyhin duasıyla kısa sürede iyileşir.

Bu arada Herat'ı daha önce ele geçiren Behram Şah ölmüş, Mubed Şah yeniden tahta geçmiştir. Ramin'in babası Keyhan Şah, Mubed Şah'a özür ve Veyse'yi isteme taleplerini bildiren mektubunu gönderir ve düğün hazırlıklarına başlar. Çok geçmeden hastalanıp ölür. Taht Ramin'e kalır. Ancak kindar başvezir, Çin fağfurunu Ramin'in üzerine salar. Karşı koyamayacağını anlayan Ramin bazı maceralardan sonra Herat'a varır. Herat'ta babasının yerine tahta geçen Veyse, ülkesinin beylerini toplayarak tahtı Ramin'e bırakacağını bildirir. Bütün beylerin itaatinden sonra Veyse ve Ramin'in düğünleri yapılır ve evlenirler. Ramin burada büyük bir ordu kurup Semerkant üzerine yürür. Başvezirin kötü yönetiminden rahatsız olan diğer vezirler Ramin'in, ordularıyla geldiği haberini alınca ittifak ederek başveziri öldürür ve kellesini Ramin'e sunarlar. Hem tahtına hem de sevdiği Veyse'ye kavuşan Ramin tam bir vefa örneği göstererek kendisini delilikten kurtaran şeyhi ziyarete gider ve ondan devlet yönetimiyle ilgili uzun uzun nasihatler alıp döner.

Eserin Nasihatnameye Dönük Kurgusu

Lami'î Çelebi, Veyse vü Ramin mesnevisini İranlı Fahreddin Esad Cürcani'den tercüme etmiştir. Ancak bu tercüme, klasik Türk edebiyatında pek çok şairin yaptığı gibi telif-tercümedir. Yani şair mesneviyi çevirirken eseri kendi hayal ve kurgu dünyasında yeniden biçimlendirmiştir. Cürcani'nin, eserinde işlediği aşk hikâyesinin kaynağı İran'ın eski devletlerinden Partlar dönemine kadar götürülür. Partlar, Zerdüşť dinine mensuptur. Cürcani, eserini yazarken hikâyenin aslına pek müdahale etmemiş, Zerdüşť dinine ait pek çok unsuru yansıtmaktan çekinmemiştir.⁴ Ancak, Nakşibendi tarikatine mensup olan ve Emir Buhari'ye intisap eden Lami'î Çelebi'den aynı tavır beklenemezdi⁵. Lami'î Çelebi hem ele aldığı aşkın mahiyetinde hem de kahramanların manevi dünyalarında önemli değişiklikler yapmıştır.

Lami'î Çelebi'nin Cürcani'nin eserini çevirirken yaptığı ahlaki-öğretici değişiklikler onun edebi anlayışıyla da ilgilidir. Şiir anlayışını dile getirdiği Divan'ının dibacesinde beğenmediği şiir ve şairlerle ilgili özellikleri değerlendirir. Ona göre hoşgörülemez şair ve şiir özellikleri şunlardır:

1. Toplumun huzur ve düzenini bozucu bir yolda bulunmak.
2. Bizzat şairin kendisi de dahil olmak üzere, insanı, dini ve toplumsal görevlerinden saptırmak ya da uzaklaştırmak.
3. İnsanları incitmek.
4. Köklü ve derin bir bilgi, ilham ve sezgi kaynağına dayanmamak.
5. Şiiri tek amaç, tek meşguliyet olarak almak; kendisini bu yolda kapıp koyvermek⁶

Lami'î Çelebi bu poetik anlayış doğrultusunda Mecusilik ananelerinin dile getirildiği, kardeş evliliklerinin anlatıldığı bir eser olan Fahreddin Cürcani'nin *Vis ü Ramin*⁷'ini çevirirken ona yepyeni bir boyut kazandırmış, İslami ve ahlaki olmayan hemen her unsuru

⁴ Sadık Hidayet., *Çend Nükte Der-Bare-i Vis ü Ramin*, Tahran, , Sada-yı Muasır yay., 1386 (2007), s. 392-399

⁵ Kurnaz, Cemal-Tatçı, Mustafa, *İstanbul'da Buharalı Bir Mutasavvıf Emir Buhari*. K.B. yay., Ankara, 1998

⁶ Harun Tolasa, *Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz (Dibace)leri; Lami'î Divanı Önsözü ve (buna göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü. (Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Makaleler)*, İstanbul, 1999, s. 229-244.

⁷ Cürcani'nin eseri kaynaklarda *Vis ü Ramin* veya *Veys ü Ramin* şeklinde adlandırılır. Nitekim Cürcani de eserini *ويس ورامين* olarak adlandırır. Fakat Lamii Çelebi eserini *Veyse vü Ramin* şeklinde adlandırıp buna göre harekelemiştir. bkz. Murat Öztürk *Lami'î Çelebi'nin Veyse vü Ramin Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)*, Atatürk Üniversitesi, SBE, yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum, 2009, s.1

hikâyeden çıkarmıştır. Eserinin gayesi bir insanın irşada dönük değişimini ve dönüşümünü anlatmak, ideal insan olma yolunda yürüyen bir âşık tipini ortaya koymaktır.

Eserin kurgusunu teşkil eden bu aşk sıradan değil, *aşk-ı kerim* olan yüce bir aşktır. Bu aşkın kahramanları (Ramin ve Veysel), beşeri aşkı aşmış ideal ve mutlak olan hakiki aşka doğru yol alır. Veysel’yle sıkıntısız ve mutluluk dolu anlar yaşayan Ramin, araya giren fitnecilerin etkisiyle, hem sevdiğinden uzaklaştırılır hem de zindana kapatılır.

Ramin zindana kapatıldıktan sonra Veysel’yle sadece birkaç kez mektuplaşarak iletişim kurar. Mektuplaşma da kesilince önce insan dışı mahluklara seslenir, ardından da iç alemiyle konuşur. Aşkın ilk hal değişimi gerçekleşir; âşıkla sevgili aynileşir. Bütün bu kurgu, aşığı aşktaki ideal makama çekmek içindir. Zira “*aşk, bela ve ıstırap demektir. Eza ve cefayla azalmaz; nimet ve ihsanla artmaz. Aşkta sıkıntı asıldır. Rahatlık geçici bir durumdur; gerçek bir rahatlık asla mümkün değildir. Dert ve belalar Hakk’a yakınlığın işaretidir*”⁸ Aşk mesnevilerinin pek çoğunda aşkın mecazi ve hakiki boyutlarını idrak eden âşıklar, hikâye sonunda ideal (kâmil) insan hâline gelirler.

“Şiir veya nesir olsun, aşkın konu edildiği eski eserlerde beşeri boyutun yanı sıra, aşk duygusu Leyla ve Mecnun’da olduğu gibi yarı ilahi bir edaya büründürülmüştür. Zira tasavvuf düşüncesinde insanın kesret perdelerini aralaya aralaya vahdete doğru bir seyir takip ettiği bilinci ile, beşeri seviyedeki aşklara dahi ince bir müsamaha gösterildiği olurdu. Eskiler, hayatın her alanında insanın fani olan zevkleri bir bir aşarak, asıl ihtiyacını duyduğu ebediyete, yani yaratıcısına bir sevk-i tabii ile yöneldiğini, **bu hâlin insan ruhunun tekamülü ile ilgili bir mesele olduğunu düşünürlerdi.**”⁹

“Bu kemale erme çoğu zaman ayrılık veya vuslat hâlinde belirir. Çoğu kez bir “aynileşme” şeklinde kendini gösteren bu halden sonra âşıklar tutkularından, hırslarından arınmış olurlar. Bu durum tarikat yolundaki engelleri bir bir aşan müridin *fenafillah* makamına erişmesine benzer. Mesnevinin kahramanı Ramin de önce beşeri aşk duygusunu yaşamış, daha sonra aşkın ıstıraplarıyla olgunlaşmış, bir şeyhin etkisiyle hakiki aşkı idrak etmiş, aldığı öğütler ve telkinlerle

⁸ Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yay., s. 91, Ankara, 207

⁹ Necmeddin Türinay, *Klasik Hikâyenin Son Zirvesi: Hüsn ü Aşk*. Şeyh Galib Kitabı, İBB yay. İstanbul, 1995

dini ve dünyevi anlamda olgun bir insan, gerçek bir âşık ve ideal bir yönetici olmuştur.”¹⁰

Lami’î Çelebi’nin hem Ramin hem de diğer kahramanların eylemleri sonucunda kurguladığı ruhsal gelişim ve bu gelişimin sonucunda dile getirdiği düşünceler, verdiği öğütler, sunduğu ibretler mesnevinin aynı zamanda bir nasihatname olarak değerlendirilmesi için son derece uygundur.

Nasihatname ve Siyasetname Özellikleri

Mesnevinin giriş bölümünde tevhid, münacat, naat, miraciye gibi türlerden sonra yaklaşık yetmiş beyitlik bir padişaha *pend-name* bölümü yer alır. Bu *pendname*den başka hem hikâyede olay arasında hem de hikâye sonunda hayli uzun *pendname* bölümleri bulunur. Lami’î’nin eserinde bu denli uzun bir *pendname* ve *siyasetname* tanzimi eseri sunduğu kişilerle kurduğu münasebet ve beklediği mükâfata uygun olarak muhatabına yaranma arzusu olarak da değerlendirilebilir. Zira nasihatname türü eserler içinde çoğu kez doğrudan doğruya sultanların muhatap alındığı ve devlet idare etmenin inceliklerinin, yöneticilerin yapması ve yapmaması gereken uygulamaların uyarı, telkin, ibret, nasihat ve dinî emirler bağlamında anlatıldığı eserler olan *siyasetnameler*, hem Osmanlı döneminde hem de Osmanlıdan önceki Türk devletlerinde pek çok şair ve yazar tarafından yazılmıştır. “Siyasetname yazarları, genellikle ulema ve ümera mensubu kişilerdir. Bunların bir kısmı hamilerinden veya yöneticilerden gelen emir üzerine eserlerini kaleme almışlardır-ki islahata müteallik eserlerde bu daha sık görülür-, kimileri de devlet ve toplum hakkındaki fikirlerini yöneticilere duyurmak ve belki de bu yolla arzuladıkları mansıpları elde etmek saikiyle hareket etmişlerdir.”¹¹

Nitekim Lami’î bu mesneviyi padişahın emriyle yazmış ve eserini sunduğu İbrahim Paşa’dan günlük 20 akçelik bir ihsan bulmuştur¹².

Şair gerek Behram Şah’ın maceraları öykülenirken ve gerekse Ramin ve Veyse’nin aşk maceraları anlatılırken konunun akışını kesip öğütler vermekten, hikmet dersleri sunmaktan geri durmaz. Bu durum mesnevilerde ve halk hikâyelerinde tanrısal bir konumu olan

¹⁰ Murat Öztürk, *Aşk Mesnevilerinde Yönlendirici Güç ve İdeal*, Turkish Studies, Volume 4/7, s.448-477, Fall 2009.

¹¹ Mehmet Öz, *Siyasetname, Ahlak ve Görgü Kitapları*, Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., c.1. s, 362.

¹² Gelibolulu Mustafa Ali, *Kühü’l-Ahbar’ın Tezkire Kısım* (Haz: Mustafa İsen), s. 266, AKM. yay., Ankara, 1994

anlatıcının olayla ilgili geçmiş ve geleceğe dair her şeyi bilmesi ve kahramanların kaderini adeta elinde tutmasıyla açıklanabilir. Anlatıcının kendisini gizleme, okuyucuyu kendisinden bağımsız düşündürme kaygısı yoktur.

veyse vü Ramin mesnevisinde olayların akışına müdahil olan anlatıcının nasihat-name tarzına örnek olabilecek anlatımlarından oluşan bölümler şunlardır:

Pend-name: 521-580	Pendname : 5107-5116
Pend-name: 1208-1220	Pendname : 5132-5159
Pend-name: 1511-1526	Pendname : 5171-5181
Pend-name: 1727-1733	Hikmet : 4986-4987
Pend-name: 1872-1880	Hikmet : 5325-5330
Pend-name: 2085-2118	Hikmet : 5408-5412
Hikmet : 2324-2336	Hikmet : 6024-6031
Pend-name: 2923-2925	Pend-name : 6248-6294
Pendname : 2591-2595	Pend-name : 6297-6359
Pend-name: 2928-2934	Pend-name : 6413-6456
Pend-name: 2995-3053	Siyaset-name: 6459-6731 ¹³
Hikmet-pendname: 4253-4275	

Tamamı 6765 beyit olan mesnevinin 600 beyti aşkın kısmı, nasihatname üslubunun özelliklerini taşımaktadır. Bilhassa eserin son bölümlerinde yüzlerce beyit boyunca kesintisiz devam eden siyasetname bölümü, hem eserde işlenen konuya derinlik kazandırmakta hem de şairin kurgusunda yer alan ideal insan tipini ortaya koymaktadır. Mesneviye, nasihatname ve siyasetname tarz ve türüne örnek olan beyitlerin sayısı itibarıyla bakıldığında pend-name, siyasetname veya fütüvvetname adıyla yazılan pek çok müstakil eserden daha hacimli olduğu görülür. Örneğin Hamdullah Çelebi tarafından yazılan *Pendname* 49 beyit,¹⁴ Esrar Dede'ye ait *Fütüvvetname* 176 beyit¹⁵, Şeyh Eşref Bin Ahmed'in *Fütüvvetname*'si

¹³ Makalemizdeki beyit alıntıları ve numaraları *Lami'i Çelebi'nin Veyse vü Ramin Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)*, başlıklı tezimizden alınmıştır. (Atatürk Üniversitesi, SBE, yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum, 2009).

¹⁴ Amil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB. yay., s. 201-224, Ankara, 1998.

¹⁵ Metin Akkuş, *Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetname'sinde Ahi Tipinin özellikleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.6, S. 2, , Erzurum, 2005. s. 87-96

444 beyit,¹⁶ Boyacıoğlu'nun *Mesnevisi* 224 beyit, Germiyanlı Yetimi'nin *İbretname*'si 99 beyit,¹⁷ Şah İsmail Hatayi'nin *Nasihatname*'si 168 beyit¹⁸, Tameşvarlı Naimüddin'in *Pend-name*'si 394 beyittir¹⁹.

Şair, mesnevinin giriş bölümünde 520. beyitten itibaren padişaha (Kanuni'ye) nazik bir üslupla öğüt vermeye başlar: “Padişah her şeyden önce bilmelidir ki bu dünya geçicidir ve mahşerde yüce mahkeme kurulduğunda, bu dünyada olan biten her şey gün gibi belirir. Buna göre padişahın dikkat etmesi gereken bazı hususlar vardır: “Halk gözetilmelidir. Zira halk ve askerler şahın hazinesidir. Padişah yöneticileri iyi seçmeli, zalimleri asla vali olarak atamamalı, daima Allah'a güvenmeli, iyilik ve doğruluğu ilke edinmelidir. Bilginler ve söz ehli kişiler dost edinilmeli, sohbet arkadaşı kılınmalıdır. Barış daima savaşa tercih edilmelidir. Ülke için iyi askerlere ihtiyaç vardır. Bu dünya gelip geçicidir. Dara, Nuşirevan, kayserler bu dünyadan göçüp gitti.”

Mesnevîde konunun işlendiği bölümde âşık kahramanlarla yönlendirici güç konumundaki şeyhlere ruhsal derinlik yüklenir. “Edebi metinlerde müellifin oluşturduğu kurmaca dünya, görüntülerini gerçek dünyadan alır. Bu yeni sanal alemde yeniden görevlendirmeler yapılır. Burada insan, gerçek yaşamda var olmuş insanın idealize edilmiş kopyasıdır. Müellif, toplumun zaman içinde olumlu ve olumsuz prototipler olarak kabullenilmiş şöhret sahiplerini kopyalar, onlara kendi yaşam anlayışını veya içinde yaşadığı toplumun kabullerini giydirek yeni bir varlık oluşturur.”²⁰ Veyse vü Ramin mesnevisinde anlatılan aşk hadisesinin kahramanları saraya mensup kişilerdir. Başkahramanlardan biri olan Ramin, bir şahtır. O, toplumun olumlu bir kişilik olarak kabul ettiği idealize edilmiş tipin kopyasıdır. Bu yüzden Ramin, mürşid-mürîd ilişkisi açısından olgunlaştırılmaya (insanı-ı kamil) uygun bir role sahiptir. Eserde yer

¹⁶ Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Manzum Fütüvvetnameler*, Konya Postası (18.10.2001), Akademik Sayfalar Y.3, C.3, Fasikül 40, S.173, s.321-323.

¹⁷ Ahmet Atilla Şentürk-Ahmat Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk edebiyatı Tarihi*, , Dergah yay. İstanbul 2005, s. 223

¹⁸ İbrahim Aslanoğlu, Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri, Der yay., İstanbul, 1992, s., 241-248

¹⁹ Hasan Ali Esir, *XVIII. Yüzyıl Şairlerinden Tameşvarlı Naimüddin'in Pend-name'si ve ve Bu Eserde Yer alan Atasözleri*, Atatürk Üniversitesi, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildirileri-I Erzurum, 2009, s.395-405.

²⁰ Metin Akkuş, a.g.e. s.87

alan şeyh, Ramin’i irşad edici bir roldedir. Ramin, gerçek dünyada varlığı istenen yönetici-siyasetçi tipinin mesnevideki görüntüsüdür. Bu yönüyle Lami’î Çelebi onun şahsında devlet idarecilerinde, özellikle padişahlarda bulunması gereken nitelikleri açıklayıp, anlatır.

Eserde yer alan nasihatname üslubuna ve siyasetname türüne ve türüne örnek bazı bölümler ve ele alınan düşünceler şöyledir:

Kızı Veyse’yi Mahabad’daki kasrından getirten Şehrubanu mutluluk içindedir. Anlatıcı burada araya girerek dünyadaki mutluluğun kısa sürdüğünü pend-name başlıklı bir bölümle hatırlatır:

Vaʔ-z-i sūdmend ü pend-i dil-bend

Gönlü bağlayan nasihat ve faydalı vaaz

Cihān dām-ı belādūr dānesi çok
 Kaẓā geldükde ʔuluñ çāresi yok
 Bu deñlü var ki ʔul gāfil gerekmez
 Ebed işretle hürrem dil gerekmez
 Öñinden añlamak hoşdur şoñını
 Firāset birle divşürmek öñünü
 Reh-i nefis ü hevā pür şūr u şerdür
 Ki her bir ʔatvesi yüz biñ ʔatardur
 Şifāsi miñnet ü tīmāridür riş
 Şafası pür-küdūret nūşıdur nīş
 .....

*Dünya, çok daneli bir bela tuzağıdır.
 Kaza gelince kulun çaresi yoktur.
 Ancak kul ne gafil olmalı ne de sonsuza
 kadar yiyip içip şen gönüllü olmalı.
 Bir işin sonunu feraset (gözüyle) en
 başından anlamak en iyisidir.
 Arzuların yolu her bir adımda bin
 tehlike bulunan kargaşa ve kötülükle
 doludur.
 Şifası sıkıntı ve tedavisi yaradır. Zevki
 keder dolu zehir içmektir.
 (1208-1220)*

Firuz Şah, Veyse’yi elde etmek için bir içki meclisinde sakisi vasıtasıyla Veyse’nin kocası Veyru’yu zehirletip öldürür; ancak o, bu arzusuna kavuşamaz. Çünkü çok geçmeden Behram Şah kalabalık ordusuyla Herat’a varmıştır. Yapılan savaşta Behram Şah, Firuz Şah’ı okla vurarak öldürür. Böylelikle Veyru’ya yapılan haksızlık karşılığını bulur. Şair burada mevize başlığıyla hikmet ve öğüt sunar: “Bu ok, bir ah okudur. Masumların kanı yerde kalmaz. Gücüne güvenip zulmeden kişi yaptığıının karşılığını mutlaka bulur. Zulüm oku bir ney’e dönüşüp mahşere kadar durmadan inler. Bu iniltieler feleğin bela okları olarak kişiye geri döner. Her insanın gücü bir gün tükenir ve kişi yaya dönüşür. Yay gibi büküldükten sonra gözyaşı akıtıp, pişmanlık duymanın anlamı yoktur...”

Mev'ize-i dil-pezir bâ efsâne-i kemân u tîr

Hemânâ âh-ı Veyrû idi ol tîr
 Ki per-tâb itdi anı kavş-i takdîr
 Şağın incitme şâhum bî-günâhı
 Ki berç-i cân-sitândur tîr-i âhı
 Çü kıalmaz yirde âhı bî-günâhuñ
 Siper olmaz felek olsa penâhuñ
 Każâ berki gibi bu bî-amân tîr
 Senüñ çarhuñ bozup eyler çara yir
 Bugün dime baña karşı turur yok
 Murâdum üzre pertâb eylerem ok
 Ne mazlûma ki tîrûñ rence virdi
 Hemân öz cânuña işkence virdi

.....

Ok ve yay hikayesiyle gönün kabul ettiği öğüt

O ok sanki kaderin yayından fırlayan Veyru'nun ahıydı.

Şahım! Ahının oku, can alıcı şimşek olan günahsızları sakın incitme.

Masumların ahı yerde kalmadığından sığınağın felek bile olsa sana siper olamaz.

Bu amansız ok, kaza şimşegi gibi senin göğünü bozup kara yere döndürür.

"Bugün karşımda duracak kimse yoktur ve ben okumu istediğim gibi fırlatırım." deme.

Okun hangi mazlumun canına sıkıntı verdiğyse aynı şekilde kendi canına işkence etti.

(2085-2118)

Lami'î Çelebi'nin nasihatleri kahramanların dilinden de devam eder. Ramin'le aşk macerası yaşayan Veyse, anne babası tarafından uyarılır. Önce kocası Mubed tarafından Veyse'nin uyarılması konusunda dikkati çekilen Şehrubanu, daha sonra Veyse'ye aşk hususunda dikkatli olması, şereflerine leke sürdürmemesi gerektiğini öğütler:

"Heves düşkünün olanlar, kapılarda asılı olup inleyen halkalara, tokmıklara benzer. Bu kişiler dikenden dolayı değerini kaybedip dağılan gül gibidirler. Kişi daima iffetini muhafaza etmeli, altın adını bakıra çıkarmamalıdır. Edep, insana kıymet kazandırır. Heves ehli olanlar vefasız olurlar. Bunlar esen yel gibi gelgeç gönüllüdürler. Onlar için murada erdikten sonrası önemli değildir. Arzu esiri olanların katlandığı eziyet ve sıkıntı, isteklerine kavuşuncaya kadardır. Arzular bala benzese de netice de sarhoş edici şarap gibidir. Namusluluk ise gökler gibi yüce ve baş tacıdır. Günahsızlığı taç edinenlerin önünde gökler bile eğilir. İffet din elbisesinin süsüdür."

Şehrubanu bundan sonra benzetme ilgileri kurarak kızına öğüt vermeye devam eder: "Utanma hissi kişiye değer kazandırır. Kitabın yüzünde perde olmadığından adı ikiyüzlüye çıkar. Gül her zaman hayasından ötürü genç yüzlüdür. Servi, edebinden dolayı endazelidir. Bülbül, renkli sözlü olup feleğin yüzüne gülmeye çalıştığından ona inanılmaz. Arzu esiri vefasız olduğundan insanı altın kafese sürükler; ama orada da sefa olmaz."

Şehru, zamane halkının olumsuz vasıflarını sıralar. Ona göre: “İnsanlar insanlıklarından uzaklaşmış, insanlık perilere kalmıştır. Vefa ele geçmeyen anka kuşu, insanlık ise kimyadır. Bugün herkes kendi gönlünü ayna gibi saflaştırıp insan sarrafı olmalıdır. Ne kimse kimse için gam yer, ne de vefadan bahseden kişi dost olur. Güzellere herkes yar olmak ister de ancak binde birinden fayda gelir. Heves ehli olanlar yemeklerin tadına bakarak doyan aşçıbaşı gibidirler. Durum böyleyken kişi asaletini ve saygınlığını kirlletmemeli, adını kötüye çıkarmamalıdır. İnsanın nefretle anılması hoş değildir.” Kızını bu öğütlerle uyaran Şehru, Ramin’in aşk konusunda aldatici olabileceğini, niyetinde dürüst ise nikah ve düğün hazırlığı yapması gerektiğini ifade eder. (2939-3053)

Lami’î Çelebi kahramanlarına karşı tarafsız değildir. O eserinde hiçbir aykırılığa, ahlaksızlığa yer vermez. Bu bakımdan onları iyilik ve erdem dairesi içine alarak eserini bir faydaya hizmet etmesi gerektiği düşüncesine göre düzenler. Şehrubanu’nun bu öğütlerinin ardından Veyse iffetini muhafaza edeceği, arzu esiri olmayacağı, asla istenmedik eylemlerde bulunmayacağı güvencesini verir (3057-3093).

Öğretici mahiyetteki nasihatname üslubu taşıyan eserlerde şairler, bazen doğrudan öğüt vermek yerine dünyada insanlığın asırlar boyunca yaşamış olduğu tecrübeleri, dünyanın faniliğini, varlıklar arasındaki ilişkiyi, dünyanın kimseye kalmadığı gibi düşünceleri hikmetler sunarak okuyucuyu düşündürmeye çalışırlar. Bu durumu Veyse vü Ramin mesnevisinde de yer yer görmek mümkündür.

Ramin ve Veyse saraylarda, kırlarda vuslat halini yaşadıklarını sanırken başvezirin entrikası sonucu ayrı düşmüş, dert ve mahrumiyet dolu günler yaşamaya başlamışlardır. Şair-anlatıcı burada olayların akışını kesip *mevize* başlığı altında hikmet dersi vermeye başlar:

Gel iy dil nâle kııl hicrân elinden
Ki yandum baht-ı bî-sâmân elinden
Ki dün gün çarḥ-ı pür-efsûn ü nîreng
Geçer naḡş oynayup âfâka yüz reng
Virür evvel rahîḡ-ı âşinâyı
Şunar âhirde afyon-ı cüdâyı
Kılur ön gül gibi gönlünü hürrem
İder şon lâleveş bağrını pür-dem

*Gel ey gönül! Ayrılıktan inle ki düzensiz
bahtımın elinden yandım.
Hile ve büyü dolu felek her zaman
ufuklara yüzlerce oyun eder.
Önce halis şarap verir sonra da ayrılık
afyonunu sunar.
Önce gönlünü gül gibi sevindirir sonra
bağrını lale gibi kan eder.*

**Mev'ize der-bi-vefâ-yı rûzigâr ü
tazallum nümûden ez-çarç-ı gaddâr**

Nesîm-i dil-güşâdan cân bağışlar
Semümüñ âteşinden işler işler
Virür destine hicrûñ tîg-i hûn-bâr
Kılur vaşl ehlini zâr u dil-fiğâr

Çarârdur gün yüzün ebr-i gamile
Yağar çarhuñ dilin odlu demile
Gülü bülbülle eyler iki gün yâr
Üçüncü gün kılur bağrını pür-hâr
Biçer serv-i dırâzuñ kıddine âh
Kâbâ-yı sebz-i 'ömri teng ü kûtâh
Şarâb-âsâ koyup la'lin libâse
Enârûñ kanın içer kâse kâse
Budur dehrûñ demâdem serd-hûyı
Gelüp 'arz eyler evvel germ-rûyı
Kafadarı bahârınuñ hâzândur
Zamân-ı vaşlı ân-ı bî-emândur

Vücûd esbâbidur endîşe-i 'ömr
Tutar 'âkil 'ademden tûşe-i 'ömr
Nâzar kıl bu sipihri-pür-sitîze
Dönüp hâküñ virür seylâb-ı tîze
Şağın aldanma dünyâ zînetine
Ki degmez şevk ü zevkî miñnetine
Ola cân murğı çün mañbûs-ı gerdün
Kafes yâ 'âcdan olmış ya altun

Odur mülk-i cihânuñ kâr-dânı
Gam-ı mevt ile kıldı zindegâni
Bilüp her lağza mevti hâzıru'l-vaqt
Olur 'ibretle dün gün nâzıru'l-vaqt
Bu esrârı yiter kıl **Lâmi'i** fâş
Olupdur halk-ı 'âlem rind ü kallâş

**Zalim felekten sızlanmak ve zamanın
vefasızlığı hakkında öğüt**

(Felek), gönül açan rüzgarla can
bağışlar, samyelinin ateşinden işler eder.
Ayrılığın eline kan dökücü kılıç verip
kavuşma ehlini gönülü yaralı ve inilti
eder.

Güneşin yüzünü gam bulutuyla karartır,
feleğin gönlünü ateşli nefesiyle yakar.

Gülü bülbülle iki gün yar edip, üçüncü
gün bağrını diken eder.

Uzun servinin boyuna ah ettirip, ömrün
yeşil elbisesini dar ve kısa biçer.

Narın (göğüs) kanını şarap gibi dudağının
elbisesine koyup, tas tas içer.

Feleğin kötü huyu her zaman budur. Önce
gelip sıcak yüzünü gösterir.

Baharının kafadarı sonbahardır.
Kavuşma zamanı merhametsiz bir
zamandır.

Ömür endişesi varlığın sebepleridir. Akıllı
insandan ömür azığını alır.

Bu kavga dolu göğe bak ki dönüp toprağı
hızlı akan sel suyuna verir.

Asla dünya süsüne aldanma ki zevk ve
arzusu sıkıntısına değmez.

Can kuşu feleğin esiri olduktan sonra
kafes altından da fil dışından da olsa fark
etmez.

Dünyada işbilir kişi ölüm gamıyla dinçlik
bulandır.

Ölüm vaktine her an hazır olmayı bilip
daima ibretle vakti gözler.

(Ey) Lami'i bu sırları açıkladığın yeter.
Alem halkı rind ve kalles olmuştur.

(4253-4271)

Ramin, Semerkant'a geri döndükten, başveziri cezalandırıp ülkesini ve saltanatı tekrar ele geçirdikten sonra, başvezirin ekmeğe hakkına asi olduğunu ve bu yüzden cezalandırılmayı hak ettiğini ifade

eder. Burada anlatıcı tekrar araya girip gönlüne seslenerek hasbihal tarzında öğüt ve hikmet derslerine devam eder: “Kişi, olduğundan farklı görünmemeli, ten kumaşı yerine can kumaşı giymeli, iman örtüsüne bürünmelidir. Nam ve şöhret peşinde koşmayıp, gösteriş çulunu üzerinden atmalıdır. Hz. İsa gibi yüce menzillere ulaşmak bedeni ve canı arındırmakla mümkündür. İnsan, bedenini fil gibi beslemezse makamı Cebrail gibi Sidre makamı olur. Bu yüzden her bir lokması sıkıntı veren dünya nimetlerinden perhiz yapılmalıdır. Dünya, sıkıntıyla doludur. Her hazinenin yılanı vardır. Bu yüzden kişi av isterken gam dolu yollara, ip isterken kuyuya düşmemelidir. Dünya arzusu şeytan elinden kırbaç yedirip, kazançtan zarara sürükler. Hırs ve aç gözlülük kişiyi şeytana uydurup yoldan çıkarır. Kişi son menzilin mezar olduğunu bildiği halde mal peşinde koşmamalıdır. Bu dünya sarayını genişletmek gönlü daraltmaya neden olur. Ömür suyu bir gün mutlaka donacaktır. Samur kürkleri giyip kibirlenmek boşunadır. Çünkü kimse vaşak kürk giymekle kaplan olmaz. Felek her gün insanoğlunun postunu çıkarır. Kadınlar gibi süs ve gösterişe aldanmak, kibirlenmek faydasızdır.”

Şair, gönlüyle konuşmaya devam ederek ne yapması gerektiği konusunda da uyarıda bulunur. Buna göre, “Helali terk edip harama yeltenmemeli, şahin gibi iyi av bulmalı ve akbalar gibi mundar olana yönelmemeli, gaflet içinde olunmamalıdır.” (6248-6280).

Lami’î Çelebi bundan sonra kibir ve kanaat konularına değinir:

Nedür aşşuñ bugün kibr ü riyâdan Utanmazsın cenâb-ı Kibriyâdan	<i>Bugün kibirden ve ikiyüzlülüktün kazancın nedir? Allah'tan utanmaz mısın?</i>
Țutarsın elde tesbih iy füsüngör İşüñ dâneyile dâm-ı şöhret ü zer	<i>Ey büyücü! İşin dane gibi elinde tespih tutup altın ve şöhret tuzağı kurmaktadır.</i>
Geçüp tıflân gibi oyuncagile Şeb ü rüz aldanursın boncuğile	<i>Çocuklar gibi oyuncakla oynayıp gece gündüz boncukla aldanırsın.</i>
Nedür her dem bu aħvâl-i müzahref İbâdet kılzümünden hâşılun kef	<i>Bu yaldızlı halin nedir? İbadet denizinden kazandığın (sadece) köpüktür.</i>
Ƙo dünyâ cerbişin oddur yanar ol Çü tutmazsın sözüm vâ ehl-i nâr ol	<i>Yanar ateş olan dünyanın kandil yağından vazgeç. Sözüme kulak vermezsen ateşte yananlardan ol.</i>
Ƙanâât eyleyen huşk ü terile Berâberdür şeh-i baħr ü berile	<i>Kuruya ve yaşa kanaat eden, karaların ve denizlerin şahıyla (Allah'la) beraber olur.</i>
Ƙuru bir derd-i serdür kûs-ı şâhân Ƙılur nevbet senüñdür diyüp efgân	<i>Şahların davulu kuru bir baş ağrısıdır. Sıra sendedir, deyinler.</i>
Dilerseñ evliyânun himmetini Yüri fehm eyle fakrûñ kıymetini	<i>Velilerin yardımını istersen yürü fakirliğin kıymetini anla.</i>

Şu cerbişden ki od eyler dehānuñ
Yeg ol şü kim kıılır ħurrem revānuñ

Ömrünü mutlu kılan su, ağzını ateş eden
şu kandil yağından daha iyidir. (6294-
6285)

Lami'î Çelebi'nin öğütleri eserinin son bölümünde siyasetname özelliği taşır. Mesnevinin başkahramanlarından Ramin, sevgilisi Veysel'le nikahlandıktan, ülkesini ve tahtını ele geçirdikten sonra kendisini delilikten kurtarıp mutlak hakikatin sırlarını öğreten şeyhini ziyarete gider. Kahramana biçilen bu rol, eserin genel yapısıyla son derece uyumludur. Zira Ramin, sırf heveslerinin ardından giden ve aşk esiri olan bir kahraman değildir. O, toplumun istediği bir yönetici tipini temsil etmektedir. Hikâyenin farklı bölümlerinde, hem Semerkant'ta hem de Herat'ta tahta geçtikten sonra halka türlü türlü nimetler dağıtan, fakirleri gözetip, saçılar saçan ve böylelikle halkını sevindiren bir kişilik olarak sunulan Ramin, bir padişahta olması gereken özelliklerin tümüne sahip olabilmek için bir mürsidin öğretisine de ihtiyaç duymaktadır. Mesnevide şeyhe yüklenen bu öğretici tip, eserin farklı yerlerinde ve özellikle giriş kısmında padişaha pendname bölümünde dile getirilen, yöneticilerin âlimleri ve bilgeleri sohbet arkadaşı ve dost edinmeleri gerektiği nasihatini vurgular.

Ramin, şeyhini ziyarete giderken tam bir edep örneği gösterir, şeyhin elini ayağını öper, makamını Kâbe gibi ulular.

Hedâyâyile idüp 'azm-i ikrām
Tavaf-ı şeyh için bağlandı ihrām

*Hediyeler sunmak ve şeyhe uğramak
için ihram bağlandı ve yola çıkıldı.*

Ki alup sâbıka andan du'âyı
Cünündan ħâşıl itmişdi rehâyı

*Daha önce ondan dua alıp delilikten
kurtulmuştu.*

Münevver kıлмаğ için cân gözünü
Gelüp kuĥl eyledi pâyı tozını

*Can gözünü aydınlatmak için gelip
ayağının tozunu sürme etti.*

Tavaf itdi yidi kez Ka'be-mānend
Şafā-yı sa'cyden oldu şerefmend

*Kabe gibi yedi kez tavaf ederek say
zevkiyle şerefledi.*

Likāsından münevver oldu cânı
Şafā-ı vü şevĥden töldi cenānı

*Camı yüzüyle aydınlandı. Yüreği zevk
ve arzuyla doldu.*

Öpüp yüzine sürdi dest ü pâyın
İşâret itdi şeyh oturdu Rāmın

*Ramin, şeyhin elini ve ayağını öpüp
yüzüne sürdü. Şeyhin işaretleriyle geçip
oturdu (6383-6388).*

Ramin ve şeyh arasında hal-hatır sorgusundan sonra soru cevap faslı başlar. Ramin şeyhe iltifat edip bilgeliğini över. Sonra kendisine yol göstermesini isteyip dünya, yıldızlar, kainat, madenler, anasır-ı

erbaa, canlılar alemi vs. hakkında aklına takılan soruları sorar. Şeyh de bu sorulara teker teker cevap verir.

Şeyh bundan sonra ülke yönetmede gözetilmesi gereken esasları örnekler, benzetmeler ve telmihlerle izah ederek yol göstermeye çalışır (6377-6456).

Şeyhe göre yeryüzünde Allah'ın gölgesi olan şahların bilmesi ve uygulanması gereken dört temel husus vardır:

1-Adalet ve doğruluk: “Şahlar için doğruluk yolunun sermayesi adalet ve dindir. Dünyanın bayındırlığı adaletle mümkündür. Zira adalet temelini atan şah, ahiretini de bayındır eder. Bu yüzden zulmetmekten mutlaka kaçınılmalıdır.” Adaleti ve doğruluğu sağlamak için ayrıca şu hususlara dikkat edilmelidir:

“Şahlar ülkenin özü olan halkı ihmal etmemeli, halkın itaati sağlanmalıdır. Şahlar çoban, halk ise koyun gibidir. Sıkıntı ise bir kurt gibidir. Kurt pusudayken çobanın gönlü rahat olmamalıdır. Halk, sultanlar Allah'ın gölgesi olduğu için onlara sığınır.”

Lami'î Çelebi, şeyhin dilinden öğütlerini sıralarken yer yer “şâhâ, şâhım, ey” gibi hitaplarla muhatabın dikkatini uyanık tutmaya, samimi bir üslup oluşturmaya çalışır.

Şeb ü rüz eyleyüp endîşe ‘adli
Şehâ itmek gerekdür pîşe ‘adli

*Ey şah! Gece gündüz adaleti
düşünüp onu temel uğraş
edinmelisin. (6477)*

Dilin bir kimsenün inîletme şâhum
Ve hâmetdür soñı zulm itme şâhum

*Ey şahım! Hiç kimsenin gönlünü
inletme. Zulmün sonu korkuludur.
(6479)*

Seni taht ejder itse tañ mı şâhâ
Ki ‘akreb burcudur taht-ı çihil-pâ

*Ey şahım! Taht seni ejder etse
şaşılmamalı. Çünkü kırk ayaklı
taht, akrep burcudur. (6497)*

“Zulüm, gündüzü geceye çeviren karanlıktır. Şah adaleti sağlarsa geceyi gündüze çevirmiş olur. Zulmün sonu korkuludur; bu yüzden kimsenin gönlü incitilmemeli.

Şahlar merhametli ve yumuşak huylu olmalıdır. Karınca için bile gerekli olan şefkati göstermek imanın tamlığındandır. Kediye bile sevmek iman göstergesi olduğuna göre kölelere de iyi davranılmalıdır. Basit görünen pek çok şeyde çok özel bir cevher vardır. Bu yüzden hiçbir şey hafife alınmamalıdır. Eziyet etmemek rahatlığa, dikenı bırakıp güle sahip olmaya nedendir. Fakirin malına el koymak, ölünün damarından kan çekmeye benzer. Gözyaşları ocak söndürür. Halk mutlu oldukça şaha da mutluluk duası eder. Bu yüzden bir saat adalet

bin yıllık ibadet gibidir. Allah, halkının memnun olduğu sultanın makamını en yüce mertebeye çıkarır.”

Şeyhin Ramin'e verdiği diğer öğütler ise özetle şunlardır:

“Şahlar her zaman düşmanına karşı temkinli ve uyanık olmalıdır. Bu, halkın ve devletin ferahı için gereklidir.

Şahlar her işi düşünerek ve danışarak yapmalıdır. Didişmenin, pişmanlıktan sonra fayda beklemenin faydası yoktur.

Şahların kanunları din buyruklarının dışında olmamalı, halk ve tüccarlar vergi yükü altında ezdirilmemelidir.

Şahlar, neticede bir kul olduklarını akıldan çıkarmamalı ve bir gün mutlaka bu dünyada yapıp ettiklerinden dolayı hesaba çekileceklerini bilmelidir.

Bu dünyaya ibret nazarı yönelten sultanlar, hiçbir şahın dünyada ebediyen kalmadığını, Cem'den Zal'a, Neriman'dan Kahraman'a Dahhak'tan Feridun'a herkesin tacını tahtını ve şöhretini bırakıp gittiğini idrak etmelidirler.” (6459-6535).

2- Siyaset: Bu bölümde önce siyasetin zorluğu ve gerekliliği dile getirilir:

**Tenbîh-i Lüzûm-ı Siyâset Der-
Umûr-ı Şâhî vü Riyâset**

**Liderlik, Şahlık İşleri ve Siyasetin
Gerekleri Hakkında Uyarı**

Siyâsetdür ikinci pâdişâha
Siyâsetsüz gider âlem tebâha
Siyâset gerçi derd-i bî-emândur
Haķıķat gözleseñ dârû-yı cândur
Hayât-efzâ durur mergi kışâşuñ
Sebebdür râhâtına ‘am u hâşuñ
Siyâset gerçi ifnâdur muķarrer
Velî islâh-ı dünyâdur muķarrer
Hevâ-yı hoş helâk-i mâhiyândur
Velî âb u hayât-ı ins ü cândur

*Padişah için ikincisi siyasettir. Dünya siyaset olmazsa bozguna uğrar.
Gerçi siyaset amansız bir derttir. Gerçekte (iyi) gözlemlersen canın ilacıdır.
Kıyas için verilen ölüm, hayat vericidir. (Bu durum) bütün halkın rahatı için gereklidir.
Aslında siyaset tüketicidir. Fakat dünyanın düzeni için mutlaka olmalıdır.
Güzel hava balıkları mahveder. Ama insanlar ve cinler için can suyudur.
(6537-6541)*

Şeyh bundan sonra siyasetin gerektirdiği konulardan bahseder:

“Suçlular mutlaka cezalandırılmalıdır. Kurdun başı kesilmezse koyun, canından olur. Bu yüzden eşkiyanın katlinin günahı yoktur. Kötü işler edenler karşılığını bulmalıdır. Yılana taş ve cinlere şişe

uygundur. Fitne Yecüc'ünün önüne set çekilmeli, zalimlerin başı vurulmalıdır. Böyle yapılmazsa kargalar incire musallat olur.

Her işe ehil insanlar atanmalıdır. Tecrübesizler devlet işinden uzak tutulmalı, hainler cezalandırılmalı, mala hıyanet eden kâtipler kılıçla ıslah edilmelidir. Şahı doğruluktan uzaklaştıracak yakın kişiler nur olsalar bile sohbetleri karanlık olur. İftiracılar yönetimi görevi verilmemeli, zorbalara kahır kılıcı kalkmalı, cahille iş tutulmamalı, düşman olanlar devlet işine yaklaştırılmamalıdır. Ülkenin ileri gelenleri asillerden ve makam ehlinde seçilmelidir.

Şeyh, ülkeyle insan vücudu arasında ilgi kurarak öğütlerine devam eder: “Ülkede yaşanabilecek olumsuzluklar baştan önlenmelidir. Ülke bir vücut gibiyse, her olumsuzluk vücuda hastalık veren zararlı irin veya iltihaba benzer. Zira bu tür iltihaplardan pek çok hastalık oluşur. Ülkenin nabızı el ucuyla tutulmaz; bunun için dikkatli ve tedbirli olunmalıdır. Vücut, bozuk kandan sağlık bulmaz; öyleyse kanı aldırma gereklidir. Zararlı vücut sıvıları vücuttan alınmazsa diğer organlara da bulaşır. Devlet için kalbi temiz olmayana öldürücü ilaç verilmelidir. Şifa verici ilaçlar, çözümler, baldan daha tatlıdır.” (6542- 6600).

3- Düşünmek, danışmak ve kendini beğenmişlikten sakınmak: Şeyh, sultanlarda bulunması gereken üçüncü haslet olarak “ölçülü düşünme”yi gösterir:

Şehâ üçüncü haslet şâh-ı dîne
Temessük itmedür rây-ı rezîne

Ey şah! Din şahı için üçüncü özellik ölçülü düşünmeye sarılmaktır.

Ne deñlü olsa râyüñ âlem-ârây
Gerekmez husrevâ bî-meşveret rây

Ey sultan! Düşüncelerin ne kadar âlem süsü olsa da danışmadan iş yapmamak gerekir.

Kilid-i feth ü nuşret meşveretdür
Devâ-yı bîm ü hayret meşveretdür

Danışarak iş yapmak, yardım için anahtar; şaşkınlık ve korku için ilaçtır.

Çü şāvîrhum buyurdi haq tebârek
Olur bî-meşveret iş nâ-mübârek

Kutsal olan Allah, “danışın” buyurduğu için danışmadan yapılan iş bereketli olmaz.

Zamîrûñ tut ki şems-i hâverîdür
Dilûñ âyine-i İskenderîdür

Farzet ki kalbin, doğu güneşi ve gönlün İskender'in aynasıdır.

Țutar zülmet ruh-ı mihri kimerde
Keder jengi şalar mir'âta perde

(Öyle olsa bile) güneşin yüzünü karanlık tutar, keder pası aynaya perde olur.

Mişâl-i gurre idüp hod-nümâyı
Kılur çok garre halkı kendü râyı

Parlaklık gibi gösteriş düşüncesiyle çoğu zaman halkı gaflete düşürür.

Seni hıdbîn ider gördüñ çü mir'ât
Eger mâh olsa destüñden götür at

*Aynanın seni bencilleştirildiğini görünce
elindeki ay olsa bile götürüp at.*

Çü emri müsteşaruñ mü'temendür
İşüñ bî-meşveret bilsem nedendür

*Danışman kişinin işi güven vermektir.
Bilmem ki danışmadan iş yapmak
niçindir (6603-6611).*

Şeyh istişareyle ilgili olarak şu fikirleri ilave eder: “Danışarak iş yapmak, düşünceyi elden bırakmamak her zaman olumlu neticeler verir. Kibirleşip danışmamaktan, zor gücüyle yönetme anlayışından, acelecilikten her zaman sakınmak gerekir. Kibirleşip danışmamak yanlıştır. Her türlü müşkülât danışarak halledilebilir. Danışmak, Allah’ın da buyruğudur.”

Bu bölümde üzerinde durulan diğer konular şunlardır:

“Şahların her zaman uyanık, akıllı ve ferasetli vezirleri olmalıdır. Sultanlar vezirlerin görüşlerini dikkate almalıdır.

İleri görüşlü yaşlılar peygamberlere benzerler. Bunların da gözetilmesi gerekir.

Halk ve yöneticiler içinde gönül ve fikir birliği sağlayan şahlar her zaman başarılı olurlar.

Bencillik, insan için faydasızlıktır.

Kadınlar devlet işlerinde söz sahibi yapılmamalıdır.” (6612-6662).

4- Cömertlik: Ramin’e verilen ve üzerinde önemle durulan öğütlerden biri de cömertlikle ilgilidir.

Nedür dördüncü lâzım şehriyâre
Şehâvetdür nihân u âşikâre

*Şah için gerekli olan dördüncü şey gizli
ve açık şekilde cömertlik yapmaktır.
(6665)*

Şeyhe göre şahlık, verip bağışlamakla olur: “Cömertlik cennet kapılarının anahtarı, kötü dilli ağızların kilididir. Namus ehli, isminin karalanmasını istemez. Verip bağışlama güzelin miskine benzer. Cimriler ise gösterişli tavus kuşuna, kuyruksuz eşeğe benzerler.

Altın denen şey renkli topraktan başka bir şey değildir. Onu sevenler cimriler olduğu halde gözlerini doyuracak bir avuç topraktır. Vermekten sakınan el, altın görünüşlü tavus kuşunun kuyruğuna benzer. Altın her ne kadar ışıltılı olsa da elde edildiğinde gam artırıcı olur. İnsanın başındaki altın taç, yanan bir ateş; sırtındaki süslü kumaş ise alev gibidir. Mal eldeyen post yüzdürür de dağıtılınca düşmanları da dost eder.

Karun bile topladığından fayda bulmadı. Can toplananla dağılır, dağıtılanla dirlik bulur. Eldeki malla göğe ulaşılmaz, bağışlanmayınca

saflığa erilmez. Mal, Allah yolunda dağıtılınca Hakk'ın rahmetine sebep olur.” (6666-6706).

Şeyh, bundan sonra şahlarda olması gereken cömertliğin gereklerini ve neticelerini ayet ve hadis iktibaslarıyla öğütler.

Kef-i şāhān gerekdür nehr-i sāyil Gerekmez hergiz itmek nehr-i sā'il	<i>Şahların eli, akan nehir gibi olmalı. (O nehri) asla dilenci ırmağına çevirmemek gerekir.</i>
Ḥudā virür gibi vir māl u genci Ġānī gitsün kapuñdan her dilenci	<i>Malımı ve hazineni kapına gelen her dilencinin zengin ayrılacağı şekilde Allah verir gibi ver.</i>
Hāzer lāzım durur lākin serefden Sehānuñ farkı bī-ḥaddür telefden	<i>Dağıtmaktan korkmamalısın. Cömertliğin boş yere harcamaktan farkı çok çöktür.</i>
Ki bir ḥardalca iḥsān nā-maḥalle Muḥālīfdür mu'ayyen nām-ı ḥille	<i>Bir hardal tanesi kadar yersiz ihsan, kesinlikle helale aykırıdır.</i>
Yaḳīn bil kim şehāli 'llah olandur Telefdür ger seref bī-rāh olandur	<i>Kalpten bil ki Allah'ın cömertliği budur: Yersiz harcamalar varsa boşa gitmiştir.</i>
Diyem bir şartını daḫı şehānuñ Ki ol ḥulḳ-ı 'azīmidür Ḥudānuñ	<i>Cömertliğin bir özelliğini daha diyeyim: O, yüce Allah'ın özelliklerindedir (6707-6712).</i>
Nice alduñsa ol resm üzre virgil Ḥudāvend-i cihān simsārdur bil	<i>Nasıl aldıysan aynı şekilde ver. Dünya malının sahipliğinin aracılık olduğunu bil.</i>
Alup artuḳ gerekmez viresin az Olasın derd ü miḥnetlerle enbāz	<i>Çok alıp az vermemelisin. (Yoksa) derlere ve sıkıntılara ortak olursun.</i>
Cüvān-merd açıcak ḥürşidveş ḥ'ān Meleklerdür feleklerden şenā-ḥ'ān	<i>Yiğit adam güneş gibi sofraya açınca, melekler göklerden dua ederler.</i>
Çü <i>lā isrāfe fi'l-ḥayr</i> oldı ḥaḳ söz Aradan çıkısa mümsik tañ mı ḥaḳsuz	<i>"Hayırda israf yoktur." sözü pek doğrudur. Cimri bu sözle haksız çıkırsa şaşılır mı?</i>
Degüldür cüd öz kavmine iḥsān Gerek vaḳt-i şehā ser-cümle yeksān	<i>Cömertlik sadece kendi kavmine vermekle olmaz; her zaman herkese olmalı.</i>
Odur merd idicek iḥsān demin yād Keremden kimseyi 'add itmeye yād	<i>Adam olan, başışları anıldığında ihsanını söylemeyen kişidir.</i>
İdicek va'de-i iḥsān ü cüdi Ferāmuş itme <i>evfā bil-uhūd</i>	<i>Cömertlik ve başışta bulunmayı vaad edince "Allah'ın ahdini yerine getirin" ayetini unutma.</i>
Bu çār aşlı kılasın çün ri'āyet Senüñdür zāhir ü bāḫın velāyet	<i>Bu dört unsura uyduğunda görünür görünmez bütün velilik senin olur.</i>
Cihān ḥalkı olur ser-cümle ḥaylūñ Vaḳār u 'iffet ü temkīn ḫufeylūñ	<i>Bütün dünya halkı sana tabi; ağırbaşlılık ve edep, konuğun olur."</i>
Çü Rāmīn eyledi bu dürleri gūs Güher-zā ḫabı kıldı baḫrveş cūs	<i>Ramin bu sözleri işitince inciler doğuran yaradılışı denizler gibi coştı.</i>

Öpüp şeyhün elin aldı du‘asın
İdindi sürme-i cân hâk-i pāsın

*Şeyhin elini öpüp duasını aldı. Ayağının tozunu
gözüne sürme edildi.*

Geçüp tahtına ‘adli kıldı pīşe
İşi cūd ü sehâ oldu hemīşe

*Tahtına geçti ve adaleti ilke edindi. İşi her
zaman cömertlik ve ihsan oldu.*

Ki hâk-i pây-i pīrân tütüyādur
Nühāsuñ altun eyler kīmyādur

*Şeyhlerin ayağının tozu sürme ve bakırı altına
dönüştüren kimyadır.*

Cüvân kim ola hoş-ıtab‘ u hıredmend
Kâbil eyler işitse pīrden pend

*Akıllı ve hoş yaradılışlı gençler büyüklerden
duydıkları öğütleri kabul ederler. (6722-6736)*

Lami’î Çelebi, mesnevide yöneticilerle ilgili fikirlerine dayanak kılmak üzere bazı ayet ve hadislerden manevi iktibaslar yapar. Bu durum siyasetnamelerin ahlaki eserler olmasından ve ahlakın temelini oluşturan dini esaslara dayanmasından kaynaklanır. Bu sebeple siyasetnamelerde Kur’andan ve hadislerden tanıklar getirilir, tarihte yaşamış zalim veya âdil hükümdarların hikâyeleri anlatılır.²¹ Bu anlayış ahlaki-öğretici özellikteki bütün eserler için geçerlidir. Hz. Muhammed’in “Din nasihattir” hadisi pek çok şair için didaktik eser yazımında ilham kaynağı olmuştur.²² Mesnevide konuyla ilgili ayet ve hadis iktibasları şunlardır:

1. Sultanlar Allah’ın gölgesidir. (Hadis, Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, V, 196, Deylemî, *Müsned*, II, 343).

Anuñ kim nūr-ı şer‘i rehnümādur
Dimiş kim şāhlar zıll-ı Hudādur

2. Bir saat adalet etmek, bin yıllık nafîle ibadetten üstündür. (Hadis, Acluni, *Keşfü’l-Hafa*, II, 58 /1721).

Anuñçündür ki ‘adl-i sâ‘ati hâk
Didi yıllık ‘ibâdetdür muhâkkağ (6501)

3. Hepiniz çobanlarsınız ve sürülerinizden mesulsünüz. (Hadis, Buhari, *Nikah* / 90)

Ra‘iyyet çün sürüdür şāh çoban
Gerek çoban ola dün gün niğhbān (5146)

²¹ Agah Sırrı Levend, *Siyaset-nameler*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, TTK. yay., s.167-194. Ankara 1967, (İkinci basım, 1988).

²² Mahmut Kaplan, *Hayriye-i Nabi (İnceleme-Metin)*, AKM., yay., s.5, Ankara, 1995.

4. Muhakkak Allah adalet ve ihsanla (davranmayı) emreder. (Kuran, Nahl, 16/90)

Bu ni‘met şükürini it kim muhakkak
Melâz-ı ‘âlemin itdi seni hâk

Şeb ü rûz eyleyüp endîşe ‘adli
Şehâ itmek gerekdür pişe ‘adli (6476-6477)

5. .... ve **şavirhum** fi’l-emri: (Yapacağın) işlerde onlara da danış. (ayetten bölüm) (Kur’an, Al-i İmran, 3/159).

Çü *şavirhum* buyurdu hâk tebârek
Olur bî-meşveret iş nâ-mübârek (6606)

Sonuç

Veyse vü Ramin, konusu aşk olan bir mesnevidir. Lami’î Çelebi, edebi anlayışı doğrultusunda eserde ele alınan aşkın kurgusunu öğretici-eğitici bir özellikte biçimlendirmiş, kurmaca dünyanın kahramanlarına dini-mistik derinliği olan ideal (insan-ı kamil) kişilik yüklemiştir. Bu kişiliği hazırlayan etkenler nedensellik ağı üzerine kurulmuş, hikâyede kahramanın olgunlaşması, istenen bir fert olması için mürşid makamında şahıslar konumlandırılmıştır. Şair, başta şeyh olmak üzere bazen kahramanlar bazen de anlatıcının dilinden vermek istediği mesajları nasihatname üslubunda ve siyasetname türünde aktarmış, hikâyenin başkahramanı Ramin’in şahsında okuyucuya dünya ve ahiret mutluluğu, devlet yönetmenin incelikleri, idarecilik vasıfları gibi konularda uzun uzun nasihat etmiştir. Lami’î Çelebi’nin öğütlerini şu başlıklar altında özetlemek mümkündür:

1. Bu dünya geçicidir ve dünyada yapılan her işin hesabı ahrette verilecektir.
2. Ölümü düşünüp dünya hayatına bir düzen vermelidir. Bu yüzden makam ve mevkiye aldanmamalı, gösterişe yeltenmemelidir.
3. Her işin başını ve sonunu mutlaka düşünmek gerekir. Çünkü yapılacak her işin bir karşılığı vardır.
4. Dünya arzuları insana sıkıntı; edep ve tok gönüllük ise kıymet verir.
5. Zulüm asla yapanın yanına kâr kalmaz.

6. Devlet işlerinde uyulması gereken en önemli ilke adalet ve doğruluktur.
7. Siyaset devlet yönetmek için bilinmeli ve en iyi şekilde uygulanmalıdır. Buna göre suçlular mutlaka cezalandırılmalı, her iş ehline teslim edilmeli, iftiracı, fitneci ve iş bilmez kişiler yönetimden uzaklaştırılmalıdır.
8. Devlet yönetiminde her iş danışarak yapılmalı, ölçülü düşünceyle hareket edilmeli, acelecilikten sakınmalı, kendini beğenmişlikten uzak durulmalıdır.
9. Yöneticiler halka ihsanda ve hayırda asla cimri davranmamalı, cömertliğin bir erdem olduğuna inanmalıdır.

Nasihatname ve siyasetnameye örnek olan bölümler mesnevîde altı yüz beyti aşan bir hacimle müstakil olarak yazılan pek çok nasihatnameden daha geniş yer tutmuştur. Eserin bu yapısı dikkate alındığında başta mesnevîler olmak üzere klasik şiir ürünü eserleri farklı edebî tür ve tarz özellikleri bakımından incelemek, bu eserlerin çok daha geniş bir anlam dünyası içerisinde değerlendirilmesine olanak sunacaktır.

Kaynakça

AKKUŞ, Metin: **Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetname'sinde Ahi Tipinin Özellikleri**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.6, S. 2, Erzurum, 2005

AKKUŞ, Metin: **Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebi Türler ve Tarzlar**, Fenomen yay., Erzurum 2006.

AKKUŞ, Metin: **Şeyh Galib'in Anlam Dünyası, Hüsnüaşk'ta Edebi Türler ve Tarzlar**, Turkish Studies, International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turcic Volume 4/7, Fall 2009, (www.turkishstudies.net.tr. erişim: 08/01/2010.)

ASLANOĞLU, İbrahim, Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri, Der yay., İstanbul, 1992.

ÇELEBİOĞLU, Amil: **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB. yay., s. 201-224, Ankara, 1998.

ESİR, Hasan Ali: **XVIII. Yüzyıl Şairlerinden Tameşvarlı Naimüddin'in Pendname'si ve Bu Eserde Yer alan Atasözleri**, Atatürk Üniversitesi, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildirileri-I, Erzurum, 2009.

GELİBOLULU Mustafa Ali, **Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı** (Haz: Mustafa İsen), AKM., yay., Ankara, 1994

HİDAYET, Sadık, **Çend Nükte, Der-Bare-i Vis ü Ramin**, Sada-yı Muasır yay., Tahran, 1386.

KAPLAN, Mahmut, **Hayriye-i Nabi (İnceleme-Metin)**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, AKM yay. sayı: 94, s. 12-23. Ankara, 1995.

LEVEND, Agah Sırrı: **Siyaset-nameler**, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı,1962, (ikinci basım, (1988), TTK. yay, Ankara.

LEVEND, Agah Sırrı, **Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız**, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, 1963, TDK yay., s. 89-115, Ankara,1963;

ÖZ, Mehmet: **Siyasetname, Ahlak ve Görgü Kitapları**, Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., c.II., İstanbul, 2007.

ÖZTÜRK, Murat: **Aşk Mesnevilerinde Yönlendirici Güç ve İdeal**, Turkish Studies, International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/7, Fall 2009 (www.turkishstudies.com.tr. erişim: 08/01/2010.)

ÖZTÜRK, Murat: **Lami’î Çelebi’nin Veyse vü Ramin Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum, 2009.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla –KARTAL, Ahmet: **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah yay., İstanbul 2005.

ŞÜKÜROV, Qiyas: **Şah İsmail Hatayi’nin Edebi Çevresi ve Etkileri**, Atatürk Üniversitesi, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildirileri c. 2. Erzurum, 2009.

TOLASA, Harun: **Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz (Dibace)leri; Lami’i Divanı Önsözü ve (buna göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü**. (Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Makaleler, Haz: Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi yay., İstanbul, 1999.

TÜRİNAY, Necmeddin: **Klasik Hikâyenin Son Zirvesi: Hüsn ü Aşk**. Şeyh Galib Kitabı, İBB yay. İstanbul, 1995.

UĞUR, Ahmet, **Osmanlı Siyaset-Nameleri**, Erciyes Üniversitesi yay., Kayseri, 1992

ÜSTÜNER, Kaplan: **Divan Şiirinde Tasavvuf**, Birleşik Yay., Ankara, 207

YENİTERZİ, Emine: **Türk Edebiyatında Manzum Fütüvvetnameler**, Konya Postası (18.10.2001), Akademik Sayfalar Y.3, C.3, Fasikül 40, S.173.

Czerny Op 299 3 Numaralı Etüdün Armonik Ve Biçimsel Açıdan İncelenmesi

Yrd. Doç. Dr. M. Kayhan KURTULDU

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Fatih Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD

kayhankurtuldu@gmail.com

Özet

Piyano eğitiminde teknik gelişim açısından vazgeçilmez bir unsur olan etütlerin, çok çeşitli yönleriyle analiz edilebildiğini görmekteyiz. Etütlerin biçimsel, teknik, armonik ve genel özellikleriyle gözden geçirilmesi etüde olan bakış açısını ve dolayısıyla çalışma disiplini olumlu yönde etkileyecektir. Bu çalışmada Czerny Op 299 etüt kitabında yer alan 3 numaralı etüde yönelik armonik ve biçimsel bir analiz gerçekleştirilmiştir. Etüt motifleri, cümleleri ve bölümleri açısından incelenerek biçimsel anlamda değerlendirilmiştir. Çalışmada ikinci olarak etüdün armonik açıdan bir incelemesi yapılmış, motif ve cümle içerisindeki tonlar ve modülasyonlar gözden geçirilmiştir. Elde edilen armonik ve biçimsel değerlendirme sonuçları neticesinde etüde yönelik bazı hazırlık çalışmaları geliştirilmiş, çeşitli çalışma yöntemleri tavsiye edilmiş, tespitler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Czerny, Etüt, Piyano Eğitimi, Analiz.

Abstract

Etudes which are indispensable elements for technical development in piano education is being analysed by various ways. Reviewing etudes with form, technical, harmonic and general species can affect views of the students about etudes and by the way studying principles positively. In this study a harmonic and form analysis are occurred about number 3 etude in Czerny Op 299 etude book. Etude has been evaluated formally by examining the etude on themas, parts and phrases. Second, a harmonic examine has been done for the etude, scale and modulations in to the parts and themas are reviewed. After the results obtained with harmonic and formally evaluation, some practicing studies are developed, some learning strategies are adviced and some determinations are made.

Key Words: Czerny, Etude, Piano Education, Analysis.

Giriş

Müzik eğitiminde belirli zorlukları yenmek üzere hazırlanan etütler, çalgı tekniğini ustalık düzeyinde geliştirmeyi öngören, aynı zamanda müzikal değerlere de ağırlık veren araştırmacı nitelikte olgun alıştırma parçalarıdır. Etütlerin belirli bir formu yoktur. İki ya da üç bölümlü şarkı, bazen de “Rondo” formunda yazılmışlardır. Ancak çoğunluğu özgür formdadır (Tufan, 2004).

Günümüzde piyano eğitimi sürecinde sıkça karşılaştığımız etüt çalışmalarına ait literatür incelendiğinde, genellikle Carl Czerny'nin bu konuda yazdığı kitaplar karşımıza çıkmaktadır. 19. yüzyılın önemli bestecileri arasında gösterilen Carl Czerny, Viyana doğumlu ve müzisyen bir aileden gelen bir piyano eğitimcisi olarak bilinmektedir. Küçük yaştan itibaren aldığı piyano eğitimini daha sonra eğitimci kişiliği ile birleştirerek, bugün kullanmakta olduğumuz pek çok alıştırma ve etüt çalışmalarını geliştirmiştir.

Ludwig van Beethoven'ın öğrencisi ve birçok ünlü 19. yüzyıl piyano bestecisinin öğretmenini olarak Czerny müzik tarihinde önemli bir yere sahiptir. Czerny, sadece özel yeteneğe sahip olan öğrencilere ders vermiştir. Bu öğrenciler arasında Ninette von Belleville, Franz Liszt, Theodor Döhler, Theodor Kullak, Sigismund Thalberg, Stephen Heller ve Theodor Leschetizky gibi büyük piyanist ve besteciler de yer almıştır (Poyrazoğlu, 2007, 8).

Czerny, gençliğinde aralıklarla konserler vermiş, ancak, daha sonra seyahat etmenin güçlüğü ve konserlerin yarattığı gerginlikler yüzünden, bundan vazgeçmişti ve kendisini, bir piyanisti ilgilendirebilecek sorunların tüm detaylarına adanmıştı. Czerny, herkese uygulanabilecek, geçerli tek bir öğretim metodu olmadığını fark etmişti. Parmak numaraları için bile, herkesin elinin yapısının ve şeklinin farklı olduğunu ve buna göre değişiklikler olabileceğini söylemişti (Gültek, 2006). Czerny'nin yıllarca süren öğretmenlik deneyimi ve eserlerdeki teknik unsurları analiz etme konusundaki ustalığı ile yaratmış olduğu egzersizleri, yetişmekte olan birçok piyanistin teknik becerilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Poyrazoğlu, 2007).

Etüt ya da alıştırma yönelik piyano çalışmaları 19. yüzyılın başlarına dayanır. Özel teknikleri içeren etütler 19. ve 20. yüzyıl bestecileri tarafından yazılmıştır, fakat bu tarz içerisinde daha çok Czerny ve diğer bazı bestecilerin adı yaygın olarak bilinmektedir. Bu çalışmalar ise genellikle geniş bir teknik program veya yaklaşıma yönelik planlanmıştır (Weber, 1993). Günümüzde de etkin bir şekilde kullanılan etütler, piyano eğitiminde teknik gelişim açısından önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle son yıllarda analiz çalışmalarına

rastladığımız piyano etütleri üzerinde yapılan incelemeler, etütlerin gerek form, gerek armoni, gerekse teknik anlamda gözden geçirildiğini göstermektedir.

Her etüt, içerdiği bir ya da birden çok teknik hedefle, öğrenci/ıcracının repertuarına aldığı eserlerde karşılaşılabileceği pek çok güçlüğü giderilmesinde önemli rol oynar. Şu halde, her etüdün, “kapsadığı konu ya da teknik güçlükler” ve “söz konusu güçlüklerin giderilme yöntemleri” temelinde, gerek analitik ve gerekse yaratıcı bir yaklaşımla irdelenmesinde büyük yarar olacağı açıktır (Cüceoğlu, Berki, 2007).

Temiz (2006), form ve armonik analize ilişkin geleneksel şablonu şu şekilde listelemiştir;

- 1- Form analizi
  - a. Genel form kalıbının saptanması
  - b. Form öğelerinin belirlenmesi
  - c. Motif ya da motiflerin saptanması
- 2- Armonik Analiz
  - a. Genel armonik seyir görünümünün belirlenmesi
  - b. Mikroanaliz
  - c. Kadansların adlandırılması

Yukarıdaki düşünceler ışığında gerçekleştirilen çalışmada ele alınan etüt, günümüz piyano eğitimi sürecinde sıkça tercih edilen Czerny Op 299 etüt albümü içerisinde yer almaktadır. Çalışmada kullanılan etüt, piyano eğitimi sürecinde kullanılan bir etüt olması, form yapısının ve armonik öğelerinin analize uygunluğu göz önünde tutularak seçilmiştir. Yapılan biçimsel ve armonik analiz neticesinde, etüdü oluşturan ana motifler ve armonik seyir göz önünde tutularak etüde hazırlık alıştırmaları geliştirilmiş ve etüde yönelik uygun çalışma yöntemleri önerilmiştir. Çalışmada analiz basamakları aşağıdaki gibi şekillendirilmiştir.

- 1- Motiflerin belirlenmesi
- 2- Cümlelerin belirlenmesi
- 3- Bölümlerin belirlenmesi
- 4- Bölümlerin etüt üzerindeki dağılımı ve etüdün formunun belirlenmesi
- 5- Etüdün tonunun belirlenmesi
- 6- Etütte geçen akorların ve yapısının belirlenmesi
- 7- Genel armonik seyrin belirlenmesi
- 8- Cümlelere ve bölümlere göre ton değişimlerinin belirlenmesi
- 9- Etüdün motif ve armonik yapısına göre alıştırmalar örneklerinin geliştirilmesi

10- Elde edilen verilere yönelik öğrenme yöntemi önerileri

Biçimsel Analiz

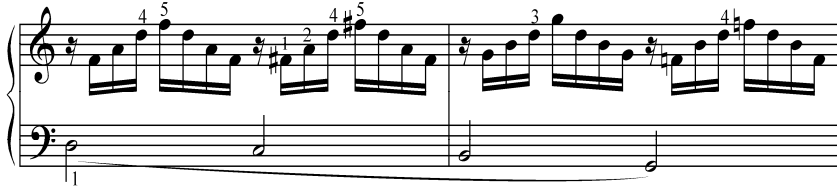
Yapılan ilk incelemelerde etüdün, son bölümü koda (bitiş bölümü) olmak üzere iki bölümlü şarkı formu üzerine kurulduğu anlaşılmıştır. Etüdün toplamda 24 Ölçüden oluştuğu ve bu ölçüler içerisinde melodik hareketlerin benzerlikler taşıdığını söylemek mümkündür. Genellikle arpej şeklinde gerçekleşen ana motifler, etüdün diğer bölümlerinde de cümleleri oluşturmaktadır. Biçimsel olarak incelendiğinde etüdü oluşturan ilk bölümün iki ana cümleden oluştuğu gözlenmiştir. Birinci cümle, etüdün ilk dört ölçüsünden meydana gelmektedir. Motiflerin birer ölçüden oluştuğu birinci cümlede arpej motifinin sağ elde gerçekleştiği, sol elde kısa tek ses ve akorların olduğu görülmektedir. Etüdü oluşturan bölümlerin ve kodanın ayrımı, motiflerde ve etüdün ekseninde oluşan değişikliklere göre şekillendirilmiştir. İlk bölümü oluşturan cümleler aynı tip arpejler, sol el eşliği, birinci cümlede yarım kadans, ikinci cümlede ise tam kadans ile tamamlanmıştır. Bu durum etüdün ilk sekiz ölçüsünün birinci bölüm olduğunu göstermektedir. Etüdün ikinci bölümünde ise motifler sağ ve sol elde karşılıklı tekrarlarla farklılaşmaktadır. İkinci bölümü oluşturan ikinci cümlede motiflerin sus işaretleri ile ikinci kez farklılaştığı, eksen değişimlerinin olduğu ve geçiş akorları ile ana eksene geri dönüldüğü görülmektedir. Bu durum etüdün farklılaşan yapısı ile ikinci bölümünün bu ölçülerde kurulduğuna işaret etmektedir. Koda bölümünde başlangıç motiflerinin ana eksenin doğuşkanlarında yaptığı yükseliş ve bitiş akoruna varışı, bu bölümün bitiş etkisi ile kurulduğunu ve koda bölümü olduğunu ortaya koymaktadır. Etüdü oluşturan bölümler (A – B) ikiyeşer cümleden (a – b, c – d – koda) ve ikinci bölümde ayrıca bir kodadan oluşmaktadır. Etüdü oluşturan bölümlerin şekil ve formül içerisindeki yerleşimleri şekil 4’te açıklanmaya çalışılmıştır.

Şekil 1 Etüdü Oluşturan Motif Örnekleri

Genel Motifsel Yapı

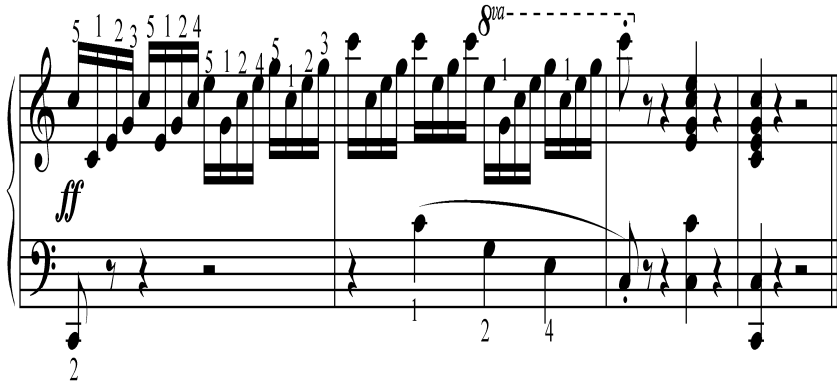
Etüdü oluşturan ikinci bölüm ise birinci bölüme oranla daha geniş bir yapıya sahiptir. İkinci bölüm de iki farklı cümleden oluşmuştur. İlk cümlelerin etüdün 9. ve 14. ölçüleri arasında gerçekleştiği, ikinci cümlelerin de 15. ve 20. ölçüler arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. İkinci bölümde cümleler birinci bölüme göre altışar ölçüden meydana gelmiştir. Birinci bölümde olduğu gibi ikinci bölümde de motifler ölçü içerisinde gerçekleşmektedir. İkinci bölümü oluşturan motif örnekleri ve farklılaşan hareketler aşağıda yer almaktadır.

Şekil 2 İkinci Bölümü Oluşturan Farklı Motifler

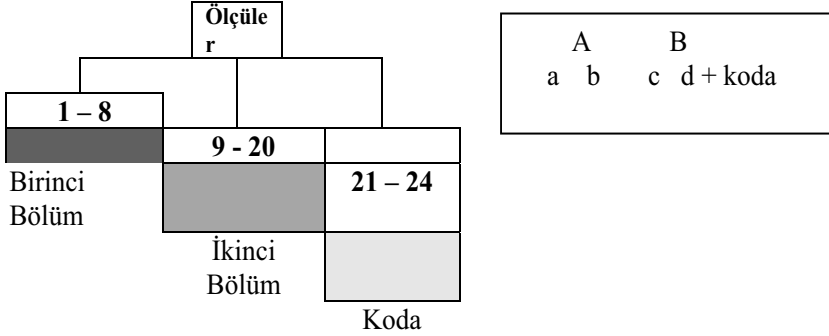

Etüdün birinci ve sekizinci ölçüleri arasında gerçekleşen birinci bölümü, dokuzuncu ve yirincinci ölçüleri arasında gerçekleşen ikinci bölümü ile birlikte son dört ölçüsünün koda bölümü olduğu anlaşılmıştır. Etüdün son dört ölçüsünde üst doğuşkanlarda tekrarlanan arpej hareketleri ile sona gelindiği ve bitiş akoruna varıldığı görülmektedir. Arpejli motiflerden oluşan bu bölüm etüdün bitiş (koda) bölümünü oluşturmaktadır.

Şekil 3 Koda Bölümü

Şekil 4 Bölümlerin Ölçülere Göre Dağılımı ve Biçime Yönelik Görünüm

Armonik Analiz

Etüdün armonik olarak incelenmesi neticesinde ana eksen tonun Do Majör olduğu ve etüt içerisinde kısa modülasyonlarla, ana eksen tona geri dönüldüğü, etüdün çok değişken bir armonik dağılım göstermediği anlaşılmaktadır. Etüdün tonal yapısı içerisinde ana eksen ton ve dominantı, ikinci derecesi ve dominantı, ikili dominant ve eksiltilmiş dereceleri yer aldığı görülmektedir. Etüt ilk cümlesi içerisinde ana eksen ton Do Majör ve dominantını arpejleyerek, üçüncü ölçüsünde ise ikili dominantı kullanarak cümle sonunda dominant akorunda yarım kadans yapmaktadır. İkinci ölçüde dominant akoru yedilisi ile birlikte ve akorun üçüncü sesi sol elde duyurularak arpejlenmiştir. Üçüncü ölçüde gerçekleşen ikili dominant (dominant dominantı) ise hem arpej, hem de temel durumda sol elde bir akor ile kullanılmıştır. Birinci bölümü oluşturan ikinci cümle ise eksen tonun ikinci derece akorunu arpejleyerek başlamıştır. Cümlelerin ikinci ölçüsünde ikinci derece akoru tekrar arpejlenmiş ve üçüncü vurguda ikinci derecenin dominantı kullanılmıştır. İkinci derecenin dominantı akorunda akorun üçüncü sesi sol elde yerleşmiş, diğer sesler sağ elde arpejlenmiştir. Cümlelerin üçüncü ölçüsünde tekrar ana tona ait dominant akoru yedili biçimde çevrimleriyle arpejlenmiş ve temel durumda yedili akorlarla sol elde desteklenmiştir. Cümlelerin son ölçüsünde ana eksen ton arpejlenerek bitiş gerçekleştirilmiştir. Bu armonik dizilim ve motifler doğrultusunda etüdün birinci bölümü tamamlanmıştır.

Etüdün ikinci bölümü ana eksen tonun sol elde arpejlenmesi ile başlamaktadır. Do majör tonunun doğuşkanlarında yapılan tekrarlı arpejler sonrasında, arpejler sağ elde ve dominant akorunun arpejlenmesi ile devam etmektedir. Cümlelerin üçüncü ölçüsüne

gelindiğinde ikinci ölçüden gelen dominant etkinin tonik akoru yerine altıncı derece akoruna çözüldüğü görülmektedir. Sol elde arpejlener altıncı derece akorunun bu kuruluşuyla kırık kadans olarak adlandırılan armonik hareketi gerçekleştirdiği anlaşılmıştır. Dördüncü ölçüde üçüncü ölçüde olduğu gibi farklı bir hareketle ana eksenin üçüncü derecesine giden arpejlerin sağ elde aşağıya doğru seyir ettiği görülmektedir. Birinci cümlelerin son iki ölçüsünde ise dördüncü derece (sudominant) ve ana eksen ton (tonik) akorları sırasıyla sol ve sağ elde arpejlenmektedir. Birinci cümlede arpejlere paralel olarak kimi zaman tek ses, kimi zaman ise akorun birinci ve üçüncü sesi ile eşlik edilmiştir.

İkinci bölümü oluşturan ikinci cümlede ise hem motiflerde farklılaşmalar oluşmuş, hem de ölçü içerisinde kısa süreli eksen değişimleri (modülasyon) gerçekleşmiştir. İlk ölçüde sus işaretleriyle farklılaşan motiflerle birlikte ikinci derece akoru temel durumda arpejlenmiştir. Devamında ikili dominant (dominant dominantı) akoru yedili biçimde ve yedinci sesi sol elde kullanarak gerçekleşmiştir. İkinci ölçüde dominant ve devamında dominant yedili akoru birinci çevrim ve temel durumda kullanılmıştır. İkinci cümlelerin üçüncü ve dördüncü ölçüsünde ana eksen ton (Do Majör) sağ elde çevrimleriyle arpejlenmektedir. İkinci cümlelerin beşinci ölçüsü ikinci derece akorunun arpejlenmesiyle başlamakta ve altıncı derecenin eksiltilmiş yedili akorunun önce dördüncü daha sonra temel durumunun kullanılmasıyla tamamlanmaktadır. Diğer ölçüde tonik akorunun ikinci çevrimi ve aynı akorun beşinci sesinin sol elde eksilmesiyle devam ederek, dominant yedili akorunun temel durumda arpejlenmesiyle cümle tamamlanmaktadır. Bitiş bölümü olarak (koda) tespit edilen son bölümde ise ana eksen ton çevrimleri ve doğuşkanları üzerinde yükselerek arpejlenmekte ve etüt tonik akorun temel durumda farklı yerleşimde iki son akoruyla bitmektedir. Koda bölümünde tümüyle ana eksen ton kullanılmaktadır.

Şekil 5 Armonik Dizilimin Akorlar ve Simgeleriyle* Gösterimi

The image shows three staves of musical notation. Each staff contains a sequence of chords represented by letters and Roman numerals. The first staff has chords: C, C, G C, G, D7, G, Dm, Dm A7, Dm, G7, C. The second staff has chords: C, G, Am, Em, F, C, Dm, D7, G, G7. The third staff has chords: C, C, C, F#dim, C, C/F#G7, C, C, C, C. Below each chord, there is a Roman numeral: T, T, D6, T, D, DD7, D, II, II, VI107, II, D7, T; T, D, VI, III, S, T, II, DD2, D6, D7; T, T, T, VI-7, T, T6-5, D7, T, T, T, T.

* Akorların alt bölümünde armoni kuralları biçiminde ifade edilişi, üst kısmında ise İngiliz akor şifre sistemine göre ifade edilişi yer almıştır.

Hazırlık Çalışmaları Ve Öğrenme Yöntemi

Bu bölümde incelemesi yapılan etüde yönelik teknik bazı hazırlık çalışmaları, etüdün motifsel yapısı ve armonik yapısı göz önünde tutularak geliştirilmiştir. Yapılan analiz gereği elde edilen sonuçlardan faydalanılarak geliştirilen örnek hazırlık çalışmaları, armonik kurulum itibariyle etüde yakın düşünülmüştür. İlk olarak sağ eldeki arpejlere yönelik, devamında sağ ve sol elin dönüşümlü kullanılmasına yönelik, son olarak da her iki elin eşzamanlı arpejine yönelik üç farklı örnek çalışma geliştirilmiştir. Örnek hazırlık alıştırmalarının belirlenmesi sonrasında etüde yönelik çalışma yöntemi önerilmiştir. Etüdün biçimsel ve armonik yapısı düşünülerek belirlenen yöntemler yardımıyla analiz edilen etüdün daha kolay ve kalıcı biçimde öğrenilebileceği öngörülmektedir.

Tablo 1 Etüt İçerisindeki Motifsel Hareketlerin Cümlelere Göre Açıklanması

Bölmeler	Eller	Motifsel İçerik
Birinci Cümle	Sağ el	Akor seslerinde yukarı yönlü 16'lık arpejler, son ölçüde aşağı yönlü bitiş arpeji ile yarım kadans
	Sol el	İlk ölçüde temel durumda tonik akor, diğer ölçülerde tek ses, aralık ve akorlarla ölçü içerisinde destek
İkinci Cümle	Sağ el	Akor seslerinde yukarı yönlü 16'lık arpejler, son ölçüde aşağı yönlü bitiş arpeji ile yarım kadans
	Sol el	İlk ölçüde temel durumda tonik akor, diğer ölçülerde tek ses, aralık ve akorlarla ölçü içerisinde destek
Üçüncü Cümle	Sağ el	10, 12, 14. ölçülerde inici seyirli akor seslerinde 16'lık arpejler, diğer ölçülerde tek ses ve aralıklarla eşlik
	Sol el	9, 11, 13. ölçülerde çıkıcı seyirli akor seslerinde 16'lık arpejler, diğer ölçülerde tek ses ve aralıklarla eşlik
Dördüncü Cümle	Sağ el	İlk iki ölçüde suslarla başlayan ve inici – çıkıcı biçimde akorların arpejlenmesi, diğer ölçülerde akor seslerini inici arpejiyle aynı şekilde ardına çalınması
	Sol el	Akorların temel ses veya doğuşkanlarında iki

	el	veya tek vuruşluk notalarla eşlik
Koda	Sağ el	Tonik akorunun çıkıcı yönlü 3 oktav genişliğinde arpejlenmesi ve bitiş akoruna varılması
	Sol el	Tek sesler ve bitişte oktav seslerle eşlik edilmesi

Şekil 6 Etüde Yönelik Örnek Hazırlık Çalışmaları

The image shows three musical exercises for piano. The first exercise, 'Sağ el', is a right-hand exercise with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). It consists of four measures of eighth-note arpeggios. The second exercise, 'Sağ - Sol Dönüşümlü', is a two-hand exercise with a treble clef and a key signature of one sharp. It consists of four measures of eighth-note arpeggios, alternating between the right and left hands. The third exercise, 'Birlikte', is a two-hand exercise with a treble clef and a key signature of one sharp. It consists of four measures of eighth-note arpeggios, with both hands playing together. The exercises are marked with fingerings and accents.

Oluşturulan hazırlık çalışmasında birinci cümle ile üçüncü cümlelerin motifsel yapıları dikkate alınmıştır. İlk cümle içerisinde yukarı yönlü arpejlerin sağ elde çalışılması sağlanmıştır. Bu alıştırmada da benzer biçimde sağ elde sıralı, genellikle yukarı yönlü ve bitişte aşağı yönlü arpejler ile hazırlanılması öngörülmüştür. Sağ ve sol elin dönüşümlü çalışılmasına yönelik çalışmada ise, etüd içerisinde olduğu gibi sol elde yukarı yönlü, sağ elde inici yönlü bir arpej kullanılmıştır. Her iki alıştırmada da eşlik sesleri tek ses düşünülmüş, hazırlık aşamasının güçlüğüne etüdün üzerinde olmamasına dikkat edilmiştir. Son alıştırmada ise bağımsız olarak iki elin birlikte çalışılması planlanmıştır. Yukarı ve aşağı yönlü karışık arpejler her iki elde kullanılarak teknik gelişimin artırılması ön görülmüştür. Hazırlık çalışmasındaki parmak numaraları etüde yakın özellikle yazılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda elde edilen veriler etüt için iki farklı çalışma yöntemi kullanılabileceğini göstermiştir. Etüt biçim itibariyle parçalara ayırarak (örgütlenme stratejisi) çalışma yöntemine, armonik veriler itibariyle de armonik kodlamalar yoluyla (uyarıcı işaretler, not alma) çalışma yöntemine uygundur. Etüt içerisinde bölümlere ayırarak çalışma stratejisi içerisinde etüdü oluşturan cümleler ve bölümler, kimi zaman ise ikişer ölçülük motif kümeleri kullanılabilir. Ayrı ayrı çalışılarak pekiştirilen ve birleştirilen bölümler neticesinde daha sağlıklı bir sonuç elde edilebilir. Diğer yandan armonik uyarıcı akor şifreleri kullanmanın, öğrencinin etüdün hangi bölümünde olduğuna yardım etmesi ve hangi arpejin sürdürüldüğünü daha kolay takip edebilmesi açısından faydalı olacağı düşünülmüştür. Uyarıcı işaretler ile dikkatin sağlanması ve dolayısıyla etüdün akıcı bir biçimde çalınması mümkündür.

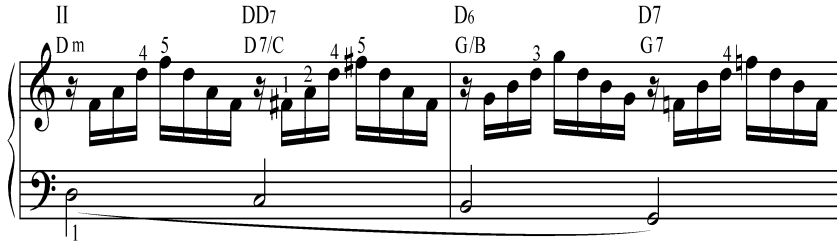
Metin kenarına alınan notlar, yuvarlak içine alınan sözcükler, önemli fikri belirtmek için satırın yanına koyulan yıldızlar, anlaşılmayan yada tutarlı olmayan cümlenin veya paragrafın yanına koyulan soru işaretleri, paragrafı özetleyen cümleyi gösteren işaretler, benzerlik ve farklılıkları belirten notlar gibi işaret ve açıklamalar, öğrencinin dikkatini belirli noktalara yoğunlaştırmasını, önemli bilgi üzerinde odaklaşmasını ve daha hızlı biçimde tekrar etmesini sağlar (Senemoğlu, 2005, 561). Örgütlenme stratejisi ise, düzenleme ya da bilgiyi gruplama, tutarlı yapılar oluşturma ile kodlamaya yardım eden önemli bir süreçtir. Örgütlemeye bilginin yeniden düzenlenmesi, gruplanması işlemleri yer alır. Örgütlemenin bir başka özelliği de parça, bölüm ya da başlıkların aşamalı bir ilişki içermesidir (Subaşı, 2003,273). Diğer yandan Ertem (2003), yaptığı bir çalışmada örgütlenme stratejisi kullanarak bir piyano eseri üzerinde deneme yapmıştır. Çalışmada örgütlenme stratejisine uygun çalışan grubun, diğer gruba göre daha başarılı olduğu belirlenmiştir.

Şekil 7 Örgütlenme Yöntemi Uygulama Örneği

Birleştirme

Etüt içerisinde bölümlere ayırarak çalışma yöntemi (örgütlenme stratejisi) kullanılırken, kendi içerisinde motif cümle ve bölüm şeklinde belirlemeler yoluyla çalışma yapılması uygundur. Fakat ayrı çalışılan her bir parça için yukarıdaki gibi bir birleştirme çalışması yapılması pekiştirme için gereklidir. Bölümlere ayırarak çalışma, bireylerin etüdü kendi istedikleri biçimde bölümlere ayırmasıyla da mümkündür. Oluşturulacak bölümler yukarıdaki örnekte olduğu gibi, farklı biçimlerde de tercih edilebilir. Bu yöntem ile çalışılması durumunda dikkat edilmesi gereken en önemli unsurlardan birisi, ayrı çalışılan her iki bölümün birleştirilmesi sürecinde oluşabilecek sıkıntılardır. Her iki bölümü de çalışarak bitiren öğrencinin, bu iki bölümü birleştirmesi esnasında yukarıda birleşme bölümü olarak adlandırılan bölümlerin bütün haline getirilmesi sürecinde ilk ve son ölçülerin gereksiz tekrarlaması engellenmelidir. Her iki bölümü de çalışan öğrenci birleştirme esnasında ilk ve son ölçüleri de fazladan tekrar etmek durumunda kalacağı için bu ölçülere yönelik deformasyon ortaya çıkacaktır. Bunu engelleyebilmek için her iki bölümün öncelikle tamama yakın ölçüde (yaklaşık %80'i) çalışılması, daha sonra birleştirme bölümünün aynı oranda çalışılması ve kalan pekiştirme tekrarlarının (yaklaşık %20'si) yapılarak bölümün tam olarak çalınması sağlanmalıdır. Bu yolla tekrar sayıları ve bölümlerin anlaşılabilirliği gibi konularda daha doğru uygulamaların sağlanması mümkün olur.

Şekil 8 Armonik Uyarılar Yöntemi Uygulama Örneği

Etüdün armonik yapısı düşünülerek akıcı çalmaya yardımcı olmak suretiyle hafızayı destekleyen uyarıcı armonik şifreler kullanılması, yukarıda olduğu gibi iki biçimde de yapılabilir. Öğrencinin armoni ya da akor bilgisi doğrultusunda tercih edeceği ya da kendine göre farklı işaretlerle uygulayabileceği yöntem sayesinde, dikkatin artırılması, zihnin canlı tutularak akıcı çalmanın sağlanması olasıdır.

Sonuç

Etüt analizinde kullanılan basamaklardan biri olan biçimsel analiz ve armonik analiz öğeleri, etüdün daha iyi tanınması ve anlaşılabilir şekilde çalışılmasını sağlamaktadır. Çalışmada ele alınan ve Czerny Op 299 etüt kitabında yer alan 3 numaralı etüdün, iki bölümlü şarkı formunda yazıldığı anlaşılmıştır. Etüt genel özellikleri itibarıyla daha çok sağ el, kimi zaman da sol el üzerinde arpej çalışması yapmak ve arpej tekniğini farklı bir biçimde geliştirmek için tasarlanmıştır. Etüdün ilk bölümünde sağ el, ikinci bölümünde ise hem sağ hem de sol el arpej çalışması yapmaktadır. Koda bölümünde ise yukarı yönlü arpej devam etmektedir.

Analiz edilen etüt genel yapısı itibarıyla ana eksek ton olan Do Majör tonu içerisinde çok kısa bazı geçişlerle esnek bir dağılım ortaya koymuştur. Birinci bölümde bir yarım kadans ve devamında tam kadansı duyuran etüt, ikinci bölümde ise kısa süreli modülasyonlar ile duyumu canlandırmaktadır. Koda bölümünde ise ana eksen ton işlenmektedir. Etüt üzerinde yapılan analiz ve sonucunda elde edilen veriler, iki farklı çalışma yöntemi tavsiye etmeyi ve üç farklı tipte hazırlık alıştırmaları oluşturmayı mümkün kılmıştır. Alıştırma örnekleri ve çalışma yöntemleri örneklerde anlatıldığı gibi hazırlayıcı ve öğretici nitelikte geliştirilmiştir. Etüde yönelik hazırlık ve yöntem örneklerinin çoğaltılması mümkündür.

Sonuç olarak çalgı eğitiminde ve onun en önemli basmaklarından biri olan piyano eğitiminde kullanılan etütlerin analiz edilerek açıklanması, etüdün anlaşılması, tanınması ve bu yolla daha doğru çalışılması açısından büyük önem arz etmektedir. Çalışılan etütlerin gerek temel özellikleriyle, gerekse ayrıntılı özellikleriyle analiz edilmesi ya da açıklanmaya çalışılması, piyano eğitiminde teknik gelişimin en önemli parçası olan etütlerin öğrenciler tarafından benimsenmesini sağlayacaktır. Çünkü çalışacağı eseri iyi tanıyan bir öğrencinin eser üzerindeki hâkimiyeti de artacaktır.

Kaynakça

Bailey, K. (2007). Composing with Tones' : A Musical Analysis of Schoenberg's Op. 23 Pieces for Piano, **Music Analysis**, 26(3), 373 – 380.

Berki, T., Yüksel, M. (2002). Beethoven'ın Opus 14/1 Piyano Sonatının İlk Muvmanına İlişkin Motifsel Yapı Analizi, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 22(1), 149 – 163.

Currier, D. (1967). A Structural Analysis of Mozart's Piano Concertos, **Journal of Music Theory**, 11(2), 295 – 304.

Cüceoğlu, G., Berki, T. (2007). Flüt ,Eğitimine Yönelik Bir “Etüd Analiz Modeli”, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 27(1), 227 – 235.

Ertem Ş. (2003), **Ankara Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Bölümü Temel Piyano Eğitiminde Öğrenme Stratejilerinin Kullanılma Durumları ve Örgütlenme Stratejisinin Etkinlik Düzeyi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Güler, B., Berki, T., Çilden, Ş. (2006). **Ülkemiz Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında Kullanılan Viyolonsel Etütleri Üzerine Bir İnceleme**, Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, 26–28 Nisan, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Gültek, B. (2006). **Piyano; Bir Çalgının Biyografisi**, Epilog Yayıncılık, Ankara.

Poyrazoğlu, E. (2007). **Carl Czerny'nin Yaşamı ve Il Primo Maestro di Pianoforte Etütlerinin İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü.

Senemoğlu, N. (2005). **Gelişim Öğrenme ve Öğretim**, Gazi Kitabevi, Ankara.

Subaşı, G. (2003). **Gelişim ve Öğrenme**, (Ed: Ayten Ulusoy), Anı Yayıncılık, Ankara.

Temiz, E. (2006). **Panofka 24 Vocalizzi Etüt Kitabında Yer Alan 2 No'lu Etüt Analizi**, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 4(4), 397 – 407.

Tufan, E. (2004). **Geleneksel Makamlar Kullanılarak Yazılan Etütlerin Piyano Eğitimi Açısından Önemi**, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 24(2), 65 – 77.

Weber, S. P. (1993). **Principles of Organization in Piano Etudes an Analytical Study With Application Through Original Compositions**, Unpublished PhD Thesis, Texas Tech University FineArts Graduate Faculty, Texas.

“İdol” Kavramının Türk Popüler Müziğindeki Yansıması

Yrd. Doç.Dr. Alaattin CANBAY

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı
acanbay@gmail.com

Veysel ÇOLAK

Yükseksek Dergisi
sartlirefleks@mynet.com

Özet

Popüler müzik ve bu müziğin içindeki alt türler, geniş bir dinleyici kitlesini etkisi altına almakla birlikte, müzik endüstrisi için de oldukça önemlidir. Genel tutum ve görsel yönleri izleyenlerinde hayranlık uyandıran; yaşam tarzları ile yakından ilgilenilen ve çoğu zaman da örnek aldıkları “idol”ler, yetenek ve çekicilikleri ile özellikle gençlerin ağırlıklı olduğu dinleyiciler arasında “ulaşılmaz insanlar” olarak nitelendirilmektedirler. İletişim olanaklarının da yardımıyla idol olarak değerlendirilen isimler günümüzde popüler kültür endüstrisinin önemli birer unsurlarıdır. Batıdaki örneklerine benzer biçimde, Türk Popüler Müziği ve dinleyicileri de zamanla kendi idollerini oluşturmuş ve müzik endüstrisi içinde yer almasını sağlamıştır.

Bu çalışmanın amacı; Popüler Müziğin Türkiye’de kendini hissettirmeye başladığı yıllar ve yansımaları ile birlikte, ortaya çıkışı ve gelişimi evrelerinde “idol” kavramının yeri ve önemini irdelemektir. İdol Kavramı ve Müzikte idol, Türk Popüler Müziğinde İdol; çalışmanın temel konu başlıklarını oluşturmaktadır.

Çalışmada; Türk Popüler Müziğinde “İdol” olarak anılan isimlerin bu türde önemli bir yeri olduğu, izleyici ve dinleyicilerinin yaşamlarında belirli oranda iz bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Popüler Müzik, İdol, Türk Pop Müziği.

Abstract

Popular music and sub types in this music are very important for music industry together with its effect of controlling over a wide number of

listeners. Idols, that are admired by their admirers because of their overall living and the way they look, and whose life style is closely mirrored and who are mostly imitated are considered as “unreachable people”, for their talent and charm, by the admirers who are mostly composed of young ones. The names that are introduces as idol are an important part of popular culture industry today by the help of communication opportunities. Analogous with its examples in the west, both Turkish Popular Music and its listeners have created its own idols and enable it to take part in music industry.

In this study, together with the years and reflections in which Popular Music has started showing itself in our country, the place of the term “idol” and its importance in the outbreak and development phases of this music is investigated.

Key Words: Popular Music, Idol, Turkish Pop Music.

Giriş

Popüler müzik tarihi boyunca insanlar; abartılmış sevgileriyle hayranlık derecesinde benimsedikleri, ulaşılmaz gördükleri bazı sanatçı, müzisyen veya şarkıcıları, yaşam tarzları ve üretimleriyle kendilerine örnek alarak “yüceltmış” ve “idol” leri olarak kabul etmişlerdir. Yetenekleri ve görsel çekicilikleriyle idol olarak kabul gören bu insanlar Popüler Müzik endüstrisinde aktif rol almalarının yanında izleyenlerinin yaşamlarında da önemli bir yer edinmişlerdir. İç dinamikleri ile Dünyadaki örneklerine benzer bir biçimde ortaya çıkarak gelişimini sürdüren Türk Pop Müziği, süreç içinde kendi idollerini yaratmakta gecikmemiş, medya ve iletişim olanaklarının da etkisiyle müzikseverlere yeni beğeni kalıpları sunmuştur.

Dünyadaki bütün kültürler için geçerli bir “müzik” tanımı yapmak pek mümkün görünmemektedir. Müzik; bazı toplumlar için sadece sesin temsiliyken, başka toplumlarda bir ritüel ya da sanat düşüncesi olarak karşılığını bulabilir. Müzik; kültürel olarak görel bir kavramdır ve her kültürün hatta her kişinin adlandıracağı şeyi kendisinin belirlediği bir olgudur (Erol, 2005: 80). Popüler Müzik ise eğlence sektörünün malzemesi ve gündelik yaşamın müziğidir. Bu müziğin üretim ve tüketimi kapitalist sistemin karmaşıklığına paraleldir. Popüler Müziğin gelişmesi ve yaygınlığı sistemin gelişmesiyle orantılıdır. Üretimin ihtiyaç duyduğu sermaye, kapitalist sistemin içinde daha kolay temin edilerek ürünün meta karakterine bürünmesini kolaylaştırır. Pazar tercihi ve tüketim, aynı zamanda bir estetik seçim ve kültürel yargı sorunudur. En akılsız tüketici bile bir tartışmaya mutlaka taraf olacaktır (Solmaz, 1996: 11). Popüler müziğin üretici firması ve sunucusu olan müzisyen, bu ilişkilerin içinde görsel olarak ön planda olmasına rağmen, sermaye dönüşümünün alt basamaklarındadırlar. Popüler müziğin sermaye

piyasası ve kapitalist sistemle arasındaki bu bağlantılar, müzikal kimlik arayışındaki toplumların gençlerinde etki göstererek herkes tarafından kabullenilişi çekici kılar (Yıldırım, 2004: 63). Bu bağlamda değerlendirilecek olursa; Popüler kültürün, tamamen ticari bir kültür; yani metalaşmış bir kültür olduğu söylenebilir. Popüler kültürde her şey satılabilir ve alınabilir bir meta olarak gündelik tüketime sunulabilir hale getirilebilir. Popüler kültürü diğer bir anlamda halk kültürü olarak ele alırsak, hiçbir kültür halkın beğenisini kazanmadan yaşayamaz, yaşaması için halkın o kültürde kendine ait bir şeyler bulması gerekir. Yoksa bu kültür kalıcı olamaz. Olumlu açıdan düşünüldüğünde ise popüler kültür; bireylerin sisteme karşı inançsızlıklarını, hoşnutsuzluklarını dışa vurmasında araç işlevi görür, bir tür direnç üretimi söz konusudur. Kuşkusuz bir dayatma olmasına karşın bu; her şey'in tepeden dayatıldığı anlamına da gelmez. Nihayetinde kültür endüstrisi tarafından bir tüketici kitle de yaratılmış durumdadır. Kitle tüketirken aynı zamanda kendisine ait bir şeyler bulmakta, bu kültüre ait özelliklerin içlerini boşaltarak popüler kültür haline getirebilmektedir. Sisteme başkaldırı öğeleri içeren protest müziğin popüler endüstri içerisinde yeniden üretildiğinde müziğin kendi bağlamından koparılıp popüler bir tür haline dönüştürülmesi örnek verilebilir. İçini boşaltıp yeniden dönüştürerek bir meta haline getirilebilir. Bu anlamda sistemi yeniden üretme, sistemle bütünleştirme, marjinal grupları sistem içine çekme işlevi de görür (Lull, 2000).

Fransız Devrimi öncesi aydınlanma sürecinde akıl çağı başlamış ve günlük hayata çoktan girmiş olan 'popüler düşünce' müzikte de kendine özgü bir yer edinme çabalarına girmiştir. Yüzyılın ortalarında Fransa'da halk felsefesi akımı 'philosophie populaire' ve Alman edebiyatında "popüler oluş" fikri yine bu dönemde akılları kurcalamaktadır. 19. yüzyılın başında yayınlanan "Estetik duygusu olan dinleyiciler" adlı yazıda da herkesin kulağına hoş gelen bir müzik anlayışının gelişmeye başladığı anlatılmaktadır. Ortaçağın hiyerarşik yapılı toplumlarında tamamen birbirlerinden kopuk yaşayan köylülerin, burjuvaların ve soyluların yaşam biçimleri, gelenek-görenekleri ulus çatısı altında birbirleriyle bağlantı oluşturmuştur. Burjuvazinin getirdiği sermaye toplumu biçiminde eski ve yeninin birleşiminden bir kültür sentezi oluşmuştur. Popüler müziğin doğuşu bu noktada başlamaktadır (Wicke, 2006:7).

İdol Kavramı ve Müzikte İdol

Ünlü İngiliz filozofu Francis Bacon'un, bilimsel bilginin tek gerçek yöntemi olarak gördüğü tümevarım yönteminin gereği gibi

kullanılmasını engelleyen, bilimsel araştırmayı imkansız kılan önyargılara, temelsiz kanaat ve sanılara ya da putlara; bilim ve felsefedeki yanlışların temeli, kaynağı olarak görülen önyargılarla kuruntulara verdiği ada ‘idol’ denmektedir (Cevizci, 1999: 250). Türk Dil Kurumu (2005: 937) ise idolü; “Çok tanrılı dinlerde tapınılacak nesne; örnek alınan, en çok hayranlık duyulan kimse” olarak tanımlamaktadır. İdollerini buldukları yüksek tapınma durumuna getiren şeyin aslında kendi yeteneklerinin yanı sıra büyük ölçüde teknolojinin gelişimi, müzik satış ve iletişim formatları, televizyon ve özel kanalların yayın gücü, konserler, afişler ve diğer bütün görsellerin olduğu kuşkusuzdur.

İnsan; karşıtlıklar içinde yaşamını sürdüren bir varlıktır. Kişi var olmakla kalmaz, var olduğunun bilincini de taşır; üstelik bu bilinci değiştirme tutkusuna sahiptir. Yüceltme ile simgeleştirme arasındaki önemli farkı belirtmeden geçmek olanaksızdır. Çünkü bu iki kavram sık sık birbiriyle karıştırılır. Dr. Ernest Jones, ‘yalnızca bastırılmış düşünce ve duyuş simgeselleştirir, simgeleştirme gereksiniminin başlıca koşulu budur’ der. Yüceltmeye bu tanımın tersi uygulanabilir, yani yüceltme herhangi bir düşünce ve duyuşun bastırılmış olmaktan kurtulmasıdır. Sanatta yüceltme ve simgeleştirme gündelik dilde ‘sembol’ kavramına oranla çok yer bulmadığı halde, bu az ve özenle kullanma soyluluğu, fazlaca bir önem ve değer taşımaz. Yüceleştirilen idol ve toplumla arasındaki uzaklık simgeselleştirilen bireylerle bağlantılıdır (Tansuğ, 1982:188).

Psikolojide özdeşim kurma yöntemi idol ve idolleştirilme konularına açıklık getirmektedir. Başkası gibi duyma, düşünme ve davranma yoluyla ulaşılmak istenen amaçlara ulaşıldığı sanılır. Örneğin; önemli birisiyle arkadaş olmak önemlilik duygusunu verebilir. Atletik yeteneğinden dolayı kendisini engellenmiş hisseden bir erkek çocuk, okul futbol takımının başarısını büyük bir coşkuyla karşılayarak benimser. Bir çocuk annesi ve babası tanınmış kişiler olduğu için kendisini de ‘önemli birisi’ sanabilir. Birisiyle özdeşim kurduğumuzda, yalnız onun gibi hissetmeye değil, onun gibi davranmaya da eğilim gösteririz (Morgan, 1984: 328). Aynı yolla, başka şekilde ulaşamadığımız doyumlara kişinin doyumları aracılığıyla ulaşmış oluruz.

Hayranlarının gözünde idoller, tanrısal niteliklere sahip, üstün insanlardır. İdollerinin; tanrı tarafından ödüllendirildiği ve olağanüstü niteliklerle donatılmış olduğuna inanılır. Oysa idol olarak tanımlanan insanların bir çoğunun geçmişte sıradan insanlar olduğu çoğunlukla unutulur. Elvis Presley kamyon şoförlüğü, Michelle Pfeiffer kasiyerlik, Sean Connery gemide tayfalık, İbrahim Tatlıses inşaat

işçiliği, Tarkan da tezgahtarlık yapmıştır. O halde bu insanları parıltılı yıldızlara ve tapınılan idollere dönüştüren nedir? Kuşkusuz, yetenek bir idol için kesinlikle büyük bir avantajdır. Yeteneği; etkileyici bir duruş, oyunculuk yapabilme, fotojenik bir görünüm, cinsel çekicilik olarak tanımlamak olanaklıdır. Kişiyi idol yapan en önemli etkenlerden birisi kesinlikle dış görünüş ve alımlılıktır. Sınıfsal konumu ne olursa olsun herkes idolleşebilir. Asıl önemli olan bu insanların farklı ve önemli olduklarına karşısındakileri inandırmalarıdır. Bu da birinci dereceden medyanın gücünü kanıtlamaktadır. Güzel sunulduğu sürece basit bir yemek bile ziyafete dönüşebilir (Yüksel, 2001: 37).

İkinci Dünya savaşı sonrası, gençlik hareketleri ile beraber barışçıl bir dünyada yaşamaya olan özlem ve düşüncelerin yayılmaya başladığı yıllardır. 50'lerde Rock'n Roll ile tutuşmaya başlayan müzik ve dans sevdası, içlerindeki bütün bastırılmış duyguları gün yüzüne çıkarmalarında bu gençlere oldukça yardımcı oluyordu. Geleneksel-klasik müzik formları ile yetinmeyen, gençliğin içindeki dinamik ateşi körükleyecek yeni bir müziğe gereksinim vardı. Bu rüzgâr önce İngiltere'ye sıçradı, biraz geç de olsa ardından Avrupa'da kabul gördü. Böylelikle 50'li yıllardan başlayarak bu yeni müzik kültürü gittikçe hızlı bir şekilde yayılmaya ve her ülkenin gençliği tarafından, özellikle radyo frekansları aracılığıyla kimselere görünmeden sızmaya başladı. Plaklar yavaş da olsa ellerde dolaşmaya , bu kültürü ve müziği taşıma görevini yüklenen idoller türemeye (türetilmeye) başlamış oldu. Dönemin en belirgin örneklerinden biri olan Elvis, kulaktan kulağa veya dudaktan dudağa dolaşırken, Jerry Lee Lewis, Chuck Berry gibi yetenekli ve çekici müzisyenler bu müziğin yayılmasına ve diğer ülkelere girmesine neden oldular. Bu idollerden beslenerek müzik yapmaya çalışan ve sadece bu idollere benzediği için ünlenen bir çok müzisyen, 60'lı yılların Türkiye'sinde idol kavramının ortaya çıkması ve şekillenmesinde de önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Türk Popüler Müziğinde İdol

Türkiye'ye '50'li yıllardan itibaren hızlı bir giriş yapan 'Batı', tarih kitaplarının da söylediği gibi, "...*bütün kültürel ve ideolojik çıkınıyla, değerler ve gerçekler sistemiyle, yaşama tarzıyla ve kısaca bütün modalarıyla; öte yandan ise kendine özgü ekonomik ve sosyal çelişkileriyle birlikte gelir*" (Stefanos, 1977: 1504) ve yerleşir. Bu oluşum; Cumhuriyet dönemindeki 'yukarıdan' dayatılan Batılılaşma çabalarının aksine, Demokrat Parti Amerikancılığının etkisiyle gelişen popüler bir Batılılaşma hareketidir. Batı'dan gelen lüks eşyalar,

modern makineler, açılan yeni iş sahaları; Batı'yı örnek alan yapılar, yollar, ışıklı panolar derken insanlarımız, büyük kentlerin öncülüğünde, Batı'yı tanımaya başladı. Batı'ya özenen, Batı'yı kendine örnek alan 'kent yaşamı', ülke üzerindeki ağırlığını arttırdıkça Batı kültürü de giderek daha çok hissedilmeye başlamıştır. Müzik alanında da durum çok farklı değildir. Dönemin Batılı popüler müzikleri; radyo, kulüpler, plaklar, filmler ve o dönem Türkiye'de yaşayan yabancı uyruklular -özellikle de subay ve askerler-aracılığıyla dilden dile dolaşmaya başlamıştır. Bol paça pantolonlar ve uzun saçlar yavaş yavaş moda olurken, Batı müziği enstrümanları çalan ya da öğrenmeye çalışan müzisyenlerin sayısında önemli bir artış görülmektedir. Aslında, o dönem yapılmaya çalışılan, yurtdışından gelen müziği aynen taklit etmekten başka bir şey değildir (Akkaya, 2008).

Bütün dünya, derinden ancak hızla gelen bu müziğin ve yaratacağı kültürün yıllarca yaşanacağını farkında bile değildi. Rock Müzik, aile baskısından bıkmış, eğitim sisteminden sıkılmış, yasak ve kurallarla dolu bir hayat istemeyen, kendini ifade etmesine izin verilmeyen gençliğe adeta ilaç gibi gelecek yegâne müzikti. Müziğin sesi ve gitarın 'distortion'¹'i yükselip sözler sertleştikçe, ilgi duyan kitleler büyümekte, bu müziği yapan kişi ve gruplarda artmaya başlamaktaydı. Pink Floyd, Led Zeppelin, Deep Purple, Rolling Stones gibi gruplar bütün dünya gençlerince dinleniyor, takip ediliyordu. Dolayısıyla başka ülkelerdeki müzisyenler ve müziği yapmak isteyenler de bundan ister istemez etkileniyordu. Böylelikle bu müziğin etkileri Türkiye'de de belirmeye başlamıştı. O dönemlerde gençliğinin baharında olan Cem Karaca, Fikret Kızılok, Barış Manço'lu Kurtalan Expres, Cahit Berkay'lı Moğollar ve Üç Hürel gibi isimler yaratacakları eserlerle yıllarca adlarından söz ettirecek ve Rock'ın peşinden gideceklerdi. Rock'ın tanındık ezgilerini olduğu gibi kopyalayarak değil, yaşadıkları coğrafyanın, Anadolu'nun melodilerini de işe koşup, batı enstrümanlarıyla ulusal ezgileri birleştirerek. İşte tam da burada o güne kadar duyulmamış bir müzik ortaya çıkıyordu; Anadolu Rock... Moğollar'ın 'İssızlığın Ortasında, Alageyik, Beni Hor Görme Kardeşim', Cem Karaca'nın 'Namus Belası, Tamirci Çırağı, Resimdeki Gözyaşları', Barış Manço'nun 'Dağlar Dağlar, Dönce, Karasevda', Üç Hürel'in 'Bir Sevmek Bin

---

¹ Sözlük anlamı olarak, biçimin bozulması veya "kirli ses", anlamında kullanılan "distortion"; müzikte özellikle gitar vb. çalgılarda ek gereçler kullanılarak sesin biçim ve frekansının bozma-bozulma biçimiyle farklı duymusal özellikler gösterecek biçime dönüştürülmesi anlamına gelir.

Defa, Sana Değmez', Fikret Kızılok'un 'Yeter ki, Anadoluyum' gibi çalışmaları bu türün en güzel örneklerinden sayılabilir. 70'li yıllarda bütün Türkiye'de özellikle gençler bu müziği sevmekte ve kabullenmekteydi. Plaklar kaydediliyor, konser organizasyonları düzenleniyor, azımsanmayacak oranda büyük dinleyici grupları bu müziğin peşinden gidiyordu. Anadolu Rock 80'li yıllara gelindiğinde gerek 12 Eylül darbesinin etkisiyle, gerekse o yıllarda pop ve diskotek müziği kültürünün rağbet görmesiyle, yavaşça geri plana çekildi. Bütün dünyada, 80'lere özgü disko ritimleri, uzayan keyboard tonları, hızlı bir şekilde bol distortionlu gitar tonlarının ve güçlü davul ritimlerinin üzerine kapamış gibiydi. 90'lara gelindiğinde ise Türkiye'de tek kanallı televizyon egemenliği giderek kaybolmaya başlamış, özel TV kanallarının yayın politikaları müzik alanında tam bir kaosa neden olmuştu. Türk Pop Müziği adı altında akla gelebilecek her şey insanlara sözde talepleri dikkate alınarak kaygısız ve ölçsüz bir biçimde sunulmaya başlamıştı. Bu aslında hemen hemen toplumu etkileyen her ögenin, tarzın belki de akımın, değişen toplumsal yapıyla birlikte yenilenen biçimlerinin yaratılıp insanlara tekrar sunulmasını da doğurmuştu.

"İdol" kavramı bu bağlamdaki önemli örneklerden biridir. Kitleleri peşinden sürükleyen, popüler müzik türleri dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaşamın her alanında kendine devamlılık sağlayacak ürünleri kullanmakta ve kısa zamanda tüketmektedir. Teknolojinin sunduğu olanaklar ve bu olanakların iletişim dünyasındaki yansımalarının oluşturduğu "medya" çoğu kez "insan" faktörünü "sanatçı" adı altında kullanmakta ve "gündelik" hatta "tek kullanımlık" bir ürün gibi görmektedir. Kuşkusuz idol tanımlaması adı altında örneklendirilen isimler çoğu kez ve uzun zaman süresince bu hegemonyaya direnen veya sistemin işleyişine yine sistemin kuralları doğrultusunda ayak uyduran kimseler olarak görülmelidir. Endüstri; Popüler Kültür ve Müziğinin egemen olduğu bütün zamanlarda kendi koyduğu kuralları içinde şekillendirdiği idollerini, halkın ortak birer kültür ürünleriymiş gibi nitelendirmekte ve sunmaktadır. İdoller ise kendi yaptıkları işlerin büyüklüğü ile halkın beğeni ve beklenti ölçütlerinin bile çok ötesinde birer sanat yapmanın sarhoşluğunu doyasıya yaşıyor görmektedirler.

Türk popüler kültüründe ve müziğinde de her zaman, şekil ve türde idol bulmak mümkündür. Adeta "Pop Star" ülkesi haline gelen ülkemiz, medyanın da giderek yozlaşmasıyla toplumun bütün kesimine ve her müzik tarzı için idoller sunmuştur. Sosyo-ekonomik sistem, müziğin her türünde idol sunmanın yanında, özel hayatlarını da düşünerek insanlara, gelir düzeyleri, dini görüşleri aile yapıları,

siyasi duruşları ve hatta cinsel tercihleri doğrultusunda idoller üretmektedir. Erkek ve kadın idollerin yanı sıra çocuk müzisyenleri ön plana çıkararak idolleştirmiştir. Tüm bunların yanında ‘gay’ ler için gay, ya da fazlaca feminen idoller, ‘lezbiyenler’ için lezbiyen ve benzeri idoller ortaya çıkmıştır. Hatta bazen birbiri içinde kaybolan bu “tür”ler, halkın eğlenmekle-şaşırmak veya alaya almakla-utanmak arasındaki ince çizgide gidip gelmektedir. Fazlaca batılı gibi görünen bu tür kavramları Türk toplumuna kabul ettirmek zor gibi görünse de medyanın zamanla etkisi altına aldığı topluma kabullenmekten başka bir seçenek bırakmamıştır. Bülent Ersoy bu anlamda idol olarak kabullenilen örneklerden biridir ki; onun “sanat yaşamı(!)” boyunca irili-ufaklı birçok türevinin ortaya çıkarak kısa sürede kaybolması, dönem dönem gece kulübü tarzı eğlence mekanlarında söz konusu isimlerin aranır olması buna örnektir. Bunun yanında, toplumun büyük kesiminin onu örnek almayı davranış ve tavırlarını onaylamamasına karşın, sesi ve müziğiyle kimliğini kabul etmesi onun bir idol sayılmasına ve bir çatışmanın ortaya çıkmasına neden olduğu düşünülebilir.

Popüler kültürümüzde ve pop müziğimizde tarihsel sürece göre de değişim gösteren benzeri bir çok idol bulunmaktadır. Kimisi bir köşede unutulup gitmiş kimisi ise medyanın da abartılı süslemesiyle yıllarca gündemde kalmayı başaramışlardır. 60’larda Erol Büyükburç, dansları ve Elvis’e benzerliğiyle, 70’lerde Ajda Pekkan büyüleyici sesi, Fransız nidası ve ihtişamlı güzelliğiyle, 80’lerde Sezen Aksu halkın damarında akan kanı durduracak hissiyatta şarkılarıyla ve 90’larda Tarkan ise hayranları tarafından beğenisi ve kadını danslarıyla Türk toplumunun tartışmasız en büyük idolleri olmuşlardır. Türkiye’nin Batılılaşma süreci 60’lı yılların kentli müzik dinleyicisini yeni popüler müzik seçenekleriyle karşı karşıya bırakmıştır. Batı müziğinin popüler örneklerinin, daha önce de Tango türünde gözlemlendiği gibi, Türkçe söylenmesi, ‘Aranjman’ müziğinin oluşmasına ve bu müziğin TRT tarafından dikkatle desteklenmesine neden olur. Hatta TRT, bu müziğe ‘Türkçe Sözlü Hafif Batı Müziği’ adını vererek, yayın programlarında sürekli yer vermeye başlar. Diğer taraftan politik görüşleri ve mesajlarıyla öne çıkan müzisyenlerin geliştirdiği ve Türk Halk Müziği ile Batı müziği arasında bir sentez yapmayı amaçlayan ‘Anadolu Pop’ müziğinin de ilk örnekleri duyulmaya başlar. Bu arada; gerek “aranjman müzisyenleri”, gerekse Anadolu Pop”çuların dönem içinde yaptıkları müziklerde genellikle Batı kökenli ve elektronik çalgıları ve alt yapılarını kullandıkları da görülür (Tekelioğlu, 1999: 59). Tımsal özellikleri ve ses yükseklikleri ile çalgıların batı müziğindeki yakını

özellikleri ile Türk popüler müziğinde kullanılmaya başlanması bu türde yeni arayış ve denemeleri ortaya çıkardığı gibi yeni isimler ve bu isimlerin “yenilikçi” veya “popüler” olarak nitelendirdikleri tarzları ortaya çıkarır. Bunun sonucunda halkın kulağına daha önce duyulmamış, dinamikleri ile farklı gelen sesler yeni isimlerle birlikte anılmaya başlar ve bu isimler bir süre sonra kitlelerin yoğun beğenisi ile öne çıkan isimler olur. 50’li yılların sonu ile 60’lı yıllara rastlayan bu dönem, Türkiye’de idol kavramının ortaya çıkması ve bu sıfatla anılan isimlerin yavaş yavaş halkın yaşamına girmeye başladığı yıllar olarak düşünülebilir.

Türkiye’nin ilk “kült” müzisyeni sayılabilecek Erol Büyükburç, bu tarihlerde ortaya çıkar. Önceleri Rock’n Roll şarkıları söyleyen ve bu tarzda besteler yapan Büyükburç, sonraları memleket müziklerine merak salar. 50’lerin sonunda kimi klasik şarkıları, batı anlayışına göre düzenler ve bunları sahnede söylemeye başlar. Erol Büyükburç’un repertuarı oldukça geniştir; üzerine Türkçe söz yazılmış yabancı bestelerden Caz standartlarına, Türkü düzenlemelerine uzanan bir repertuara kendi bestelerini de ekler zamanla. 1981’de bestelediği ve bir taş plakta dinleyiciye ulaştırdığı “Little Lucy” büyük başarı kazanır. Büyükburç, 50’li yıllardan gelen altyapısı ve dünyadaki en büyük müzik idollerinden biri olarak kabul edilen Elvis Presley’i taklit etmesiyle 50’li ve 60’lı yılların Türkiye’sinde kendini idol olarak kabul ettirmeyi başarmıştır. Konserleri ve kaydettiği plakların yanı sıra Yeşilçam sinemasının da yardımıyla zirveye tırmanan ilk Türk popüler idollerindendir. Rock’n Roll müziğinin bütün dünyayı etkisi altına almaya başladığı sıralarda bu müziği Türkiye’de temsil etmeye çalışmış ve insanlara sevdirmeyi başarmıştır. “Ağlarım”, “Altın Tasta Üzüm Var”, “Kırık Kalp”, “Bir Başka Sevgiliyi Sevemem” gibi Türkçe sözlü besteleri ile 70’lerin ilk yarısında Erol Büyükburç sevenleri için konserlerinde bağrışıp çığlıklar atılarak izlenen ve plakları pikaptan düşmeyen bir efsanedir. Birbiri ardına çevirdiği filmler ve bu filmlerin şarkıları dillerden düşmeyen Büyükburç, konserlerinde de oldukça başarılıdır. İlk büyük Anadolu turnesini gerçekleştiren pop yıldızının sahnelerdeki kıyafetlerinden kareografiye değin getirdiği bir dizi yenilik bu anlamda önemli sayılabilir (Meriç, 2008).

60’lı yıllardan günümüze kadar idol olarak kabul edilen diğer bir isim olan Ajda Pekkan, o yıllarda halkın kulağının yanında, gözüne de hitap etmektedir. Pekkan’ın bir idol haline gelmesinde Büyükburç örneğinde olduğu gibi Yeşilçam sinemasının etkisi büyüktür. Bir taraftan plaklar kaydedip konserler gerçekleştiren dönemin genç kadını, diğer taraftan da sinema filmlerine film müzikleri yaparak

hatta kimi zaman bu unutulmaz filmlerde rol alarak yerini ve idol kimliğini sağlamlaştırmıştır. İlk kez İlham Gencer tarafından keşfedilmesi sonrasında hızla yükselen Yeşilçam kariyeri ve plak kayıtları, onun bir idol, bir ikona oluşundaki en büyük etkenlerden biri olmuştur. Türk toplumunda öteden beri gelen Avrupa ve Fransız hayranlığını kullanan Pekkan, sevilen Fransız melodilerinin bazılarını Türkçe olarak yorumlayarak büyük bir ilgi ve beğeni toplamıştır. Bu beğeni daha sonraları Fransa, Japonya ve Yunanistan gibi yabancı ülkelerde konserler gerçekleştirmesini beraberinde getirmiştir. Sahne kareografisi ve tarzıyla her zaman farklı olmayı başaran Pekkan, ülkenin Avrupai yaşama özenen çevrelerin modasını belirleyen beğeni ölçütlerine de bir anlamda yön vermiştir (Çakmak, 2008).

1970'li yıllar 68 kuşağının barış hareketleri ve gezginci ruhuyla bütün dünyada, bütün sanat dallarında dolu dolu yaşanmıştır. İnsanların suçsuz yere ölmesi ve devletin ailelere, ailelerinde çocuklarına yaptığı baskıcı rejim, çiçek çocuklarını doğurmuştur. Bu bütün dünyayı kasıp kavuran bir kültürel dönüşüm başladığında müzik de bu kültürün elindeki en büyük iletişim araçları arasında ilk sıraya adını yazdırmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi Rock kültürü hızla bütün dünyada yayılırken, giyim tarzları, hal ve hareketleri, müzikleri ve yaşam felsefeleriyle 70'li yıllar diye tanımladığımız yaklaşık 10 yılı aşkın bu dönem neredeyse tüm gençleri etkisi altına almıştır.

1980'li yıllarda özellikle 12 Eylül darbesinin de etkisiyle Türkiye'de idol kimliğiyle anılan birçok isim yurt dışına gitme kararı almış ve bir çoğu da bunu uygulamıştır. Öncelikli olarak ülkedeki zorunlu siyasi nedenlerin, müziklerini ve yaşam tarzlarını etkileyeceğini düşüncesi anılan isimleri belirli bir sürede olsa yurt dışında kalmaya zorlamıştır. Halk kendine seçtiği idollerin her zaman göz önünde olmasını beklerken hayranlıkla izlenen müzisyenler bu zor zamanlarda ülkesinin ve hayran kitlesinin uzağında yaşamıştır. Başta Cem Karaca olmak üzere birçokları daha sonradan ülkelere geri dönme yolunu seçmişse de; bu isimler ideolojilerinden uzaklaştıkları gerekçesiyle halkın tepkisiyle karşılaşmışlardır.

Disko ve elektronik pop müziğinin yükselişe geçtiği 80'li yıllarda ise insanlar, klavyeden gelen dijital seslerle ve akustik enstrümanlar yerine 'sample (örneklem)' sesler kullanılarak yapılan müziğe kulak vermeye başlamışlardı. Büyük şehirlerdeki popüler müziğe yönelim ilerlerken kulağı ve gözü bu türe alışmakta zorlanan halk biraz daha güneyden taze taze getirilen bir müzikle karşılaşmaya başlıyordu. Minibüs kültürü veya müziği denilen olgunun yaygınlaşmaya başladığı zamanlarda Arabesk olarak nitelendirilen müzik kulaklara nüfuz etmeye başlamış, kendine sinema içinde de

aradığı yeri bulmuş, sürekli olarak acı çekmekten keyif alan Türk halkının derdine Hızır gibi yetişmiştir (Çelikcan, 1996). Bu yönü ile “Arabesk Müzik, 80li yıllardan günümüze, Ferdi Tayfur, Hakkı Bulut, Emrah, Ceylan gibi irili ufaklı tanrılarla dolu bir olimpiyadır (Güngör, 1990: 22)”. Işıklı panolarda adı yazan isimlerin büyük çoğunluğu müzik yapmaları için gereken eğitim ve kültürden uzaktadır. “Acıların Çocuğu”, “Bataktan Çıkan Gül” gibi isimlerle ünlenen bu isimler geçici de olsa toplumun idol tanımlaması altında değerlendirilmektedir. Arabesk müzik halkın bağrından çıktığını kanıtlama çabasındadır (Bilgin, 1982). Bu sebeptendir ki arabesk müzik idolleri hayatın acımasızlıklarıyla boğuşup beş parasız yaşayarak halkın arasından geldiklerini ve zamanla çok zengin olduklarını anlatma çabası içerisine girmektedirler. “Dikenli” olarak kabul edilen bu yollarda yaşama mantığıyla anlatılmak istenen asıl konu İbrahim Tatlıses örneğindeki gibi çoğunun yoksul oluşu, halkın en alt gelir kesiminden çıkarak çabalarıyla rahata erişti, bir çeşit acındırma felsefesiyle, yemesi zor fakat hazmı kolay bir pasta dilimi edasıyla insanlara sunma durumu olmuştur (Kızılkaya, 2005). Bir anlamda yıllardır bilinen ve tekrarlanan iyi ile kötünün mücadelesinde iyi’ nin galip gelmesi, masumun itilmişin bir şekilde paraya ve üne kavuşma öyküsü arabesk müzik idollerinde kendini fazlasıyla göstermiştir. Genç kızlar idollerinin peşinden “artist” olma sevdası ile evinden kaçmış, genç delikanlılar eğitimin gereğine inanamaksızın hayatın ve şöhretin kısa yolunu İstanbul’un neon ışıklı gece yaşamında arar olmuşlardır. Çocuk şarkıcılar ağdalı nağmeler ve gözyaşları ile halkın en hassas duyguları üzerine umarsızca salıverilmişlerdir. Aslında bu noktada gözden uzak tutulmaması gereken diğer önemli bir husus da; büyük şehirlerde yaşanan bu gelişmelerin bir benzerinin, taşrada da farklı biçimlerde tekrarlandığı gerçeğidir. Ulusal anlamda tanınmayan irili ufaklı bu isimler yerel yaşamlarının bir adım ötesine geçmeden popüler müzik piyasasının dışına savrulmaktan kendilerinin alamamışlardır. Arabesk müzikte idol olarak tanımlanan söz konusu isimlerin, özellikle müzikle kendi gayretleri ölçüsünde ilgilenen amatör müzisyenlerin yaşamlarına bir renk kattığı gerçeği de burada unutulmamalıdır. “O” nun gibi giyinen, konuşan, şarkı söyleyen hatta düşünmeye çalışan insanları 70’li-80’li yıllardan kalma görüntüleri ile bugün bile etrafta görmek mümkündür. Özetle; Arabeskin, bazı müzisyenlerin el yordamıyla vardıkları “kendiliğinde” Doğu-Batı sentezinin popüler olma ve kendine durmadan yeni idoller yaratma anlamında, kesinlikle başarılı bir tür olduğu söylenebilir (Tekelioğlu, 1999: 59).

90'lı yıllarda özel televizyonların ve müzik kanallarının yayına başlaması ve teknolojik gelişmelerin müzik dünyasına büyük ölçekte yansması sonucunda müzik kayıtları artık daha hızlı bir biçimde yayılmaya, daha kaliteli formatlarla satışa sunulmaya başlamıştır. 70'li yıllardan gelen plak geleneği yavaş yavaş rafa kalkarken, 80'li yıllarda insanların kulaklarındaki kaset kalitesi ve kaset kültürünün yerini CD denen yeni bir müzik metası almıştır. 70'li yıllarda müziği radyodan dinleyen ve hayranlık duyan insanların plak kapaklarının görkemiyle müzisyenle arasındaki bağı güçlendirdiği gibi, CD kartonetlerindeki gösterişli resim ve sunumlar da idol ve hayranları arasında önemli bir iletişim unsuru olarak gelişmiştir. Bu dönemde özel televizyon kanalları ile birlikte müzik videolarının yaygınlaşmaya başlaması pop müziğin görsel boyutunu daha da arttırmıştır. Artık neredeyse “klibi çekilmeyen” şarkının dinlenmesi giderek zorlaşmış, yapımcılar bu türlü müzik videolarının yayınlanması için bazen özel müzik kanalı kurmuş bazen de bu kanalların sahipleri ile önemli ticari anlaşmalar yapmak zorunda kalmışlardır çünkü; Müzik klibi, televizyon ve sinemaya özgü görüntü ve ses arasındaki normatif estetik ve semiyotik ilişkiyi tersyüz etmektedir. Videodaki görsel unsurlar televizyon ve sinemanın tersine müziğin cezbediciliğini arttırmak için kullanılmaktadır (Lull, 2000: 28). Daha çok doksanlı yıllarda niceliksel olarak artış gösteren müzik videoları ile görsel sunumların medyada etkin bir biçimde kullanılması ve artık sadece dinleyici olarak değil birer izleyici olan toplumu daha fazla etkisi altına almaya başlamıştır.

Popüler şarkıların hazır, sürekli yinelenen yorumlarını sunmalarından ötürü, müzik videolarının genç izleyicilerin imgelem gücünü yok ettiği yönünde kaygılar yaşanmaktadır. Fakat bu kaybolan imgelem gücünü düşünmeyen medya, her şekilde satacağı malzemenin sunumuna özen göstermeye dikkat eder ve yarattığı isimleri idolleştirme yolundaki çabalarından vazgeçmez. Klipler çekilir, albümler yayınlanır, fotoğraflar bütün gazeteleri süsler ve müzisyen büyük bir hızla idol haline gelir. Toplum onu kabullendiyse veya o topluma kabullendirildiyse, hatta topluma medya aracılığı ile birçok şeyi kabullendirilebiliyorsa müzisyen artık bir idoldür. Fakat güç artık sanatta değil başka bir eldedir ve yıldızların kaymaksızın sürekli olarak yerinde durmaları da artık çok daha zordur.

Bu sırada tartışılan diğer önemli bir olgu da “Pop Patlaması” olarak nitelenen gelişmedir. Pop patlaması diye adlandırılan “büyük patlama”nın Türkiye’de Arabesk ve Rock müziği geri plana attığı düşünülmektedir. Albümü, kaseti ya da CD’si basılan ve dağıtılan hatta korsan kopyaları da üretilen şarkılara klip çekilerek görsel boyut

zenginleştirilmeye çalışılmıştır. TRT ve tek kanallı TV yayın kültürünün zayıflaması yayın özgürlüğü denen kavramı ve buna bağlı olarak kitle iletişim özgürlüğünü ortaya çıkarmıştır (Lull, 2000: 27). Her evde başköşede yer alan televizyon tapınma aracı olarak insanların bilinçaltına girmeyi başarmıştır. Bulaşık yıkayan teyzelerden, sokakta oyun oynayan çocuklara, devlet dairesinde çalışan bir memurdan, çay bahçesindeki çaycıya kadar herkes gün boyu bir köşede açık duran televizyonun büyüüne kapılmaktan kendini alamamıştır. İnsanlar günün çeşitli saatlerinde televizyon izlemek için kendilerine özel zaman yaratmaya başlamışlardır. Tek kanalın getirdiği tek düze yayın politikasından sıkılan toplum televizyonda gördüğü her reklamı, filmi, haberi ezberlediği gibi, klipleri de taze bir baklava dilimi gibi yutmaya başlamıştır. Televizyonun toplumsal yaşama bu kadar yoğun bir biçimde girmesi popüler müzik kültürünü de etkileyerek; yeni arayışlar, denemeler ve isimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birkaç yıl öncesine oranla alabildiğine çoğalan TV kanallarının yanında, uydu antenleri ile izlenebilen yabancı ülke televizyonları ve doğal olarak müzik kanalları uluslar arası kültürel etkileşimde etkin rol almıştır. Buna; sayısı günden güne hızla artan ve çoğunlukla etkin bir şekilde denetlenemeyen yerel kanallar da eklendiğinde televizyonun başını çektiği iletişim dünyası ve bunu izleyen halk farkında olmadan kendini içinde bulduğu karmaşa ile baş başa bırakmıştır. Böyle bir ortamda yaşanan popüler kültürün kendi ürünlerini oluşturması ve sunması kaçınılmazdır.

90'lı yılların ilk yarısında Tarkan fenomeni tüm Türkiye'yi sarmaya başladığında, onun halk tarafından Türk Pop Müziği'nin en büyük idollerinden biri, hatta belki de en büyüğü olarak kabul edeceğini kimse tahmin edememişti. Fakat Tarkan olgusu Türkiye'deki idol anlayışının zirve noktasıdır denilebilir. Onun için konserlerde çıldıran ve elbiselerini parçalayarak dinleyen kadın hayranları bu konudaki en ciddi paragrafı oluşturmaktadırlar (Solmaz, 1996: 42). "Tarkan" imgesi hem Doğulu, hem Batılı, hem kadını, hem erkeksi yanlarıyla, Türk toplumunun asimetric bir yansımasıdır. Birçok idol adayının arasından sıyrılıp parıldayabilmesinin nedenini bu yansımaları barındıran imgesinde aramak gerekir. Yerleşik toplumsal cinsiyet kalıplarını yerinden kıpırdatan bir imgeyle bütünleşmiş olması, Tarkan'ı tanımlayan, onu değişen toplumun idoli yapan en büyük özelliğidir. Bu tamamen toplumsal cinsiyet kavramıyla ilişkili olarak ilerlemektedir (Yüksel, 2001: 76). Dündar (2002)'in bu konudaki saptamaları dikkat çekicidir; "İtiraf etmeliyim ki, Tarkan'ı bu sayfanın mütevası tahtına oturtan başarı, onun

sansasyonel son albümünden ya da eşsiz sahne performansından ziyade, ana okul çağından başlayarak her yaştan kızlarımızın ve her daim genç kalacak kadınlarımızın duvarlarındaki 30 yıllık “yabancı erkek poster hakimiyeti” ni yıkmış oluşundadır. Kendisinin annesi yaşındakilerin duvarını süsleyen Elvis Presley'leri, Osmond biraderleri, James Dean'leri geçen yıl büründüğü çingene kostümüyle ve bir kalça darbesiyle alaşağı etti Tarkan ve kadınların, okyanus ötesindeki fantezi dünyasını ulaşılabilir bir mesafeye çekti. Büyük devrim!..”

Video müzik kliplerinin yanı sıra konser geleneği de popüler müziğin yayılmasında büyük etkenlerden birisidir. Konserler; seyircinin idolü ile arasındaki ulaşılmazlık duygusunun en aza indiği bir kültür etkinliği sayılabilir. Konserler yalnızca bir tanıtım aracı olarak değil, kültürel bir ürün olarak müziğe anlam kazandıran; şarkıcının-grubun kendisine hayran bir kitle yaratan ve bu kitle ile canlı, yakın, doğrudan ilişki kurmasına olanak tanıyan bir araçtır. Canlı uygulanımı (performansı) temel alan konserler aynı zamanda müzisyenlerin yetenek ve yaratıcılıklarını özgür ve doğal bir biçimde sunmalarına da olanak tanımaktadır. Konserlerde müzik sadece yorumcunun değil, grubun ve orkestrasının bütün üyelerinin canlı uygulanımı ile değer ve anlam kazanmaktadır. Bu da yine müzikten anlayarak idolünü kabullenen kitle için önem taşımaktadır. Sadece albüm kayıtlarında çalan fakat konserde başarılı olamayan bir müzisyen dinleyicisinde önemli oranda güvensizlik hissi uyandırır (Çelikcan, 1996: 77).

Günümüze biraz daha yaklaşırsak 60'lı ve 90'lı yıllar arasındaki idollerden farklı olarak artık teknolojinin, kayıt sistemlerinin, medyanın ulaşım boyutlarının, müzik kaydı ve taşıma formatlarının eskilere göre teknolojik olarak çok daha ilerlemiş olduğunu görebiliriz. Dinleyicilerinin gözünde hızla sıradan yerini terk edip idol olan şarkıcının bu olanaklardan yararlandığı unutulmamalıdır. Türk Pop Müziğinde buna örnek olarak son dönemlerde gençliği, rock, pop, arabesk, ve Türkü öğelerini içinde bulunduran müzikleriyle etkisi altına alan ve idol olma yolunda medyanın gücüyle hız kazanmış bir gruptan söz edilebilir; “Duman”. Doksanlı yılların başında müzik hayatına başlayan ve eğitim için “Grunge” müziğinin göbeği olan Seattle' a giden Kaan Tangöze belki biraz da bulunduğu yerdeki müzik çevrelerinin etkisinde kalarak, yurda dönünce yaratacağı etkinin farkında olmadan yazmıştı şarkılarını. Sahnede bir derviş tavrı ve edasının yanında dağınık saçları ve yarı çıplak vücuduyla aykırılığın yeni idollerinden biri olarak şarkılarını söylüyordu. Konserlerinde; etrafında binlerce insan yokmuşçasına elindeki mikrofonu sımsıkı tutarak oradan oraya dönüp

duruyordu. Bu bir bayrakmış ve taşıma görevi kendindeymiş gibi, hakkını vermek istercesine sesleniyordu. Sahneye çıktığı anda bambaşka bir boyuttan arabeskvari bir vokal tarzıyla dinleyenlerine Rock söyleyen bu adam kendine has üslubunu bir elçi gibi özenle kullanıyordu. Kimsenin formülünü bilmediği büyütlü bir iksiri vardı sanki. Bundan etkilenen gençlik kısa zamanda 2000 sonrası kabullendiği en büyük idollerden birini oluşturmaya başlamıştı (Çolak, 2006: 9).

80’li ve özellikle 90’lı yıllarda öne çıkan Türk popüler müzik tarihinde; kişiliği, yaşam biçimi ve müzikal kimliği ile idol kavramının irdelendiği yerde gözden uzak tutulmaması gereken en önemli isimlerden biri de uzun zamandan beri müziğin içinde olan, sürekli olarak kendini gündemde tutabilen, müzik kayıtları zaman ve kayıt biçimi ayırt edilmeksizin talep edilen Müslüm Gürses’tir. Hayranlarının ona olan sevgisi belki de Türkiye’de hiçbir müzisyene duyulmayan ölçülerdedir. Stadyum ve spor salonlarında on binlerle ifade edilebilecek sayıda dinleyiciye verdiği konserler, birçok defalar yoğun taşkınlıklar nedeniyle yapılamamış, bazıları da müzik tarihimizde belki de daha çok sosyolojik olarak üzerinde durulması gereken sonuçlara neden olmuştur. 2000’li yıllarla birlikte eski alışılmış çizgisinden uzaklaşarak, ekonomik ve sosyal nedenlerle müzik tarzını özellikle Pop müzik olarak arabeskin dışındaki türler yönelttiği düşünülen Gürses, hiç kuşkusuz ülkemizde yoğun bir hayran kitlesine sahip Arabesk müziğin en önemli idollerinden birisidir. Bu nedenle, yorumu ve hayranları üzerindeki etki gücü ile müzikal ve sosyolojik anlamda üzerinde durulması gereken isimlerden biri olduğu düşünülmektedir. 70’li yılların başından günümüze kadar müzikal çalışmaları ve kişiliği ile önemli bir yere sahip diğer bir örnek de Orhan Gencebay’dır. İlk yıllarda sayısı milyonlarla ifade edilen plak satış rakamları, sinema filmleri ve şarkıları ile hayranlarının ilgi odağı olan Gencebay, arabesk müziğe getirdiği yaklaşım ve müzisyen kişiliği ile alanın önemli örneklerinden biri olarak düşünülebilir. Şarkı sözleri slogan olarak araçların en müstesna yerlerini süsleyen yazılar, hayranlarının “Orhan Abi”si, mütevazı kişiliği ile dertlerini ifade eden bir yakınları özetle idolleridir. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen günümüzde bile yetmişli yıllardaki giysileri ve hayranı oldukları Gencebay’a şaşılacak biçimde benzeyen kimselerle karşılaşmak mümkündür.

Sonuç

Genel kapsamı ile Avrupa ve Amerika olarak düşünülen Batı kültürü ve Popüler müziğinin gelişim etkisinde, kendi dinamikleri ve

çoğunlukla Ulusal-yerel değerleri ile gelişim gösteren Türk popüler kültürü ve dolaylı olarak müziği, ortalama olarak son 50-60 yıl boyunca Türk müzik yaşamında önemli bir boyutu oluşturmuştur. Teknoloji ile birlikte gelişen medya ve iletişim olanaklarının dünyada olduğu gibi ülkemizde de sosyo-kültürel değişim ve dönüşümler yaşanmasına neden olduğu düşünülmektedir. Tüketim alışkanlıklarının hızla değişerek kültürel ürünler ve yaşam biçimi üzerine yansması, etkisini müzikal alanda da açıkça göstermiştir. Başlangıçta büyük oranda popüler Batı müziği etkisinde kalan Türk Pop müziği giderek kendi ulusal değerlerini ön plana çıkarma kaygısı ile gelişimine devam etmiştir. İlerleyen yıllar içinde yeni arayışlarla toplum yaşamında müzikal olarak önemli bir yer alan popüler Türk müziği doğal olarak kendi kültürel ürünlerini de toplum yaşamına sunmakta gecikmemiştir. İdol olarak nitelendirilen ve batıdaki örneklerine benzer biçimde toplum yaşamına giren müzisyen, şarkıcı ve/veya sanatçılar hayranlarının gözünde önemli bir yer tutan, popüler müziğin en önemli olgularından biri olarak görülmektedir. Türk popüler müzik tarihinin her döneminde, özellikle gençlerin hayranlık duydukları, yaşamlarında örnek aldıkları isimler onların “idol”ü olarak görülmüş, ilerleyen zaman kimilerini acımasızca popüler kültür endüstrisinin dışına atarken kimilerini de hiç yanından ayırmamıştır. Özetle; dünyadaki örneklerinde olduğu gibi Türkiye’de de popüler müzik kültürünün topluma sunduğu idollerin; yaşam tarzları, şarkı sözleri, sahne performansları ve benzeri sayısız özellikleri ile hayranları ve izleyicilerinin gözünde görsel/işitsel olarak önemli yer tutan popüler kültür ürünleri olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

AKKAYA, Ayhan & ÇELİK, Fehmiye; **Türkiye’de 1960lı-70li Yıllar**, BGST Müzik,

http://www.bgst.org/muzik/pro/45lik/45kitap_yazil.asp, kaynaktan 03/06/2008 tarihinde alınmıştır.

BİLGİN, Nuri; **Kültürel Tüketim ve Arabesk**, Seminer, E.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, Haziran 1982, sayı 1

CEVİZCİ, Ahmet; **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999

ÇAKMAK, Ufuk; **Bir İkonanın Rengarenk Öyküsü**, <http://www.birzamanlar.net/>, kaynaktan 04/06/2008 tarihinde alınmıştır.

ÇELİKCAN, Peyami; **Müziği Seyretmek**, Yansıma Yayınları, Ankara, 1996

ÇOLAK, Veysel; Müziğin Karşılığı Olmalı Mı? Yüxexes Dergisi, Aralık 2006

DÜNDAR, Can; Köşe Yazıları, <http://www.candundar.com.tr/>, kaynaktan 04/01/2002, tarihinde alınmıştır.

EROL, Ayhan; **Popüler Müziği Anlamak**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005

GÜNGÖR, Nazife; **Sosyokültürel Açından Arabesk Müzik**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990

KIZILKAYA, Muhsin; Türküler Geri Geldi, Milliyet, 31 Ocak 2005, <http://www.milliyet.com.tr/sanat/san01.html>, kaynaktan 03/06/2008 tarihinde alınmıştır.

LULL, James; **Popüler Müzik ve İletişim**, Çiviyazıları, İstanbul, 2000

MORGAN, T.Clifford; **Psikolojiye Giriş**, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara, 1984

SOLMAZ, Metin; **Türkiye’de Pop Müzik**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1996

STEFANOS, Yerasimos; **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Gözlem Yayınları, Kasım 1977, Cilt 3, 2. Baskı

TANSUĞ, Sezer; **Herkes İçin Sanat**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1982 Türk Dil Kurumu; **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, Ankara, 2005

TEKELİOĞLU, Orhan; **Türk Pop Müziğinin Tarihsel Arka Planı**, Çalınır; Aylık Müzik Kültür Dergisi, Aralık 1999

WICKE, Peter; **Mozart’tan Madonna’ya**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006

YÜKSEL, N. Aysun; **Tarkan/Yıldız Olgusu**, Çivi Yazıları, İstanbul, 2001

Bharati Mukherjee's Women In *Desirable Daughters*

Yrd. Doç. Dr. Bülent C. TANRITANIR

Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili edebiyat Bölümü
bctanritanir@gmail.com

Fırat YILDIZ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili edebiyat Bölümü
fyildiz@yyu.edu.tr

Özet

Bu çalışmada Bengal doğumlu Amerika'lı yazar Bharati Mukherjee'nin *Desirable Daughters* adlı eserinde Bengal kültüründe kadına yaklaşım ve Batıda yaşayan Bengal'li kadının bunu nasıl algıladığı konusu ele alınmaktadır. Mukherjee feminist bir yazar olduğu için, romanında Bengal'de doğan ve hayatını batıda idame ettiren bir kadının kendi kültürünü sorgulamasını ve kadının sosyal statüsünü eleştirel bir dille sergilemektedir. Bu çalışma Mukherjee'nin feminist yaklaşımlarını irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, kadın, kültür

Abstract

This paper analyzes the approach to woman in the Bengali tradition in *Desirable Daughters*, a novel of Indian born American writer Bharati Mukherjee. The perception of Bengali attitudes toward women from a Bengali woman who lives in western culture is also examined. Since Mukherjee is a feminist writer, she criticizes the culture she has come from in the sense of the social status of woman. Her criticism is represented in the novel through the life of a Bengal born woman who lives in western culture. This study focuses on Mukherjee's feminist approach in the novel.

Key words: Feminism, woman, culture.

Introduction

Bharati Mukherjee, who is of Bengali origin, is a distinguished figure among Asian-American writers. She was born in 1940 as a member of the most superior level of the caste system, the

Bengali Brahmin. That makes her a striking figure in the sense of bringing a good visualization of lives of women of that society. Since Mukherjee is member of an elite class, she received a good education. Some years of her early studentship were passed at English schools in Britain and Switzerland. Mukherjee traveled to the United States in 1961 to study at the University of Iowa. In a writing workshop at the University of Iowa,, she met an American, Clark Blaise, who was to be Mukherjee's future husband. In fact, such a marriage was a resistance against traditions of Hindu Bengali where she came from. The social role of women in Indian culture is determined by traditions. In this sense, marriages are arranged by parents, especially by fathers. The free will of women in the case of marriage is not taken into consideration. In *Desirable Daughters*, arranged marriages are discussed several times. Mukherjee's parents arranged a marriage for Mukherjee, too. The candidate was an Indian nuclear physicist. However, Mukherjee resisted her culture's traditions and married Clark Blaise. "Marriage outside her culture took Mukherjee beyond the safe enclave of certainty in which she had been raised, offered new possibilities for her to explore"¹. If she had obeyed the decision of her parents and had married the nuclear physicist, perhaps she would not have become an important figure in the world of feminist writers.

During their ten years stay in Canada, Mukherjee was not comfortable because of the discrimination committed against people with different skin colour, so they returned to the United States. Mukherjee and her husband went to India in 1973 and stayed for one year. Mukherjee and her husband wrote *Nights in Calcutta*, which is the result of their observations in India. During this travel, Mukherjee realized that in spite of the all difficulties of the western world, she was glad that she did not belong to Indian culture anymore: "Despite all the trouble I was going through in Canada, it was still the new world that I wanted to live in , and that the old world was dead for me"².

Mukherjee wrote *The Tiger's Daughter* in 1972, the story of cultural shock that a woman experiences. *The Wife (1975) is a story about a woman who kills her husband*. Mukherjee's *The Middleman and Other Stories* won the National Book Critics Circle Award. *Mukherjee's other novels include, Jasmine (1989), The Holder of the World (1993), Leave It to Me (1997), Desirable Daughters (2002), and The Tree Bride (2004)*. As it is seen Mukherjee is a prolific and successful writer. In this paper, the feminism of *Desirable Daughters* will be analyzed.

Desirable Daughters starts with the short story of Tara who lives in 19th century Calcutta and who is a member of a strictly traditional Hindu family. The second and longer story is about another Tara who is also born in Calcutta and is also a member of a strictly traditional Hindu family but who later moves to the United States. The major character of the first story is little Tara who is forced to marry at the age of five to a thirteen-year-old boy. The marriage is arranged by Tara's parents. However, the thirteen-year-old groom is killed by a poisonous snake just before the wedding ceremony. The father of the boy blames Tara for his son's death.

1 Carchidi, Victoria. "Orbiting": Bharati Mukherjee's Kaleidoscope Vision. Article, The Society for the Study of the Multi-Ethnic Literature of the United States, 1995.

2 Ibid.

He claims that Tara is inauspicious and he demands her dowry. Tara's father rejects his demand; however, according to traditions, his daughter will not be able to marry ever again. Thus, a five-year-old, innocent girl is accused of being a murderer, and she will not be able to have a normal life until her own death.

Widowhood is considered to be a most cursed state in Bengali Hindu tradition. A widow is considered someone who brings misfortune to family and who is a person to be avoided. It is a very unfortunate condition for women that a widow becomes an unmarriageable woman. At the end of the story, little Tara's father takes her into the forest and marries her to a tree.

The second Tara in the second story is a woman luckier than the first one. She is the youngest of three sisters. Similar to the first Tara, her father has arranged a marriage for her to Bishwapriya Chatterjee. She obeys her parents reluctantly. Her husband is a successful person in his job, invents an operating system and becomes a millionaire. Although the husband is a brilliant and successful person, Tara does something very unexpectedly and she divorces her husband. The act of divorce is something very unacceptable in their tradition. She settles with her son in San Francisco. A young man comes into the picture claiming to be the son of her sister Padma, a son born out of wedlock. Having a child outside of marriage is again an unacceptable act in Hindu Bengali tradition. Tara investigates to confirm whether it is correct or if the young man is an impostor. At the end of the book, Tara goes back to India and visits her family and the ancestral village of Tara, whose namesake is the major character of the first story.

According to Mukherjee, marriage is a confinement for brides in Bengali tradition. As mentioned in the first story above, the bride is a five-year-old child. In *Desirable Daughters*, for the little bride it is said that “I cannot imagine the loneliness of this child. A Bengali girl’s happiest night is about to become her lifetime imprisonment. It seems all the sorrow of history, all that is unjust is society, and cruel in religion has settled on her”³. However, before the wedding ceremony the groom is killed by a snake bite. In case of such bad actions it is the woman to be blamed.

“When the street-achar rites were performed, some woman must have been unclean. You can deceive judges, but you cannot fool goddesses...The snake had not been charged to kill the thirteen-year-old bridegroom by a goddess enraged at having been defiled by a menstruating devotee”⁴.

A natural function of the female body such as menstruation is considered to be something that enrages goddesses. Now, little Tara will never be able to reach nirvana. Because “...a woman could attain nirvana only through worship of a husband...”⁵. And the five-year-old Tara is a widow now. She will have a heavy burden on her shoulders as a widow.

3 Mukherjee, Bharati. *Desirable Daughters*. Hyperion Press.2002. p.4.

4 Ibid. p. 13.

5 Ibid. p. 19.

The poor child had no idea that she already had been transformed from envied bride about to be married to a suitable husband into the second-worst thing in her society. She was now quite a widow, which for a Bengali Hindu woman, would be the most cursed state, but a woman who brings her family misfortune and death. She was a person to be avoided. In a community intolerant of unmarried women, his Tara Lata had become an unmarriageable woman ⁶.

The wise father of little Tara, in order to rescue her from this shame, decides to marry her to a tree. “ ...He is the god of Shoondar Bon, the Beautiful Forest, come down to earth as a tree to save her from a lifetime of disgrace and misery”⁷. Otherwise as Shobha Srinivasan suggested “an unmarried woman is viewed as a burden”.

In the second story the major character is also named Tara. She is a bit luckier than the former little Tara because her marriage takes place when she is nineteen years old. It is again the father who arranges her marriage: “ I married a man I had never met, whose picture and biography and bloodlines I approved of, because my father told me it was time to get married and this was the best husband on

the market”⁸. Tara is a member of the Brahmin class, the class which is at the top of the caste system. Being at the top of the caste does not bring a woman the free will to choose the time and the person to marry. Although Tara’s father is an educated person, a trained engineer, he is still a strict follower of traditions.

Falling in love is something that is nearly unthinkable because figuring out the time and person to marry is one of the duties of the father. One of Tara’s three sisters acts against the traditions. “Parvati was in her second year at Mount Holyoke when her letter came: ‘Daddy, I have found a boy and we have fallen in love. Parvati, the pliable middle daughter had done the unthinkable. She’d made a love match’”⁹. In fact, this is what Bharati Mukherjee did in her real life. Although Mukherjee’s father arranges a marriage for her with a nuclear physicist, she marries a Canadian. A love-marriage was unacceptable; however, Parvati did something worse: “A love-marriage was tragic enough, but even worse, parvati was jumping the marriage queue. We had an older sister, and custom dictated that the first-born had to be the first married, even if she had not expressed an interest”¹⁰.

Tara and her husband move to the United States after their marriage. Leaving Bengal and coming to the country of freedom makes Tara change her world view:

“This is the life I have been waiting for, I thought, the liberating promise of marriage and travel and wider world. Bless Daddy and Mummy, they found me the only man in the world who could transport me from the enchanted garden of Ballygunge to Stanford University in the early 1980s, which has count as one of the intellectual wonders of the modern world”¹¹.

6 Mukherjee, Bharati. *Desirable Daughters*. Hyperion Pres, 2002. p.12

7 Ibid. p. 16.

8 Ibid. p. 26.

9 Ibid. p. .51.

10 Ibid. p. .51.

11 Ibid. p. 81

In fact, there is irony in rendering thanks to parents. There is criticism here for the neglect to the free will of women to choose husbands in the case of marriage. But the decision of parents about her marriage led her to the United States: “For Mukherjee as for D.H.Lawrence, the old skin of new comer slowly sloughs the old identity painfully separates revealing new individual”¹²(Girgus). After entering the world of freedom, Tara does something unacceptable in Hindu Bengali tradition. As a woman does not have

the chance to fall in love and to choose her husband, she has no chance to divorce, either. However, Tara divorces. Even Tara's older sister's reaction is severe to her divorce:

"The gap between youngest daughter and oldest, the disparity of our marriages and the paths our immigration have taken, have made us strangers. Her reaction to my divorce (that I had brought shame to Bhattacharjee family had been her refrain) had hurt".13(94)

In Hindu Bengali tradition the role determined for women is to obey. How about the role of men? The men have the authority: "...the man who was to have the full patriarchal authority over his beloved daughter..."14(11). Traditions idolize the man for women. "...a husband to worship as god's Proxy on earth..."15(14). And the man is a key to reaching nirvana: "...a woman could attain nirvana only through worship of a husband..."16 (19). There is too much stress on the position of the husband: "I, of course, as a good Hindu wife-to-be, could not utter any of his names to his face"17 (23). Tara can only utter his names after coming to the United States. The respect of fathers is also very important to preserving the patriarchal system:

"The qualities we associated with our father and with god were not notably divergent from the respect we accorded the president of the country, the premier of the state (at least until the Communists came in), great names in history, science, and literature, older uncles, cricket players, movie stars, and-of course- the boys our fathers would eventually select for us to marry"18. (28)

The strict rules and conditions of marriage for women are not seen in the case of marriage for men.

"A Brahmin was permitted as many wives as he could support, his excesses could be interpreted as a form of noblesse oblige. The final number of wives, in fact, speak of restraint, a desperate search for an heir, in an era when some men boasted fifty or more"19. (19)

12 Girgus, Sam B. "The New Ethnic Novel and the American Idea" College Literature, 1993

13 Mukherjee, Bharati. *Desirable Daughters*. Hyperion Press. 2002. p. 94.

14 Ibid. p. 11.

15 Ibid. p. 14.

16 Ibid. p. 19.

17 Ibid. p. 23.

18 Ibid. p. 28.

19 Ibid. p. 19.

In the family life the ideas of women do not get the necessary attention by men: “My idea is that he should talk to a head hunter-there are lots of them in Bombay- but who am I that he’ll take my advice?”²⁰ (104)

As understood from the quotations from the novel, there is an enormous gap between the role and condition of women and men. While women are lacking almost all human rights, on the other hand, men are idolized like gods. There is no trace in the book of the fact that the women who live within the borders of tradition also question the cruel, strict sanctions against them. When one is in the flow of a custom, tradition or system, it is hard for her to criticize it. This is what can be observed in the case of Mukherjee. After she goes to the United States, she does something unexpected by marrying a foreigner, something completely unacceptable in the Hindu Bengali tradition. Mukherjee says that:

“What America offers me is romanticism and hope. I’m coming out of a continent of cynicism and irony and despair in many ways—a traditional society where you are according to the family that you were born into, the caste, the class, the gender, and suddenly I found myself in a country where I can choose to discard that part of my history that I want and I invent a whole new history for myself”²¹.(Girgus)

It is hard to believe that she could have married a foreigner if she had continued her life in her country. After she passes leaves the borders of her country and her traditions, she begins to look objectively at the truths of her country. And as seen in this book, she begins to criticize that tradition. India is a patriarchal society. “Women in patriarchal societies have historically been reduced to mere properties”²² (Krishnan). After Mukherjee and her husband visit India, she confesses that her old life has died for her. She finds liberty in the western world. For a woman like Mukherjee, being a feminist is something inevitable. After living a repressive life, meeting freedom makes her to be a women’s rights advocate. Since Mukherjee comes from a rich traditional heritage, she is not only a women’s rights advocate, she writes in many voices: “She is a child, a young woman, an old man; a Moslem, a Hindu, a Sikh; a rich doctor, and illegal waiter. She comes from India, from Pakistan, from Bangladesh”²³ (Ispahani). Mukherjee is quite happy to be able to voice her ideas in a free country: “My identification with America is with the freedom that its Constitution articulates I value a document that guarantees what is unthinkable in far too many countries: free speech and secularism”²⁴ (Mukherjee). In Hindu Bengali, religion is

an important force to control and to frighten women. "...we were cautioned against vanity for fear the gods would hear and damage us..."²⁵ (217).

20 Mukerjee, Bharati. *Desirable Daughters*. Hyperion Press. 2002. p. 104.

21 Girgus, Sam. B. *The New Ethnic Novel and The American Idea*. College Literature. 1993.

22 <http://www.lib.unb.ca/Texts/IFR/bin/get.cgi?directory=Vol.25/&filename=Krishnan.htm> 17.02.2008

23 Ispahani, Mahnaz. *A Passage from India*. The New Republic. 1986.

24 Mukherjee, Bharati. *Viewpoints: Essays from Contributors*. Civil Tights Journal. Volume 2. 1997.

25 Mukherjee, Bharati. *Desirable Daughters*. Hyperion Press. 2002. s. 217.

To sum up, Mukherjee's feminism is an inevitable feminism, since she has left her country, and lived in a country which grants lots of freedom to women. It is doubtful that she would have become a women's rights defender if she had lived forever in Bengal. Mukherjee is an important figure to cause people to pay attention to the life conditions of women in the developing world. Rekha Singh suggests that "woman was relegated to a plaything of man, an ornament to decorate the drawing room. Serving, knitting, painting and music were her pastimes and cooking and cleaning her business"²⁶. Mukherjee identifies the problems of women in the developing world.

26 Singh, Rekha. "Status of Women in Indian Society". M.D.D.M. College Massachusetts, 1998.

Bibliography

Carchidi, Victoria. "Orbiting": Bharati Mukherjee's Kaleidoscope Vision. Article, *The Society for the Study of the Multi-Ethnic Literature of the United States*, 1995.

Girgus, Sam B. *The New Ethnic Novel and the American Idea*. College Literature, 1993; 68.

Ispahani, Mahnaz. "A Passage from India", *The New Republic*, 1986; 36.

Mukherjee, Bharati. *Desirable Daughters*. Hyperion Press. 2002, 4,11,12,13,14,16,19,23,26,28,51,81,94,104,217.

Mukherjee, Bharati. "Viewpoints: Essays from Contributors". *Civil Rights Journal*. Volume 2. 1997; 24.

Singh, Rekha. *Status of Women in Indian Society* M.D.D.M. College Massachusetts, 1998.

Srinivasan, Shobha. "Breaking Rural Bonds through Migration: The Failure of Development for Women in India." *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 28, 1997.

<http://www.libunb.ca/Texts/IFR/bin/get.cgi?directory=Vol.25/&filename=Krishnan.htm> 17.02.2008

Konya-Alata

Okt. Mustafa SOLMAZ
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksek Okulu
Fransızca Okutmanı
Solmaz1963@hotmail.com

Özet

Eski çağlardan günümüze kadar, birçok topluluk yaşamış ve zamanla güçlü uygarlıklar kurmuşlardır. Bu uygarlıklar, tarih sahnesinden çekilirken bazı eserler ve sözcükler bırakmışlardır. Ancak bu sözcüklerin, aynı bölgeye sonradan gelen topluluklara mı yoksa önceki uygarlığa mı ait olduğu araştırmaya muhtaçtır.

Bu çalışmada, yaklaşık 4500 yıldır farklı coğrafya ve kültürlerde değişik anlamlarda kullanılan ve değişik yerleşim yerlerine adını veren "ALATA" sözcüğünün kökeni araştırıldı. Bu yerleşim yerlerinden biri olan Konya/Taşkent ilçesine bağlı Balcılar (Alata) kasabasında kullanılan sözcükler verildi.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Uygarlık, Kültür, Dil.

Abstract

From ancient times until today, many communities have lived and during that time set up powerful civilizations. These civilization have left some works and words while drawn from the stage of history. However, whether these words belongs to the same area or to the subsequent communities needs to be studied.

In this study different geographies and cultures, different meanings used in different settlements for nearly 4500 years and "ALATA" the word which gives its' name to these settlements were searched for settlement. The word used in Balcılar town of Konya/Taşkent have been given in the paper.

Key words: History, Civilization, Culture, Language.

Uygarlıklara beşiklik eden Anadolu'da, eski çağlardan günümüze kadar çoğu insanın adını bile duymadığı, birçok topluluk yaşamış ve zamanla güçlü uygarlıklar kurmuşlardır. Bu uygarlıkların; Hitit, Urartu ve Lidya uygarlıkları gibi bir kısmı eserleriyle, bir kısmı

da bıraktıkları farklı izlerle günümüze kadar gelebilmişler, bazıları da hiçbir eser ve iz bırakmadan yok olmuşlardır.

İnsanoğlunun ilk şehirleşmeye başlaması M.Ö. 9000 yıllarında Güneydoğu Anadolu'nun uzantısı durumunda olan Mezopotamya'da ve M.Ö. 8000 yıllarında Konya-Çatalhöyük'te olmuştur.

Konya-Karaman ovasının da içinde bulunduğu ve batı Anadolu ile güney Anadolu'nun en eski, en kalabalık topluluğu olarak yaşadıkları, haklarında en az bilgi bulunan uygarlıklardan birisi de, Hitit belgeleri tarafından da kanıtlanan, Luvi'lerin kurmuş olduğu uygarlıktır.

Luvi dilinden gelen isimlerin Anadolu, Balkanlar, orta ve aşağı İtalya ile Sicilya'da geniş bir alana dağılmasından, bu kültürün yayıldığı coğrafyanın, bilinenin çok üzerinde olduğunu anlayabiliriz.

Luvi'lerden bir grup, M.Ö 1000-750 yıllarında, Lidya'dan (bugünkü batı Anadolu) İtalya'ya göçen, kendilerine Rasena diyen, tıpkı Türkçe gibi sondan eklemeli bir dil kullanan ve çok büyük bir olasılıkla da Türk olan ve Roma'da Etrüsk uygarlığını kuran toplulukla İtalya'ya gitmişlerdir.

Türklerin Anadolu'ya gelişi

Türkler Anadolu'ya tarihin çok eski dönemlerinde gelmişler ve bir kısmı Anadolu'da kalırken büyük çoğunluk Türkistan'a geri dönmüştür. (Bazı kaynaklar Türklerin ilk çıkış yerinin Mezopotamya olduğunu ve oradan Türkistan'ın batısına ve orta kısımlarına yerleştiğini, ancak daha sonra tekrar Anadolu'ya ve Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya, bir kısmının da Yakutistan, Mançurya ve Hindistan olmak üzere dünyanın farklı yerlerine –hatta Kuzey Amerika'ya¹- gittiklerini belirtirler). Bir başka iddiaya göre, Türkler, Asya kıtası ile Amerika kıtası arasında, pasifik okyanusunda bulunan ve 11.500 yıl önce batmış olan 18 milyon kilometrekare büyüklüğündeki batık büyük MU kıtasından 70.000 yıl önce MAYA adıyla çıkarlar. Asya'da Uygur, Fırat nehri deltasında Akad, Mezopotamya'da Sümer, uygarlıklarını kurarlar. Ayrıca, Kızıldeniz'in batısındaki Habeşistan'da kurulan Tamil, Hindistan'daki Naga-Maya, Mısır'daki Mısır, Amerika'daki İnka ve Maya uygarlıklarının yukarıda adı geçen uygarlıklardan etkilendikleri² ileri sürülmektedir.

¹ Reha Oğuz TÜRKKAN, *Kızılderililer Ve Türkler*, Kitap Deyince Yayınları, İstanbul 1999.

² James Churcward, *The Children of Mu*, İves Washburn basımevi, New York. 1931

Tarihin çok eski çağlarında bile göçebe ya da yarı göçebe yaşayan Türkler, hayvancılık yaptıkları için geniş topraklara ihtiyaç duymuşlar ve buna bağlı olarak da, tarih boyunca hayat tarzlarının ayrılmaz bir parçası olan at sırtından inmemişler, sürekli hareket halinde olmuşlardır. Asya'nın kuzeyine yerleşmeleri, M.Ö XIII. yüzyıla kadar giden Büyük Hun devletinin kurucuları Hunlara kadar uzanır. Hunların bir kısmı Avrupa içlerine kadar geniş bir alanda batı hun imparatorluğunu kurmuşlardır. Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya inerek, bir kısmı balkanlarda yerleşen, bir kısmı Anadolu'ya gelen Kıpçaklar, Avarlar gibi birçok Türk boyu, Asya ve Avrupa toprakları arasında, sanki yazlık ve kışlıklarınıymış gibi, gidip gelmişlerdir.

Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmeleri de farklı dönemlerde olmuştur. 460'lı yıllarda Avrupa Hunlarına bağlı Ağaçeri Türk boyları Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdir.

558 ve 578 yıllarında Sabir (Sabar-Sibir) Türkleri yoğun olarak Anadolu'ya göçmüşlerdir. Ayrıca Bulgar, Uz-Peçenek ve Avar Türk boylarından başka, Bizans imparatorluğu döneminde bu devletin paralı askeri olarak, Araplar, İranlılar ve Ermenilere karşı Anadolu'ya yerleştirilen Kuman-Kıpçaklar da, Anadolu'ya, Anadolu'daki bilinen Türk devletlerini kuranlardan çok daha önce gelmişler ve yerleşmişlerdir.

Bölgenin tarihçesi

Yüksekliğin zirvelerde 3000 metreyi bulduğu bölgede, coğrafi olarak orta Torosların bütün özellikleri görülür. Tarım, küçükbaş hayvancılık ve arıcılıkla uğraşan Alatalılar, son dönemde meyve yetiştiriciliğinde önemli mesafeler kat etmişlerdir.

Tarihçesini kısaca şöyle özetleyebileceğimiz, Alata'nın bulunduğu, taşlık Kilikya bölgesi:

M.Ö 2000'li yıllarda Luvi'lerden Hitit hâkimiyetine ve onların yıkılmasıyla da Frik egemenliğine girer ve İzorya adını alır.

M.Ö 620 yıllarında Lidyalıların eline geçer ve Perslerin M.Ö 546 yılında tüm Anadolu'ya hâkim olmasıyla el değiştirir.

Yaklaşık iki yüz yıl sonra Makedonyalı büyük İskender'in eline geçen bölge, M.Ö 17 yılında Romalıların, Roma ikiye ayrıldıktan sonra da Bizans devletinin olur.

673 yılında Emevi ordularının eline geçer, halifeliğin Emevilerden Abbasilere geçişi sırasında oluşan otorite ve güç boşluğundan yararlanan Bizanslılar tarafından tekrar alınır. Ancak, Abbasi orduları komutanı Türk asıllı General Afşin, burayı Bizanslılardan alır; Orta Asya'dan gruplar halinde gelen Türk boy ve

aşiretlerini, bu çevreye yerleşmeleri konusunda teşvik eder. Bizanslıların 861 yılında Abbasilerden tekrar geri aldığı bölge, 1071 Malazgirt savaşından sonra Türklerin yoğun olarak geldiği yerleşim yerlerinden biri haline gelir.

1221 yılında Selçuklu sultanı Alâaddin Keykubat I, tarafından tamamen ele geçirilir ve bundan sonra taşlık Kilikya adını alır.

Kilikya'ya yerleşenlerin çoğunluğu Afşar Türklerindedir ve bu yerleşim ağırlıklı olarak 1225-1250 yılları arasında olmuştur.

Osmanlıların başını sürekli ağrıtan ve yıkılıncaya kadar onları uğraştıran Karamanoğulları, 1487 yılında, Osmanlı devleti tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar Mut, Ermenek, Aladağ ve çevresinin de bulunduğu geniş bir alana hâkim olur. Osmanlılar zamanında Alata'nın da bulunduğu bölgeye, diğer yerleşim yerlerinde olduğu gibi, farklı boy ve aşiretlerden Türkler iskân edilir. Bu tarihten sonra da Türk boylarının gelip yerleşmeleri artarak devam eder.

Alata'nın, Osmanlı arşivlerindeki durumunu, *XVI. Asrın İlk Yarısında Aladağ kazâsı (1501-1540)* adlı makalesinde Alâaddin AKÖZ; “*Bugün Taşkent ilçesine bağlı Balçılar nahiyesi. Nüfusu; 1501’de 29 nefer 15 hane reâyâ ve 42 nefer 33 hane müselleman ve piyadegân, 1518’de 23 nefer 18 hane reâyâ ve 44 nefer 30 hane müselleman ve piyadegân, 1540 yılında ise 43 nefer 32 hane reâyâdan oluşmaktadır, köyün nüfusunda dönemlere göre sürekli azalma olmuştur.*

1501’de 3.773 akçe, 1518’de 5.316 akçe ve 1540’da 6.436 akçe vergi hâsılı olan köyde arpa, buğday ve darı üretimi yapılmakta, bağ, bağçe, koyun ve arıcılıkla uğraşılmaktadır” şeklinde anlatmaktadır.

Alata sözcüğünün kökeni

Luvi, Karya, Sümer, Etrüsk veya Türk dilinden olması olası olan, Mersin ili Erdemli ilçesinde bulunan ALATA, Konya ili Taşkent ilçesine bağlı ALATA ve Korsika’da bulunan ALATA arasındaki isim benzerlikleri büyük uygarlıklar kurmuş milletlerin içlerinden çıkan bazı kollarının bu yayılma alanının genişlemesine verdiği katkıyı açıklar.

Alata sözcüğünün kökeni, “Ala” kök sözcüğüne “-lı, -sı olan” anlamındaki Luvi’ce, wanda / anda takısının eklenmesiyle “atları bol” anlamında türetilmiş Alanda’nın çeşitlemesi olan Alada sözcüğü olabilir. “Ala” Karya ve Luvi dilinde at demektir. Alada zamanla Alata şekline dönüşmüş olabilir.

“Ala” sözcüğüne, “asta”, (dere çay, ırmak) sözcüğünü eklersek, Ala-(A)sta “At deresi” bileşik sözcüğünün zamanla da Alata

şekline dönüştüğü düşünülebilir.

M.Ö 3200 yıllarında yazıyı ilk kullanan, Mezopotamya'da ortaya çıkan sayısız uygarlığın temelini atıp³ büyük bir uygarlık kuran ve Türkçe ile akrabalığı olduğu kabul edilen Sümer dilinde “Alad”⁴ sözcüğü “Erkek koruyucu ruh” ve “Yaşam gücü” anlamına gelmektedir.

M.Ö 750 yıllarında İtalya yarımadasında büyük bir uygarlık kuran ve sondan eklemeli bir dile sahip olan ve bugün dahi kullandığımız birçok Türkçe sözcük bulunan ve Türk oldukları ya da en azından Asya'da yaşayan Türklerle yakınlığı olan⁵ Etrüsk dilinde “Ala”⁶ sözcüğü “Hayatsal” “canlı” ve “Hareket et” anlamlarına gelmektedir.

Ayrıca, Alata sözcüğü Doğu Karadeniz bölgesinde köknar ağacı⁷ anlamında kullanılırken, Trabzon-Rize çevresinde çam ağacı⁸ anlamında kullanılmaktadır.

“Ala, Alaca” gibi sözcükler Türklerde renk belirttiği gibi, eskiden Baykal gölünün güneyinde göçebe olarak yaşayıp at besleyen ve bugün Kırgızistan'da bulunan Altay dağlarının güneyinde yaşayan bir Türk boyu olan Alaca boyunun da kök sözcüğüdür.

Buraya kadar alata sözcüğünün kökeni olması muhtemel olan farklı milletlerin dillerindeki karşılıkları verildi. Ancak, sözcüğün Eski Türkçedeki harf değişimiyle oluşmuş yer isimlerinden birisi olma olasılığı çok yüksektir.

Alata sözcüğünün bölgeye adını veren Ala dağlardan türemiş olabileceği en akla yatkın olanıdır. Eski Türkçede dağ sözcüğü tag şeklinde idi. Böylece, bölgedeki dağlara adını veren Alatağ sözcüğü zamanla bir yandan Aladağ'a dönüşmüş, diğer taraftan, yerleşim yeri olarak kurulan yerin adı da, Alatağ sözcüğünün sonundaki “g” ünsüzünün zamanla düşmesiyle, Alata şeklini almıştır.

Buna örnek olarak “yut” sözcüğünü de gösterebiliriz. Yaylada bulunan ve Alatalıların “YUDOVASI” adını verdikleri, çevresi dağ ve ormanlarla çevrili, geniş bir düzlük olan yerin adının, halk içinde “yurt

³ <http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCmerler> Erişim: 29.07.2004

⁴ <http://member.melbpc.org.au/~tmajlath/etruscan1.html> Erişim: 07.09.2004

⁵ Mustafa Solmaz, *Biçimbilim ve Sözdizim Açısından Etrüsk Dili*, Yüksek Lisans Tezi, Van 2005

⁶ <http://users.cwnet.com/millenia/ETRUSCANDICTIONARY.htm> Erişim: 30.09.2009

⁷ <http://www.karalahana.com/makaleler/dilbilim/alata-dogu-karadeniz-koknari.htm> 20 08 2009

⁸ <http://www.karalahana.com/makaleler/dilbilim/trabzon-sozluk.html> 19.11.2009

ovası” ya da burada bulunan mezarlıktan dolayı, “yuğ (ölü) duası” şeklinden “Yudovası” şekline dönüştüğüne inanılır. Ancak Orhun Anıtlarında “yut” kelimesinin anlamı “*kıtlık, kışın soğukta hayvanları öldüren felaket, açlık felaketi*” şeklindedir. Yudovasına bakıldığında, Orhun Anıtlarındaki anlamında olduğu gibi, burasının kışın çok karlı ve çok soğuk olduğu, bu yüzden de, burada yabancı hayvanların dahi zor barınabileceği görülür. Tıpkı “Yudovası” sözcüğünde olduğu gibi, Alatağ sözcüğünün de zaman içerisinde Alata şekline dönüşmüş olma olasılığı çok yüksektir.

Alata’da kullanılan sözcükler

Çok büyük ve farklı coğrafyalarda geniş bir alana yayılmış olan Türkler ve Türk kültürü, bu coğrafyalarda kullanılan bazı yerel sözcükleri, özellikle de Türkçe kullanım kolaylığı olan yer isimlerini, değiştirmeden almış ve kullanmıştır. Öyle ki, kullanılan bu yerli sözcükler Türkçe sözcüklerle harman olmuş ve zamanla farklı boy ve aşiretlerde kullanılan sözcüklerle, hepsi de Türk olmasına rağmen, değişiklikler gösterebilmiş ve bazen aynı nesne için farklı sözcükler kullanılabilmiştir. Türkler Anadolu’yu yurt tutmaya başladıktan sonra da bu çeşitlemeler devam etmiş ve farklı boyların aynı bölgede kaynaşmasıyla da kullanılan sözcükler ortak dilden farklılıklar gösterebilmiştir.

Ülkemizin değişik bölgelerinde, Türkiye Türkçesinin İstanbul ağzında kullanılan farklı sözcük ve deyimler kullanılarak dilin zenginliğine katkıda bulunmaktadır. Türkçeye zenginlik veren bu yerleşim yerlerinden birisi de, Konya ilinin orta Toroslar’da bulunan ilçesi Taşkent’e bağlı Alata’dır (şimdiki adı Balcılar kasabası). Kınık boyundan Alayuntlu boyuna, Karamanoğulları’ndan Hamitoğulları’na kadar birçok Türk boyunun harman olduğu bölgede kullanılan dil, buradaki boyların kullandığı dillerin kaynaşmasından oluşmuştur.

Alata’nın geçmişten günümüze kadar kullandığı, ancak son dönemlerdeki kültür yozlaşmasının etkisiyle yavaş yavaş unutulmaya başlanan, hatta birçok Alata’lı gencin dahi bilmediği, günlük hayatın farklı alanlarında kullanılan sözcüklerden, derlediğimiz kelimeler alfabetik sıraya göre aşağıda verilmiştir.

Sözcükler

A

Ağ	:iki bacak arasındaki boşluk (pantolonun ağı yırtılmış)
Ağı	: zehir

Alaca	: elde dokunan kumaş
Alacık	: çadır kurarken, ana iskeleti oluşturan, aynı zamanda çatıyı örtmeye yarayan ve genellikle ardıç ağacından yapılıp üzeri kıl çul ile kapatılan eğilmiş ağaç
Alaşa	: insanlar arasında laf taşıyan
Alayoka	: eritilmiş tereyağı ile kaynatılan pekmezin içine batırdıktan sonra tepsiye dizip, soğuduktan sonra yenen yufka ekmeğinden yapılmış tatlı çeşidi
Amel	: ishal
Ana tütü	: ceviz ağacının ilk çıkan filizleri
Anem	: muskanın büyüğü
Apalamak	: emeklemek
Arayer	: giriş, hol
Asbap	: elbise
Avar	: sebze; sebze ekilen bahçe

B

Baakere	: her zaman, çoğu kez
Bağırtlak	: beşikte yatan çocuğun düşmemesi için bir ucu beşikte bağlı bir ucu ipten kuşak
Bağırtlaktan	: doğum anından başlayarak, doğuştan itibaren
Barana	: bahçe duvarı yerine bahçe veya tarlayı belirlemek ve korumak için çit olarak konan budaklı ağaç; ağaçlara çıkan büyük üzüm asmaları
Batna	: yem vermek için ahırda hayvanların bağlandığı yalak
Bayam	: badem
Beki	: ağaç ve çalı ile çevrilen bahçe duvarı
Belgi	: odaları birbirinden ayıran duvar
Belemek	: çocuğu beşiğe yatırıp sarmalamak; birisinin her tarafını toz veya kar ile kaplamak
Bise	: çam ağacından çıkarılan ve karın ağrısı için kullanılan katrandan daha koyu kıvamda siyah sıvı
Bişek gelin	: ağaç ve kumaştan yapılıp, tepesine ve yüzüne tabak konup yazma ile örtüldükten sonra bir kişinin içine girip oynattığı kukla
Bitti (bitdi)	: yufka ekmeğinin küçüğü, bazlama
Bocut	: topraktan yapılmış ibrik
Boduk	: deve yavrusu
Borza kapı	: çift kanatlı dış (bahçe) kapı
Böğet	: akan suların küçük bir setle durdurulduktan sonra toplanan su

Börk :ocağın (şöminenin) üstüne dumanın içeriye girmesini önlemek için yapılmış kemer şeklinde ocak tavanı

Büğere :baca

Büllü :civciv

Bülüç :civciv

C

Canavar : kurt

Carı : hızlı hareket eden, becerikli

Cerge : tarlada güneşten korunmak için ot, çalı veya ağaçtan yapılan gölgelik

Cığa :horozun kuyruğundaki tüy (eskiden küçük çocukların başına cığa takılmış)

Cıngıllak kılmak:takla atmak

Cınna :çok

Cıvırcak :on metrelik bir ağaç 3/7 oranında ölçülerek oyulur, delik kısmı, dik olarak yere gömülen ardıç ağacının tepesine oturtulur ve oraya ses çıkarması için ardıç kömürü konur, kısa tarafa üç, uzun tarafa bir kişinin oturduğu ve bir kişinin de çevirdiği eğlence aracı

Cıvlak :tüysüz, tüyünü dökmüş, yolunmuş, soyulmuş

Cirk :cevizin taze iken dışında bulunan yeşil kısmı

Cice :abla

Cimciklemek :cimbitlemek

Cubur :pekmez kaynatılırken üzümün sırası çıkarıldıktan sonra kalan kabukları ve salkımlarından oluşan posası

Cüngülü :kişinin yere yatıp ayaklarını havaya kaldırarak çocuğu ayağı üzerine alması ve ayağı üzerinde hoplatarak çocuğa yaptığı oyun

Cüzbüzük :her şeye ağlayan çocuk

Cüzlü :parça, kısım

Ç

Çal :ekmeye elverişli olmayan sık ağaçlı çalılık alan

Çalkama :ayranın koyusu

Çebiç :iki yaşındaki erkek veya dişi keçi

Çeleñ :damların duvardan dışa doğru çıkan kısmı, saçak

Çelki :rüzgâr ve sıcaktan korunmak için ağaç dallarından yapılan örtülü yer

Çember :eşarp, başörtüsü

Çemkirmek :karşısındaki kişiye sinirli ve ters cevaplar vermek

Çeşmiş	:genellikle alüminyum, çinko veya kalaylanmamış bakır kaplarda bulunan yemek ya da sıvı yiyeceklerin ekşimiş, bozulmuş hali
Çeyrek	:havayının üçte biri (buğday 5,3 kg, arpa 4 kg, nohut 6 kg)
Çığ	:ayçiçeklerinin sapı (ağacı); kar kütlesinin titreşimden dolayı yüksek dağ veya tepelerden tehlike oluşturup zarar verecek şekilde büyüyerek aşağıya düşmesi
Çıkak	:cevizin ince kabuklu olup kolay kırılanı
Çıkın	:içine yiyecek konup taşımaya yarayan küçük bohça
Çıkla	:sadece; tek başına
Çıtlık	:menengiç
Çıynık	:iğne ucu kadar küçük odun parçası
Çiğ	:ceviz içi
Çımkışmak	:vücudun herhangi bir yerinin karıncalanması
Çiğin	:omuz
Çilemek	:serpmek
Çimke	:en küçük ateş parçası
Çimmek	:yıkanmak, banyo yapmak
Çiñgil	:üzüm salkımını oluşturan küçük salkımcıklar
Çört	:bir işe geriden durma, iş yapmaya yatkın olmama (eli çört)
Çul	:keçi kılı ve yün karışımından dokunmuş yere serilen örtü
Çurçulak	:her tarafı tamamen ıslanmış

D

Dal (insan için)	:sırt
Damak (kapı için)	:örtüldükten sonra kapıların kapalı kalmasını sağlayan, bir tür kilit görevi yapan, kapı çerçevesinin yanına dikilen direğe çakılmış ağaç mekanizma
Darıdeve	:mısır
Değişik	:mayıs–haziran aylarında, koyun ve keçilerden sağılan sütlerin sırasıyla imece usulü her gün bir kişide toplanması
Dekli	:kuvvetli
Deşduvan	:bağ bekçisi
Dıkım	:yemeğe batırılan bir lokmalık ekmek
Dımırdamak	:karıştırmak, deşlemek
Doşañ	:kullanılmış, eski
Dumlu	:rutubetli, güneş görmeyen yer

- Duzsuz :gereksiz ve boş konuşmak; gereksiz ve boş konuşan kişi
 Düğen :buğday saplarını saman yapmak için sapların üzerinde bir at ya da öküz tarafından dolaştırılan, altında çakmaktaşı olan düz yassı ağaç

E

- Efenek :baldırda (diz kapağı ile kalça arası) oluşan kulunç
 Eftiklemek :can sıkıntısından oyalanmak
 Eğef :öküzün boyunduruğu ile sabanı birbirine tutturan zılgarın (kalın zincirin) bağlandığı ağaç halka
 Eğiçmeç :elde çevirip keçi kılı ve yün eğirmeye (ip haline getirmeye) yarayan tahtadan alet
 Eğner :tarlada işin yönlendirmesini yapan ve ekin biçenlerin sağında bulunan kişinin durduğu, çalışanların ona göre hareket ettiği yer
 Eğri değnek :baston, asa
 Elgamene :beceriksiz
 Elleherem (elleelem) :herhalde
 Embel :At, eşek gibi binek hayvanlarına hızlı gitmesi için dürtülen ucu çivili küçük ağaç parçası
 Endeğini :şunu, yanındakini
 Enecik :merdiven
 Engücü :elbette, tabii ki
 Enteşe :endişe
 Erbişim :ipek
 Esik :dolu olmayan eksik; çukur
 Eysıranı :hamur kesmeye yarayan alet; spatula

F

- Felleñlemek :yanındakilerden ayrılarak kendi halinde başıboş gitmek
 Fenni :fazla
 Fersiz :zayıf, cansız
 Fıçıtmaq :atmak, fırlatmak
 Fiğla :firtına, hortumun en küçük hali
 Fıraklamak :hızla atmak

Futtu :ağız geniş ve kulpu olan topraktan yapılmış küçük kap

G, Ğ

Gaba döşek :oturmak için kullanılan içi pamuk veya yün ile doldurulmuş minder

Gakgudurak :cevizin içinin parçalanmadan tüm çıkmış hali

Gamıtmak :ayakta durmak

Gara badılcan :patlıcan

Gara cücca :çörek otu

Garaltı :gölge

Garez :iftira

Gatmer :saç böreği

Gasalmak :öğünmek, gururlanmak, kibirlenmek

Gavlak :hayvanların tüy atması; ağacın kabuğunun soyulması; taze cevizin, dışındaki yeşil kabuğu soyulmuş olanı

Gavşırma gapı :iki kanatlı büyük kapı

Gavurga :saç veya tavada kavrulmuş buğday

Gayıt :eşya, malzeme

Gayrak :bayır, çok çakıllı yer (sert toprak)

Gaysak :kirden kat kat olmuş

Gelince :yenge

Geñ :ekilmemiş tarla

Geven :dikenli ateşte yakılarak kışın hayvanlara yedirilen, dağlarda kendi halinde yetişen dikenli bitki

Geysilik :umumi çamaşır yıkama yeri

Gıfildamak :kıpır kıpır olmak, yerinde duramamak

Gılık :tip; biçim; giysi

Gıltaklanmak :çıkar amaçlı yaltaklanmak

Gırmızı badılcan:domates

Gıt :eksik

Gilik :meşe, palamut

Gilime :üzüm çubuklarının kesilen dalları

Golañ :genellikle sırta çocuk bağlamak için kullanılan kilim deseninde ince uzun yassı dokuma ip; hayvanların sırtındaki semerin düşmemesi için hayvanın karnından dolandırarak semerin her iki tarafından da bağlanan ip

Gonak :saçtaki kepek; iki katlı ağa evi

Goñgonanak :kelebek

Goñur	:siyah ve boz renk karışımı
Gora	:anahtar
Govulamak	:şikâyet etmek
Goyak	:küçük dere
Göğelek	:ökse otu
Gömbelek	:kelebek
Gön	:deri
Göt döseği	:oturmak için kullanılan içi pamuk veya yün ile doldurulmuş minder
Gözer	:eleğin nohut elemeye yarayan en büyük delikli hali
Gullap	:menteşe görevi yapan ve demirci tarafından yapılp kapı çerçevesine çakılan iki tarafı sivri dövme demir
Gumpil	:patates
Gurada	:cansız, zayıf, hasta
Günaşık	:ayçiçeği

H

Hanay	:yabani hayvanlardan arı kovanlarını korumak amacıyla taş ve ağaçtan yapılan yüksekçe yer, aralık
Hañgırda	:nerede
Haranı	:küçük kazan
Harar	:saman doldurmak için kıldan yapılmış çuvalın büyüğü
Havayı	:tenekenin aldığı ağırlık ölçüsü (buğday 16 kg, arpa 12 kg, nohut 18 kg)
Haft (havt)	:havuz
Hazaar	:herhalde
Hecil düşmek	:rezil olmak, küçümsenmek
Helke	:bakırdan yapılmış kova
Heyre	:pekmez ve un ile yapılan köftünün cıvığı
Hıkkıdık	:hıçkırık
Hırha (boy)	:küçük kalmış, kısa
Horanta	:aile bireylerinin hepsine birden verilen ad
Hömerme	:kabadayılık yapma; karşı gelme

I, İ, J

Ildır	:parıldamak, pırıldamak
Ilk1	:davar, hayvan sürüsü

Irazdene	:dereotu
İba	:rutubet
İbdin	:ilk önce
İbik	:uç, sırım; kuş ve tavuk gibi hayvanların tepesindeki kırmızı et parçası
İdara	:tasarruf amacıyla, huni şeklinde, içine pamuk veya pamuk ipliği doldurulmuş gaz ile yanan küçük lamba
İğ	:ip bükmede kullanılan çarka takılan bir tür demir parça
İlahıt	:yün atmaya yarayan alet
İsbirte	:kibrit

K

Kak	:genellikle hoşaf yaparken kullanılan, armut veya elmanın doğranıp dilimlenerek kurutulmuş hali
Karakmak	:kısılmak (ses için)
Katmer	:gözleme, saç böreği
Katıran	:katran ağacından çıkarılan ve hayvanlardaki uyuz hastalığının iyileştirilmesi için kullanılan siyah sıvı merhem
Kayış	:kemer
Kefle	:akciğer
Kelik	:işlenmiş koyun ve keçi derisi
Kendir	:kalın urgan; kenevir
Kepelemek	:çocuğa çok kızıp bağırarak veya çok dövmek
Kertik	:bir şeyin sayısını bilmek için ağaçta çizilen çizgi
Kesene	:götürü usulü
Keş	:peynir
Keşik	:sırayla
Kevkir (kevgir)	:bal kabağında yapılan su tası
Kırıtmac	:titremek, soğuktan büzüşmek; sırtırmak
Kıymık	:küçük çıra parçası
Kıytık	:tüm parçalardan koparılan küçük küçük parçalar
Kiriş	:dama atılacak ağaçların konması için boydan boya uzatılmış kalın ağaç; yün atılan yay şeklindeki ağacı gerdirmek için ağacın ucuna takılan işlenmiş bağırsak
Kirtik	:el sabununun çok küçülmüş hali
Köfün	:ağaç veya söğüt dallarından yapılmış sepetin birkaç kat daha büyüğü
Köftü	:pekmez ve un ile yapılan helvanın cıvığı

Kömbe	:ceviz, patates, peynir gibi malzemelerden içi hazırlanıp yapılan ve genellikle yanmış odun külüne gömülerek pişirilen börek çeşidi
Körseñ (görmek):bulanık, silik, sisli (görmek)	
Kösüre	:bıçak, balta gibi aletleri bilemeye yarayan taş
Kuyruğu ölü	:akrep
Kuz yaka	:kuzey taraf
Küfecir	:bal arısının bal yaptığı petek
Kükürt	:yabani armudun dövülerek kurutulmasına kükürt denir, kuruyan bu kükürt değirmende tek başına öğütülürse armut unu denir, iki ölçü buğday ile dört ölçü kükürdün karıştırılarak öğütülmesinden meydana gelen undan yapılan ekmeğe de kükürtlü ekme denir; bağlarda kullanılan kimyasal madde
Küncü	:susam
Küre	:ocaklarda, üzerine tencere koymak için çamurdan yapılan yükseklik
Küsük	:kapı arkasına çakılan sürgü, kilit

L

Limli	:sapı olmayan bıçak
Lökü	:otlatmak için götürülen oğlak veya kuzu sürüsü

M

Mahana	:bahane
Malıgülle	:hayal
Mana	:tohumlanması için yeniden dikilen sebze, tohumluk
Meret	:kötü şey
Mesnet	:senit; hamur açmaya yarayan düz kalın tahta
Metel	:masal
Meymene mesmene:	gairesiz, umursamadan
Meynez	:evin tabanını cilalamaya yarayan, ocaklarda küre yapmakta kullanılan sert toprak
Mıdık	:tavuk veya kuş gagası
Mıh	:çivi
Mıskı	:cimri
Mudara etmek	:tenezzül etmek, minnet etmek
Müddeyim	:minnet etmek
Muddeum	:savcı

Murayı :kibirli
 Müzevirlemek :ihbar etmek
 Müzmal etmek:boşa vermek, telef etmek

N

Nalin :takunya, naylon ayakkabı
 Namazlavı :seccade
 Nep :bilmem

O

Ocaklı ev :mutfak
 Okundu :düğün daveti için davetliye gönderilen havlu, kumaş
 gibi hediye

Ö

Öğrek :at veya katır sürüsü
 Öküz helvası :pekmez, un ve su ile yapılan tatlı
 Öngürde :orada
 Örüstü :ayakta durmak
 Ötürü (ondan) :dolayı, sebepten
 Ötürük :ishal

P, R

Palak :ayı yavrusu
 Palaz :keklik yavrusu
 Parç :topraktan yapılmış küçük su testisi
 Pardı :dam örtmek için tahta yerine kullanılan yarılmış ağaç
 Pataz :avuç
 Pelit :meşe, palamut
 Peşgir :havlu
 Pezik :pancar yaprağı, pazı
 Piyada :bekâr ya da yalnız kimse
 Puslu :sisli

S

Sahavetli	:cömert, eli açık
Sahın (sağın)	:tabak
Saıravı	:duymazlıktan gelen kişi
Sayaıımış	:çok söylenmesine rağmen bildiğinden şaşmayan kişi
Saydaş	:dere kenarındaki yosun tutmuş düz kaygan taş
Sayyağ	:tereyağı
Seğirtmek	:koşmak
Sehtiyan	:işlenmiş koyun ve keçi derisi
Sekil	:bacağında beyazlık bulunan keçi
Seklem	:hararın yarısına kadar doldurulmuş saman, küçük saman yığını
Senit	:hamur açmaya yarayan düz kalın tahta
Sıçmaç	:ilmek
Sındı	:makas
Sırt giymek	:elbise giymek
Sırtını yepenlemek	:sırtını sıvazlamak
Sıyrat yeri	:ramazan ve kurban bayramlarının birinci gününde, bayram namazından sonra toplu kahvaltı amacıyla toplanılan yer. Sıyrat yeri her mahallede geniş bir evin damında ya da birbirine bitişik olan birkaç damda olur
Siftiklemek	:oyalanmak
Siğmek	:sızmak (sıvılar için)
Sikke	:hayvanları otlağa bağlamak için yere çakılan demir kazık
Siıngil	:uyuşuk, beceriksiz; oyalanmak
Sinsile çekmek	:cefa çekmek
Sirke	:bit'in yumurtası; elma, üzüm gibi meyvelerden yapılan mayalanmış sıvı
Sirken(m)	:doğal ortamda kendi halinde çıkıp yetişen ve kavrulurken veya börek içine katılarak yenen bir ot türü
Soyka	:aykırı konuşma, ters konuşma, küfre yakın söz
Söğke	:yamaç
Suluk	:evlerde yatak dolabının yanında bulunan, el yüz yıkamak için veya banyo yapmak için kullanılan küçük yer
Susa	:anayol
Süksün	:yüz (asık yüzlü anlamında süksünü eğri şekilde kullanılır)
Sümeze	:uyuşuk

Süsmek :öküzün insan ya da başka bir canlıya boynuzuyla vurması

Ş

Şaplak :enli yüzlü; tokat atmak
 Şapşak :su sarnıçlarının başına konan, ağaçtan oyulmuş dikdörtgen şeklinde ve elle tutmak için sapı olan su içme kabı
 Şavk :aydınlık
 Şelek :boynuzunun birisi kırık olan keçi, koyun, inek gibi hayvanlar
 Şeteri :pamuk iplikten yapılan elbise dikmek için kullanılan çizgili kumaş
 Şıra :üzüm suyu
 Şırâna :bağ'da pekmez kaynatmak için üzümlerin toplanıp ezildiği ve şirasının çıkarıldığı yer (şirahane'nin bozulmuş hali)
 Şırkıt :gözdeki çapak
 Şinik :yarım havayı (buğday 8 kg, arpa 6 kg, nohut 9 kg)
 Şipidik :terlik
 Şiş :ekmek pişirmeye yarayan ağaçtan yapılmış uzun tahta, pişirgeç; örgü örmek için kullanılan ince uzun metal çubuk
 Şöngürde :şurada

T

Tahtabaş :lamba, idare, oklava, pişirgeç koymak için ocakların üstüne yapılan raf
 Takavid :emekli
 Teberik :hatıra
 Teke :iki yaşında erkek oğlak
 Tekerim :yuvarlak
 Tekne :hamur yoğurmak için ağaçtan oyulmuş kap
 Telli :nazlı
 Tevil :çeşit, tür
 Teyin :sincap
 Teygin gibi dal :üzüm asmasının tutunmak için ucunda çıkan ince ip
 Tıkka :tavuk veya kuş gagası
 Tırapma etmek :bir mal ya da eşyayı bir başkasıyla değiştirmek, takas etmek

Tingildemek	:sallanarak hızlı gitmek
Tinkedek düşmek:	irkilmek,
Tiyniyet (tîniyet):	karakter, huy, yapı
Tokurcak	:çamaşır yıkarken çamaşırını yumuşatmak için çamaşırına vurulan ağaç alet
Tolaka	:yüksek meyve ağaçlarının ucunda kalan meyveleri indirmek için yerden atılan ağaç parçası
Töñgöl	:üzüm salkımında bulunan salkımcıklardan her biri
Tütü	:koku

U

Uğra	:ekmek yapılan undan biraz daha kalın olan ve yufka ekmeği açarken hamur bezelerinin üstüne atılan un
Urup	:havayının altında biri (buğday 2,5 kg, arpa 2 kg, nohut 3 kg)

Ü

Ülük	:su dökmek için çaydanlık veya ibrik gibi su kaplarının ucuna takılan küçük oluk
Ümmeci	:imeceye katılan insanların her biri
Ümük	:boğaz, gırtlak

V

Vakide	:işlenmiş sığır derisi
--------	------------------------

Y

Yağır	:kafası kel
Yağlık	:mendil
Yalak kap	:hayvanların su içtiği, taştan veya ağaçtan oyulmuş kap
Yalañı	:hararet, sıcaklık
Yalın yengeç	:yengeç
Yangılık	:su tuluğu
Yavşak	:bitin küçüğü
Yazmış	:bir yaşında dişi oğlak

Yeğni	:hafif
Yelek kapı	:ağaçtan yapılmış bahçe kapısı
Yelli	:iyice, bayağı, epeyce
Yeñ	:elbise, kazak, ceket gibi giysilerde kol ağzı
Yerden yapalak	:kısa boylu ve şişman kişi
Yergızdı çekmek	:utanıp sıkılmak, çekinmek
Yozukmak	:vazgeçmek, bir işten soğumak
Yolak	:dar yol
Yövekende	:beceriksiz, eli işe yatkın olmayan kişi
Yumak	:yıkamak; ip topağı
Yurt	:iğnenin iplik geçirilen deliği; mesken tutulan yer
Yuvak	:toprak damın akmasını önlemek için damdaki toprağı sıkıştırmaya yarayan ağaçtan veya taştan yapılmış yuvarlak silindirik
Yuvmak	:yağmur yağdığında toprak damın akmasını önlemek ve yarılmış yerlerin kapanmasını sağlamak için yuvak ile damdaki toprağı sıkıştırmak
Yülemek	:bilemek (bıçak, keser, testere vb.)

Z

Zakırdamak	:titremek
Zaňalma	:ayakta durmak, dikilmek
Zevle demir	:öküzün boynunda boyunduruğu kilitleyen ağaç veya demir
Zığarma, zıňarma	:karşı gelme, itiraz etme
Zıbın	:kadın elbisesi, fistan
Zılgar	:dövende kullanılan kalın zincir
Zöv	:kol ağzındaki düğme dikilen küçük parça, manşet

Not : ñ harfi genizden çıkarılan n için kullanılmıştır.

Kaynaklar

1. BONA, Istvan: Les Huns, Errance, 2002
2. Konya Turizm Envanteri: Altınarı Ofset, Konya.
3. AKÖZ, Alâaddin: “Osmanlı Araştırmaları XVI”, XVI. Asrın İlk Yarısında Aladağ Kazâsı (1501-1540), Enderun Kitabevi, İstanbul 1996.
4. MEMİŞ, Ekrem: Eskiçağ Türkiye Tarihi, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.
5. UMAR, Bilge: İlkçağda Türkiye Halkı, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1999.

-Solmaz Mustafa, Biçim bilim ve sözdizim açısından Etrüsk Dili, yüksek lisans tezi. VAN 2005

6. UMAR, Bilge: Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1993.

7. ERGİN, Muharrem: Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, 28. baskı, İstanbul, 2002.

8. TUNA, Osman Nedim: Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi, TDK Yayınları Ankara 1990

9. KINAL, Fürüzan: Eski Anadolu Tarihi, 2. baskı, TTK Yayımı, Ankara 1987,

10. ERZEN, Afif: Eski Çağ Tarihi Hakkında Dört Konferans, Arkeoloji ve Sanat Yayınları İstanbul, 1984.

11. KARPUZ, Haşim: Rize, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993

12. DURMUŞ, İlhami: İskitler-Sakalar, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 141, Ankara, 1993.

13. TÜRKKAN, Reha Oğuz: Kızılderililer Ve Türkler, Kitap Deyince Yayınları, 1999.

14. <http://www.alatali.com> Erişim: 20.03.2004

15. <http://www.alata.gov.tr> Erişim: 10.05.2004

16. <http://www.alata.com> Erişim: 10.05.2004

17. <http://www.mutlular.8m.net/muttarihi.htm> Erişim: 10.05.2004

18. <http://mehmetcelikanadolulisesi.sitemynet.com/alaca.html>
Erişim:07.09.2004

19. <http://www.angelfire.com/country/cemisgezek/history>
Erişim:07.09.2004

20. <http://www.angelfire.com/country/cemisgezek/history/selcuklular/malazgirt.html> 07.09.2004

21. <http://www.angelfire.com/country/cemisgezek/history/firststage/sumers..> Erişim: 08.09.2004

22. <http://member.melbpc.org.au/~tmajlath/etruscan1.html>
Erişim:07.09.2004

23. <http://users.cwnet.com/millenia/ETRUSCANDICTIONARY.htm>] Erişim 30.09.2009

24. <http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCmerler> 29.07.2009

25. <http://www.karalahana.com/makaleler/dilbilim/alata-dogu-karadeniz-koknari.htm> 20 08 2009

26. <http://www.karalahana.com/makaleler/dilbilim/trabzon-sozluk.html> 19.11.2009

27. <http://etruscans1.tripod.com/Language/EtruscanAA.html> 08 09 2009

Kaynak Kişiler

- SOLMAZ (Demirci) İbrahim – Selime

Ezher'de Hadis İlimlerinin İhyası¹

M. Zâhid el-Kevserî

Yrd. Doç. Dr. Harun Reşit DEMİREL
Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
harunresit@yyu.edu.tr

Özet

Kevserî, bu makalesini Ezher Üniversitesi Rektörü Profesör Mustafa Abdu'r-Râzık'ın üniversitede hadis bilim dalında ne gibi eserlerin okutulması ve nasıl bir metot uygulanması gerektiğine dair kendisinden ricası üzerine kaleme almıştır. Kevserî'nin ne denli hadis ilimlerine vukufiyetini göstermesi açısından önemli olan bu makale, aynı zamanda günümüz İlahiyat Fakülteleri hadis ana bilim dalında Y.Lisans ve Doktora programlarında istifade edilebileceğini düşünerek onun ilgili çalışmasını tercüme ettik.

Anahtar Kelimeler: hadis, Y.Lisans, Doktora, metot

Revitalization Of The Sciences Of Hadith In Al-Azhar

Abstract

Al-Kavsari wrote this article with the request of Mustafa Abd al-Razik, President of al-Azhar, about the sources and the methodology to follow in the sub-department of hadith. It shows his learnedness in the sciences of hadith and I translated it to Turkish so that the students of master and doctorate benefit from it

Keywords: Hadith, master, doctorate, methodology

Şunu biliyoruz ki yüce üstat hazretleri² -Allah onu güçlendirsin- Ezher-i Şerif'te hadis ve hadis ilimlerinin öğreniminin ilerlemesi için özel bir gayret sarf ediyor.

---

¹ Bu makale müellifin vefatından sonra öğrencisi Hayri Bey tarafından basılan ve *Makâlâtü'l- Kevserî* olarak isimlendirilen eserinin (565-577) sayfaları arasında yer almaktadır. Tercüme, eserin 1372 tarihli Kahire I. baskısı dikkate alınarak yapılmıştır.

Rektörün bundan gayesi; ihtilafli rivayetler karşısında şaşırıp ilmî olarak hangi rivayeti diğerine tercih edeceklerini bilemeyen, yine bu rivayetlerden hangisinin sahih hangisinin de terk edilmesi gereken maktu hadis olduğunu fark edemeyen, ilk dönem İslam tarihi ve kutsiyetine karşı uydurulmuş bir rivayete tabi olan art niyetli düşmana karşı cevap verecek bir delil bulamayan, hangi rivayetin Kur'ân-ı Kerim'in genel ifadelerini açıklamak için hangisinin müteşabih ayetleri tefsir etmek için uygun olacağını ayırt edemeyen ve bu şekilde Ezher'den mezun olanlar hakkında eğitim-öğretim konusundaki ilgililerin –bu öğrencilerin- terk edilmelerine onay veriyorlar, şeklindeki dedikodular nedeniyle hadis ilmüne gereken değerin verilmemesini telafi etmek içindir.

Böyle bir şey, Ezher gibi kadim bir geçmişe sahip, kendi ülkelerine geri döndüklerinde halklarını buradan öğrendikleri yüce İslam ilimleriyle hidayete erdirecek çeşitli halkların temsilcilerine saf kaynağından kana kana içiren, yüz yıllardır onlara önderlik eden ve edecek olan kadim bir İslamî Enstitüye yakışmaz. Ayrıca Ezher-i Şerif, din ilimleri işlerinde bütün İslam âleminin hidayet ışığıdır. Öyle ki o, İslam âleminin emellerinin düğüm noktasıdır da. Büyük bir geçmişe sahip bu enstitüye önem vermeyenler, tek din İslam'ın düşünce bazında ilerlemesi ile dinin güçlülüğü veya zayıflılığını umursamayanlardır.

Ezher'in, Müslümanların hepsinin yanındaki bu önemli konumundan dolayı üstadın içtenlikle bu konuya önem verdiğini görüyoruz. Allah ve Rasülü'nün özellikle de yeryüzünde yaşayan tüm Müslümanların ekseriyetinin razı olacağı şekilde üstadın eliyle, Ezher'in düzelmesini, bu şerefli gayesi ve güzel işleri için dünya ve ahirette hayırlara nail kılmasını şanı yüce olan Allah'tan diliyoruz. Çünkü O, iyilik yapan hiç kimsenin ecrini zayi etmez.

Bu güzel girişim münasebetiyle konuyla alakalı olarak dikkat çektiğim ve ileri sunduğum temenniler eğer kabul görürse Allah'a başarıya ulaştırmasından dolayı şükürler olsun. Yok, ileri sürdüğüm bu teklifler içerisinde bazı acı gerçekler kabul görmezse –bunları ifade etmekten dolayı- hiç olmazsa içimin rahat olması bana yeter. Şanı yüce Allah'tan yardım dileyerek söze başlıyorum.

Gördüğümüz kadarıyla -ki müslüman düşünürlerinin de bizimle aynı görüşte olduklarını sanıyorum.- Ezher'deki öğrenimin asıl amacı; samimiyetle insanları doğru yola ileten, ferdi ve toplumsal güzel ahlak konusunda yüce örneklik teşkil eden, topluma hizmette samimiyetle yok olan, İslamî ilimlere bi hakkın vakıf nefisleri, aile ve toplumu

² Bu kişi Ezher Üniversitesi'nin rektörü Mustafa Abdu'r-Râzık'tır.

islah edebilecek eğitimciler yetiştirmektir. Ezher ile diğer çağdaş üniversiteler arasında metot ve hedef bakımından büyük fark vardır. Zira Ezher, diğer üniversitelere göre aynı anda eğitim-öğretim, salih amel ve İslami ilimlerde uzmanlaşma konusunda öncelikli konumdadır.

Ezher tüm zamanlarda yüzyıllardan beridir İslam âlemine ifa ettikleri asıl ilimleri ve yetiştirme tarzıyla tabiatını etkin bir şekilde koruyan bir enstitü olarak tarih yuvasında varlığını devam ettirme özelliğini ispat etmiştir. -Onun- yüce İslam bilimleri, hidayet yollarına yaptıkları, talim ve tahripte uyguladığı özel yöntemi ebediyen, gören gözlerin övgülerini almaya devam edecektir. Ezher'in meydana getirdiği pozitif bilimler, çağın üniversiteleriyle başa baş yarışmaktadır. Bu durum; tarihi dönemlerden herhangi birinde İslam toplumunun ihtiyaç duyduğu bazı ilimleri ihmal ettirip asli gayeyi unutturmadığı ve eğitimde titizlik gösterildiği sürece iyi bir iştir.

Fakat üzüntü ile görüyoruz ki hem doğuda hem de batıda Müslümanların umutlarının temeli olan kadim Ezher, korkunç bir ihmal içerisinde. Biz kurulduğundan beridir sistematik bölümlerde iki türlü başıboşluğun hâkim olduğunu görüyoruz. Bunlar: talim ve terbiye'dir. Ezher'in resmi metodunda hissedilen garip ihmale göz yumduğumuzu farz etsek bile Ezher'in varlığından istenen talim ve terbiye eksikliğine göz yumamayız.³

Bütün dünya Müslümanlarının gözüne hoş gelmeyen manzaralardan birisi de şudur: "bazı büyük ve küçük âlimlerin sahih sünnetten onlarca men edici rivayetlere rağmen bütün millet ve dinlerde din adamının yapması hoş karşılanmayan, vakar işaretlerini koruması gereken sünnet çağırıcıları ve ümmetin hidayetçileri olan din adamlarının düşünmekten uzak, gururlu gençlerin görünümünü vermelerine neden olan sakallarını kesmelerini umursamamalarıdır. Her ne kadar müftüler, onlara fetva verse de bu açık, sahih ve sakalı kesmeyi men edici hadiseler olsa da, son zamanlarda sünnetin sünen-i hüda ve sünen-i zevaid olarak ikiye ayrılması bu gibi kimseleri yergiden kurtarmaktadır. Üstelik çoğu mezheplerde sakal kesenler şeri mahkemelerde bırakın kadı olmayı buralarda şahitlik yapmalarının bile men edildiğini görmekteyiz. Eğer, "*Zamanın tegayyürü ile ahkâm değişir.*" sözü olmasaydı bu konuda büyük sıkıntılar olurdu. Her hal-u karda ulemanın bu görüntüsü toplumumuzda kötü olarak algılanan bu adetin sürmesi nefislerde meydana gelen beğenmeme olgusundan

³ Ben "*Nebevî Hicretin anıları ve Ezher Üniversitesi*" isimli makalemde yeni ve eski Ezher'in durumu hakkında genişçe bilgi verdim. (bkz: Bu eser, s.450)

hiçbir şey eksilmeksizin Müslümanların bakışlarını gerçekten rahatsız etmektedir.

Sonra biz sistematik bölümlerde bu öncü şahısların, müezzin namaza çağırdığı zaman müminler Allah'ın çağrısına icabet edip kalkarlarken hemen yanı başlarındakileri görmeleri ve işitmelerine rağmen hiç umursamayıp bu ilahi çağrıya kulak asmayıp sakince oturduklarını ve öğrenime devam ettiklerini görmekteyiz. Bu da yine Müslümanların gözüne batan, hoş olmayan manzaralardır. Aslında halk bunları âlimlerin namazı küçümsediklerine hamletmektedirler. Allah rahmet etsin büyük alim Ekmeluddin el-Bâbertî'den İslam Hukuk dersleri alan ve Şeyhûn Üniversitesinden mezun olan *Fusûlu'l-Bedâi fî Usûli's-Şerâi'* isimli eserin yazarı Şemsuddin Muhammed b. Hamza el-Fenârî, Sultan Birinci Beyazid'in şahitliğine baktığı bir davada, “sen cemaatle namaza devam etmiyorsun, bu yüzden dinen senin şahitliğini red ediyorum.” diyerek reddetmişti.⁴

Öğrencilerin bırakın farzları, vacipleri ve sünnetleri, İslam adabını gözeterek yetiştirilme işi ihmal ederek yetiştirmeleri asla kabul edilebilir bir durum değildir. Bu vesileyle eğitim ve öğretim sahasında yapmış olduğu gayretler ehlince bilinen Hukuk Medresesi Müdürü Âtîf Berekât'ın kabrine rahmetin inmesini diliyoruz.

Sonra, faziletli bir terbiyeci, gece gündüz öğrencilerinin durumları konusunda gevşeklik göstermemeli, öğrencilerin hakkında “okumak fayda vermemiş” dedirtmemek, terbiyeli, örnek önderler olarak mezun olmalarını güçlendirmek için, öğrencilerin yemelerini, içmelerini, giyimlerini, konuşmalarını, lehçelerini, yolda yürürken nasıl davranmaları gerektiğini ve özellikle gece ve gündüz nasıl olduklarını yakından takip etmelidir. Bu konuda geçmişte olduğu gibi hem öğrenciler hem de öğretmenler olarak gayretli olmak durumundayız. -Bu konuda- görünen köy kılavuz istemez.

Sonra bu enstitüdeki öğrenciler ile âlimler; nümayişlere ve hiziplere itilerek, Enstitünün saygınlığının korunmasını ve hedeflerine özen gösterilmesini isteyen, kendisine saygılı olan bir topluluğun razı olmayacağı bir biçimde ilimden koparılmaktadır.

Bu konulara önem vermeyen idareci, kendisine, idaresi altındakilere ve mahiyeti altındaki öğrencilere karşı cinayet işlemiş olur. Bu gibi durumlarda hastalıklı uzvu/organı kesmekten başka çare yoktur.

Bu kısa önsöz ve girişten sonra şunları derim:

⁴ Bunun üzerine sarayının yanına bir cami inşa ettirmiş ve namazları cemaatle kılmaya devam etmiştir. Bütün padişahlar da böyle yapmışlardır. (z)

Evvela: Hadis, tefsir gibi ilimlerin öğrenimi için en uygun yer Ezher'dir. Çünkü burada sabah, öğle ve akşamları dersleri birbiriyle bağlamak imkân dâhilindedir. Böylece ne zil, ne trampet ne davul, ne de siren sesine ihtiyaç duyulmayacaktır. Ayrıca dersin yüceliğine riayet edilip öğrencilerin tamamının cemaate katılımı sağlanıp, öğretmenin vakti dakikalar ve zamanla sınırlı olmaksızın dersini tam bir şekilde tamamlayabilecektir. Yüksek İslamî İlim derslerinin hakkı da budur zaten. Geriye kalan dersler ise Ezher'in hedeflediği gayeye göre öğrenilmesi gerekli görülen dersler belirlendikten sonra anlamayı ve anlatmayı engellemeyecek biçimde gürültüye mahal vermeden, zorlamaksızın, diğer vakitlere dağıtılır.

İkinci olarak: Ezher-i Şerif'te öğrencilerin, hocaların ve araştırmacıların elinin altında bulunması için doğudaki ve batıdaki kütüphanelerden kopyalama, çoğaltma ve satın alma yoluyla hadis ve onunla ilgili ilimlere ilişkin kitaplar toplanarak bir salon oluşturulur. Hadis hocası veya komisyon, öğrenciyi bu ilimle ilgili problemleri olan konuları özel olarak burada araştırmakla yükümlü tutar. Araştırmalarını kısa bir sürede bitirip neticesini almaları için onları bu salona gidip gelmeye teşvik eder ki amaç acil araştırmalarda önde olma duygusunu ve ilmi yarış duygusunu yaşatmaktır. Böylece şanı yüce olan Allah'ın dilemesi ve başarı vermesiyle neticeler çoğalacak ve büyük bir ilmi gelişme meydana gelecektir. Hindistan'daki Daru'l-Musannifin fi Nedveti'l-Ulemâ adlı Enstitü bu metotla ilmi neticeler açısından çok büyük faydalar verdiler ve dünyadaki Nedvî'ler iyilikle bahsedilir oldular.

Ezher'de böyle özel bir salonun açılmasına karar verilince bu salona getirilmesi gerekli olan hadis ve hadis ilimlerine dair seçkin kitaplarla ilgili kapsamlı bir araştırma yapılması gerekir. Örneğin, *Muvatta* şerhi olan İbn Abdî'l-Berr'in *Temhid*'i, Ebî Bekr b. Irâkî'nin *Muvatta* şerhi olan *el-Kabes*'i, Bâcî'nin *Ricâlu'l-Buhari*'si, İbn Seyyidi'n-Nâs'ın *Şerhu Câmi Tirmizi*'si ve yine aynı şahsın *Zeynu'l-Irakî'ye Tekmile*'si, İbn Rıslân'ın *Şerhu Süneni Ebî Dâvud* kitabı, İclî'nin *Sikât*'ı, Kâsım b. Kutluboğa'nın *Tertîbu's-Sikat*'ı, Moğoltayî'nin *el-İkmâl*'i, Dârekutni'nin *el-İlel*'i, Ebu Ya'lâ el-Kazvinî'nin *el-İrşâd*'ı, İbn Münzir'in *el-İsrâf*'ı, İbn Ebî Şeybe ve Abdurrezzak'ın *Musannef*leri, Saîd b. Mansûr'un *es-Sünen*'i, el-Kutub Abdulkerim el-Halebî'nin *el-Mevridi'l-Henî fi Şerhi's-Siyer li Abdilganî*'si, Salâh el-Alâî'nin *Câmiu't-Tahsil fi Ahkâmî'l-Merâsil*'i, Kâsım b. Kutluboğa'nın *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhtiyâr*'ı, İbn Ebi Hâtim'in *Takdimetu Marifet'l-Cerh ve't-Ta'dil*'i, İbn Nokta'nın, *et-Takyîd li Ruvâti's-Sünen ve'l-Mesânid*'i, Ebi Ali el-Gassanî'nin *Takyîdu'l-Muhmel*'i, Ramehürmizî'mi *Muhaddisul Fasl Beyne'r-Râvi vel Vâî*'i,

Kadi İyâd'ın *el-İlmâ' fi Kavaidi ves Simâ'*, İbn Receb'in *Şerhü İleli't-Tirmizî*'si, İbn Cevzî'nin, *et-Tahkîk fi Ehâdisi't-Ta'lik*'i, İbn Abdî'l-Hâdî'nin *Tenkihu't-Tahkîk*'i, Zehebî'nin *el-Müştebeh*'i, İbn Hacer'in *Tebîru'l-Müntebih fi Tahrîri'l-Müştebih*'i, ve benzeri kıymetli kitaplar.

Üçüncü olarak: Buhârî, Müslim, Nesâî, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce'den oluşan altı asıl kitabın öğretilmesi kararlaştırılmalıdır. Rivayet tabakaları esasına dayanan bu öğrenim esnasında da şerhte genişlemeye kaçmadan kısa sürede öğrenmesi mümkün olan kısa müfredatlı bir şerh kitabı işlenmelidir. Ayrıca Muhammed b. Hasen ve Yahya el-Leysî'nin rivayetleriyle İmam Malik'in *Muvatta'*sı Muhammed Abid es-Sindî'nin *Tertibu Muhtasari Müsnedi Ebi Hanîfe*'si, Tahâvî'nin *Meâni'l-Âsâr*'ı daha önce bahsi geçen Sindî'nin *Tertibu Müsnedi Şafî*'si ve Tahâvî'nin *Süneni Şafî*'si de işlenmelidir.

Ayrıca bu derslerin öğrenimi için özel bir üstat atanır, yabancı öğrencilerle nizami bölümlerde okuyan öğrenciler seçecekleri bir kitapla belirlenen saatlerde bu özel üstadın meclisine kitap okunup tamamlayana dek devam etmeye zorunlu kılınır. Bu kitabın öğrenimi tamamlanınca başka bir kitaba geçilir. Kitabın öğrenim şekli ise şöyle olmalıdır: Üstadın hemen sağındaki öğrenci yüksek sesle ve düzgün olarak yarım ila bir sayfa okur sonra da onun yanındaki okur. Bu şekilde mecliste bulunan her kes okumuş olur. Okuyucu bir hata yaptığında üstat hatasını düzeltir. Böylece cemaat kitabı dikkatlice öğrenmiş olur.

Üstadın güvenilir hafızların ellerinden çıkma güvenilir usûl kitaplarına göre metin ve senet harekelemesi yapması gerekir. Onun lakapları, künyeleri ve isimleri harekelemesinde gevşeklik göstermesi kabul edilemez. Tam aksine doğru bir şekilde harekelemesi gerekir. Öğrencileri de bu salonda bulunan veya onun yerine geçecek başka kitaplardan bildiklerini araştırmaya yönlendirmelidir ki bu ilmi araştırsınlar. Bununla beraber öğrenciye okuması için rical hakkındaki Hazrecî'nin *Hulasatu Tehzîbi't-Tehzîb*, İbn Hacer'in *Takribu't-Tehzîb*, Fettenî'nin *el-Muğni*'si kitapları dağıtılmalıdır.

Üstadın hadisin bazı konularını içeren kısa bir şerhle yetinmesi gerekir. Şerhi fazla genişletmemelidir ki istenildiği üzere kitabı mümkün olan en kısa zamanda bitirsin ve üstadlarının diğer kitaplarına geçebilsin. Şerhe fazlaca dalmak öğrencinin kitabın öğrenimini tamamlamadan kesmesine neden olur. Zira kısa bazı kuralları açıklamak ve metin ile senedi harekelemekten başka şerhe ihtiyaç yoktur. Şerhte ayrıntı isteyen elinin altındaki geniş şerh kitaplarından faydalanabilir.

Dostlarımdan olan bazı büyük âlimlerin *Sahihi Buhârî* meclislerine katıldım ve değişik rivayetlere ve isimlerin harekelenmesine şerhten daha fazla faydalanmayı gözeterek fazlaca önem vermediğini fark ettim. Özel bir mecliste kendisine: “İsimlerin harekelenmesine ve ihtilaf noktalarına fazlaca ehemmiyet vermediğini gördüm. Talebenin asıl ihtiyacı ise bunlardır, aksine ellerinin altında bulunan şerhlerin iyice incelenmesine ihtiyaçları yoktur.” dedim. O bunun üzerine bana: “Metni doğru bir şekilde verdikten sonra lakaplara künye ve isimlere fazlaca değinmenin bir anlamı yok ki” diye cevap verdi. Ben de bunun üzerine: “Hadisin sıhhat derecesine etki eden bir hadisin sahih olup olmadığına odağı olan senedi hadisin başında süs mü sayıyorsunuz. Senedin ve ricalin bilinmesi sayesinde âlim, zıt rivayetler karşısında ilmin ayak kaydıran yerlerinden kurtulmuş oluyor. Hangisini tercih edecekse bilgisine göre tercih ediyor, taklit yoluyla veya hevasına göre değil! Ne söyleyecekse delille söylüyor. Ravinin hallerinin ve rivayetlerinin bilinmesiyle araştırmacı sanki onlarla birlikte yaşamış ve muaşeret etmiş gibi olmaktadır. Böylece hangisinin rivayetlerinin mutlak olarak kabul edileceğini, hangisinin ise rivayetlerinin seçileceğini biliyor ve rivayetlerinin tamamını kabul etmiyor. Aksine bu ilmin ehline kurallarına göre bazılarını kabul ediyor bazılarını da kabul etmiyor.” Dedim ve daha sonra: “Eğer siz ricâl konusunda gevşek davranırsanız sizden sonrakiler daha da gevşek davranır. Böylece, eğer var olmasaydı İslam’ın ilk yıllarında tefsir ve hukuk ile ilgili birçok rivayetin doğruluklarının bilinmeyecek ve bu ilim kaybolacaktı.” dedim. Allah beni de onu da iyilikle mükâfatlandırın bu sözüm üzerine sustu.

Daha dün, mücessim Dârimî’nin *en-Nakd* isimli kitabında derlenen bu tür aykırı fikirleri gördük. Bu tartışmalar ilm-i rical ve hadis ilimlerinin önemine atıfta bulunarak asırlar boyunca devam edip gidecektir. Her kim fikir özgürlüğünü bahane ederek halis inanca ters görüşleri reddetmezse iyi bilmelidir ki Ezher Üniversitesi dinin ve inancın bekçisidir. Bekçinin ise; koruma işi omuzlarında olan malları, hırsızların yapıp ettiklerinde hür olmaları ismine binaen gasb etmelerine müsaade etmesi mümkün değildir.

Dördüncü olarak: Hadis İstılahı olarak bilinen usûl-i hadisi öğretmesi için bir üstat tayin edilir. Bu üstat, Sehâvî’nin telif ettiği *Şerhu Elfiyeti hadis li’l Irakî* isimli kitabı okutur. Daha faydalı ve mükemmel olması için fukahanın bu konulardaki görüşlerini de okutur. Bunun tamamlanmasından sonra üstat, İbn Hacer’in *Nuhbetu’l-Fiker’ini* öğretmeye geçer. Ayrıca buna Kâsım b. Kutluboğa’nın kitabından ve buna yazılan iki şerh olan Aliyyu’l-Kârî

ve Muhammed es-Sindî'nin kitaplarından faydalı notlar ilave eder. Bu ilimde göz ardı edilemeyecek olan kitaplardan bazıları şunlardır: ilki; - bu alanda yazılmış en eski kitap olan- Râmezhürmizî'nin *el-Muhaddisu'l-Fasl Beyne'r-Râvi ve'l-Vâî*, Kâdî İyâd'ın *el-İlmâ'*, İbn Dakîk el-İyd'in *el-İktirâh'*, Hatîb'in *el-Kifâye*'si, Hâkim'in *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*'idir. Burada bahsi geçen son iki kitabın sonuca ulaşmamış bazı araştırmaları olduğunu da hatırlatmak gerek.

Usûl-i hadis hocasının, öğrenciyi hadis ilmiyle bağlantılı olan diğer ilimlerdeki meseleleri tahkike yönelirken akranları arasındaki konumunun yükselmesi, hadis ilmine âlimin ne kadar ihtiyaç duyduğuna dikkat çeken birçok etkili örnekler vererek, diğer ilimlerde ne kadar vukûfiyet sahibi olursa olsun hadis ilmindeki azlığından kaynaklanan hatalara düşme şekillerini açıklayarak onları bu hadis ilminde üst seviyelere iletmek ve onların gönüllerine hadis ilminin sevgisini aşılama imkânı vardır.

Beşinci olarak: Mevzû hadis ilmini anlatmak için bir hoca tayin edilir. Ebû Hasen b. Arrâk el-Kinânî'nin *Tenzihuş-Şerîati'l-Merfûa anil Ahbari's-Şerîati'Mevdûa* isimli kitabını bu konunun öğrenimi için esas alır. Bu kitabın ayrıcalığı kitabın başında İbn Cevzî'nin *el-Mevzûât'*ından ve diğer kitaplardan alınma uydurma hadisler ve uyduranlar ile ilgili mükemmel bir mukaddime olmasındandır. Ayrıca el-Acemî el-Hâfız'ın *el-Keşfu'l-Hasîs Amma Remiye bi-Vad'i'l-Hadis* isimli kitaplardan alıntı vardır. Bunun nedeni uydurma hadislerden bahsederken hadis uyduran ricâlin bilinmesinin çok önemli olmasındandır. Kitabının bölümlerini mevzu hadis müelliflerinin mevzuluğu üzerinde ittifak ettikleri veya ihtilaf ettikleri hadisler ile bunlar hakkındaki kendi görüşlerine göre düzenlemiştir. Diğer mevzu hadis müellifleriyle çeliştiği noktalarda o müellifin durumun hızlı bir şekilde açıkladıktan sonra, insanlara öncekilerden daha faydalı, daha güvenilir daha kapsamlı bir kitap sunma imkânı bulmuştur.

Altıncı olarak: Kapsamlı bir eğitimden sonra mürsel hadislerin hükümleri ve âlimlerin bu konudaki görüşlerini öğretmesi için müderris tayin edilir. Bunun ardından İbn Ebî Hâtim'in *Takdimetu'l-Cerh ve't-Tadil* ve yine onun *el-Merâsîl*, Fıkıh mezheplerinin bu konudaki görüşlerini açıklayan en geniş ve faydalı kitaplardan olan Salâh b. Alâî'nin *Ahkâmu'l-Merâsîl*'i, İbn Receb'in *Şerhu İleli't-Tirmizî*'si gibi kitaplardan istifade ederek bakışları Buhârî'nin *Sahih*'indeki muallak, mürsel ve maktu' hadislerle, Müslim'in *Sahih*'indeki maktu ve mürsel hadisler ve her iki yönden bu işin erbabının yaptığı araştırmalara çekilir. Ayrıca araştırmanın ufku genişletmek ve tam bir fayda sağlamak için dört *Sünen* kitabına ve *Muvatta*'daki böyle hadislerle işaret etmelidir.

Yedinci olarak: İbn Cevzî'nin *et-Tahkik*'ini ve İbnu'l-Hâdî'nin *Tenkîhu't-Tahkîk*'ini ve fukahanın tedvin ettiği bu kitaplar hakkında red ve kabul açısından görüşlerini karşılaştırmalı olarak öğretmesi için bir üstat tayin edilir. Böylelikle öğrencilere fukahanın delil olarak kullandıkları haberlerin ravilerinin sika olup olmadığı tartışmalarından olumlu bir sonuç alma yolunda çaba harcamaya alıştırılacaktır. Bu – çalışma- hem öğrenci hem de hocayı mezhep kitaplarındaki bir çok hadisin tahriri için yapılmış pek çok kitabı kapsamlı bir şekilde araştırmaya sevk edecek geniş bir bölümdür. Bunu yaparken İbn Hammâd'ın *Tuhfetu'r Râvi fi Tahrîci Ehâdis'i Tefsîril Beydâvî*'si ile *Keşşâf* hadislerinin iki tahrîci olan Zeylâî ve İbn Hacer'in kitaplarından faydalanacaktır. Böylece tefsir alanında tedvin edilmiş hadislere bir bakış açısı olacaktır.

Sekizinci olarak: Ricâl tenkidi ilminin ışığı altında araştırmanın öz suyunu öğrencilere sunacak, müsteşriklerin tenkit edilemez bir hür bilim oluşturma örtüsü altında yaptıkları saldırılardan ve amaçladıklarını ortaya koyacak sağlam bir kitap yazıldıktan sonra Siyer e Megâzî öğrenimi için bir üstat atanır. Üstad Şiblî Numanî el-Hindî'nin ve öğrencisi, dostu üstat Süleyman en-Nedvî'nin *Siretu'n-Nebevî'yi* zayıf rivayetlerden arındırmak için -Hintçe olarak birkaç cilt halinde yayınlanan- yazdıkları kitap, müsteşriklerin arzusunu boşa çıkarmış, onları reddetmiş ve büyük bir boşluğu doldurmuştur. Bu kitap, önce İngilizceye daha sonra Türkçeye tercüme edilmiştir. Birtakım edebiyatçılar bazı yanlışlıkları düzelterek bu kitabı Arabça'ya tercüme etseydiler İtalyan Böris Kitano ve Macar Goldzieher gibilerine ne güzel bir reddiye olurdu. Nice faydalı kitaplar, zayıf senetli nakillerde bulduklarını unutarak sırf doğu kaynaklarından nakillerde bulunmalarıyla övünerek müsteşriklerin karıştırmalarıyla kandırılıyorlar. Hâlbuki hangi kaynağın zayıf olduğunu hangi kaynağın güvene layık olduğunu rical ilmine vakıf olmayanlar ayırt edemezler. Daha önce *Halid b. Velid ve Nuveyre'nin Öldürülmesi* adlı makalemde bu konuyu örnekleriyle beraber açıklamıştım.

Dokuzuncu olarak: Ezher'de hadis ilminin çeşitli konularıyla ilgili konferanslar verilmelidir. Örneğin: hadisin illet yönleri, vurûd sebepleri, nâsih ve mensûh'u, imamların hadisi kabul şartları, muhadramlar, müdellisler, muhtalit olanlar, nesepler; künyeler, lakaplar ve isimlerin belirlenmesinde en faydalı ve güvenilir kitaplar ve bu gibi konular işlenerek öğrencilerin bu konuları araştırmaya olan şevkleri harekete geçirilmeli, bu alanlarda eser tedvin etmeleri sağlanmalıdır.

Ezher-i Şerif eski ilmi canlılığını geri kazandıktan sonra Zemahşeri'nin Keşşaf'ı, Ziya b. Esîr'in *Câmiu'l-Beyân fi Sanaatey en-Nesîr ve'n-Nazm*'ı, Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin *İrtişâfu'd-Darb fi Kavaidi Lisâni'l-Arab*'ı v.b'nin Ezher'de köklü ilimlerle uyumun korunması için okutulmasına karar verilmesi güzel olacaktır. Aynı şekilde mezheplere göre fıkıh, kelim, İbn Abbas ve diğer sahabeden gelen tefsir rivayetlerine önem verilerek tefsir usulü işlenseydi güzel olurdu. Yalnız konferanslar verilmek suretiyle de olsa, rivayetlerin sıhhat dereceleri belirlenmeli, zayıf olanları sahih olanlardan ayırt edilmelidir. Suyûtî'nin *İtkan*'daki gibi gevşekliğe dayanmamalıdır.

Onuncu olarak: Müsteşriklerin ve mübeşşirlerin saldırılarına karşılık gece gündüz çalışan bir komisyon kurulmalıdır. Bu komisyon Ezher'da başka bir yerde toplanmalı düşmanların ileri sürdüklerine kapsamlı araştırmalardan sonra kesin delillerle cevap vermeli ve Ezher mensuplarının tedvin edilmiş bu batıl görüşlere reddiyeleri tamamlanmadan bu kimselerin kitaplarını tercüme etmelerine mani olunmalıdır. Hatta bu reddiyeler, düşmanların dilleriyle yazılmalı, ilkin onların memleketlerinde yayımlandıktan sonra İslam ülkelerinde Müslümanların dillerinde yayınlanmalıdır. Bu en mükemmel faydayı ve neticeyi verecektir.

İşte bunlar kendine layık olan yoldan sapan Ezher'in iyiliği, düzeltilmesi ve güçlendirilmesi için benim aklıma gelen şeylerdir. Tenzih ettiğim Allah hidayet isteyenlerin hidayetinin sahibidir. Başta da sonda da hamd O'nadır.

Değerlendirme

Bu yazıyı Muhammed Zâhid el-Kevserî⁵, Ezher Rektörü Üstad Mustafa Abdu'r-Râzık'ın isteğini yerine getirmek için takdim etmiştir.

⁵ Muhammed Zâhid el-Kevserî, Kafkasya'dan hicret etmiş bir ailenin çocuğudur. Kevserî (1296/1879) yılında Düzce'nin Hacı Hasan köyünde doğmuştur. Çerkes asıllı olan Muhammed Zâhid el-Kevserî, ilk derslerini babasından almıştır. Farklı âlimlerde ders okuduktan sonra Rüşdiye'yi bitirmiş ve on beş yaşında iken (1311/1893) yılında İstanbul'a gelmiştir. Kadıasker Hasan Efendi (1044/1634)'nin yaptırmış olduğu Dâru'l-Hadis'e intisab etmiştir. İstanbul'da zamanın önde gelen mühim şahsiyetlerinden ders almış ve yaklaşık yirmi altı yaşında iken (1322/1904)'de Alasonya'lı Ali Zeynelabidin (1336/1918)'de eğitimini tamamlayarak mezun olmuş ve icazetini almıştır.

(1324/ 1906) yılında icazetini alan el-Kevserî, bu tarihten I. Dünya savaşına kadar dersiam olarak Fatih camisinde müderrislik yapmıştır. (1331/1913) yılında ise İstanbul müderrisliği ruûsuna getirilmiştir. Yine bu dönemde medreselerin ıslahı için kurulan komisyona üye olarak seçilmiştir.

İttihatçıların tekliflerine karşı gelmiş, ve uzun münakaşalar olmuştur. Bu hadise onun ittihatçılarla arasının açılmasına ve daha sonraki yıllarda Mısır'a gitmesine kadar sebebiyet vermiştir. Değişik illerde ve öğretim yerlerinde çalışan Kevserî, 15 Ağustos (1338/1920) tarihinde Daire-i Meşâyih'ide ders vekâletine getirilir. Bu görevde uzun müddet kalamayan el-Kevserî bu görevden azledilir. Tekrar ders meclisine üye olarak seçilen el-Kevserî, Mısır'a gidene kadar bu görevinde kalmıştır.

(1341/1922) yılının sonlarına doğru sokak ortasında karşılaştığı bir ahababının kendisine kendisinin İttihatçılar tarafından tutuklanma emrinin söz konusu olduğunu söylemesi üzerine evine bile haber vermeden İskenderiye'ye gitmekte olan bir vapura binerek bir daha doğduğu yerlere gelmemek üzere Mısır'a gitmiştir. (1341/1922) tarihinde İskenderiye'ye ulaşan el-Kevserî, oradan Kahire'ye geçmiştir. Kahire'ye gelen el-Kevserî, (1342/1923) yılında Şam'a gitmiş orada bir seneden fazla kalmıştır. Burada bulunduğu sürede Dâru'l-Kütübî'z-Zâhiriye'de yazma eserler üzerinde çalışmıştır. (1345/1925) Kahire'ye dönen el-Kevserî, Hilvan'a gelmiş ve daha sonra şimdilerde Revâku'l-Etrak denilen ve Ezher'de okuyan Türk öğrencilerinin katıldığı Tekiyyetu'l Etrak Ebu'z-Zehab Tekkesine yerleşmiştir. (1347/1927) senesinde ikinci kez Şam'a seyahat eden el-Kevserî, bir yıl sonra tekrar Mısır'a döner. Şam'da kaldığı zaman zarfında Muhammed Tevfik el-Eyyübî, Seyyid Bedrettim el-Hüsni ve Muhammed Salih el-Âmidî ile görüşür. El-Âmidî'den Hasru's-Şârid fi Esânidi's-Şeyh Muhammed Âbid isimli eseri rivayet edebilmek için icazet alır. el-Kevserî, Mısır'da bir çok kişinin iştirak ettiği Dâru'l-Mahfuzatî'l-Mısıriye'nin Türkçe vesikaları Arapça'ya çevirme imtihanına girer ve birinci olarak kazanır ve bu göreve basit bir ücretle başlar. Bu görevden sonra yaklaşık sekiz senedir ayrı kaldığı eşini ve çocuklarını yanına getirir ve ömrünün sonuna dek Kahire'de yaşar.

Kevserî, (19 Zil'l-Kâde 1371/11 Ağustos 1952) yılında vefat etmiştir. Cenazesi "Karafetu'l-İmam eş-Şafii" denilen mıntıkada, Rıdvan caddesinden dostu Şeyh İbrahim Selim'e ait bölüme, kızlarının yanına defnedilmiştir

Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin eserlerini Türkiye'de yazmış olduğu ve Mısır'da iken yazmış olduğu eserler olmak üzere iki grupta mütalaa etmek mümkündür.

Türkiye'de yazmış oldukları eserlerinin sayısı 23 tanedir. Bu eserlerin birkaçı müstesna hiç biri basılmamıştır. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Mısır'a gittikten sonra yazmış olduğu bu eserlerin akibetleri hakkında bilgi sahibi olamamıştır. Mısır'da bizzat yazmış olduğu eserlerinin sayısı 31 olup ekseriyeti basılmıştır. Teliflerinden başka Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin mukaddime, talik, tashîh ve tahkikini yapmış olduğu eserlerin sayısı 40 tanedir. Bunlardan başka ayrıca 26 eser de takdim, takrîz ve tanıtım yazısı vardır. Türkçe'den Arapça'ya çevirmiş olduğu eserlerinin sayısı da 3'tür.

A-Türkiye'de yazmış olduğu eserlerinden bazıları şunlardır:

1-el-Cevâbu'l-Vâfi fi'r-Reddi ale'l-Vâiz el-Ofi

2- Nakdu Kitâbi'd-Duefâ li'l-Ukayli

Kevserî, giriş olarak kabul edeceğimiz bölümde Ezher Üniversitesinin İslam âlemindeki yerinin önemine işaret ettikten sonra burada yetişen kişilerin hadis sahasında yeterli bilgi donanımına sahip olmadığını bunun da giderilmesi için Ezher Üniversitesi Rektörü Profesör Mustafa Abdu'r-Râzık'ın gayret ettiğine işaret etmektedir.

Kevserî daha sonra öğretim üyelerinin ve idarecilerin vasıfları hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Ezher Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde Hadis Bilim Dalında okutulması gereken dersler hakkında görüşlerine yer vermektedir.

Kevserî'nin teklif ettiği dersler dikkatlice incelendiğinde bu derslerin lisans dersleri olarak 4 yıllık bir lisans programı içerisinde okutulmasının zor olduğu görülmektedir. Ancak onun verdiği layihanın birinci maddesi dikkatlice incelendiğinde akşam eğitimi de dâhil olmak üzere teklif ettiği derslerin bitirilebileceğini

---

3-en-Nazmü'l-Atîd fi Tevessili'l-Mürîd

4- et-Taakkubu'l-Hasîs lime Yuhfihi İbni Teymiye Mine'l-Hadis

Mukaddime, talik ve tashihini yapmış olduğu eserlerinden bazıları şunlardır:

1-Mukaddime alâ Nasbi'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye

2-es-Seyfu's-Sakîl fi'r-Reddi alâ İbni'z-Zefil Tacuddin es-Subkî

3-el-İhtilaf fi'l-Lafz ve'r-Reddu ale'l-Cehmiyye ve'l-Müşebbihe

4-Ahbâru Ebî hanîfe ve Ashabihi

5-el-Esmâ ve's-Sıfât

B-Mısır'da yazdıkları eserlerden bazıları ise şunlardır:

1-Te'nîbu'l-Hatîb alâ mâ sakâhu fi Tercümeti Ebî Hanîfete ve Rivâyeti

Ebî Hanîfete an Mâlik

2-el-İşfâk alâ Ahkâmî't-Talâk

3-Refu'r-Raybe an Tahabbutati İbn Kuteybe

4-Katâretu'l-Ğays min Hayâti'l-İmâm el-Leys

5-Tahzîru'l-Halef min Mehâzi Ed'iyeti's-Selef

6-Makâlât

7-Min İberi't-Tarih fi'l-Keydi li'l-İslâm

Takdim ve Takriz yazmış olduğu eserlerinden bazıları ise şunlardır:

1-Kitâbu Bağdâd İbnu't-Tayfur'un

2-Menâkıbu'l-İmâm eş-Şafiî

3-Fethu'l-Mülhim fi Şerhi Sahihi'l-Müslim

4-Tabakâtu İbn Sa'd

(Kevserî'nin hayatı hakkında bkz: *Ahmet Hayri, el-İmam el- Kevserî, Kahire, 1372; Kevserî, İrgâmu'l-Merîd, Kahire, ty. ; Zühdü Ünal, "Muhammed Zahid el-Kevserî Hazretleri'nin Ailesi ve Yetiştirdiği Ortam", Muhammed Zâhid el-Kevserî Hayatı Eserleri Tesirleri (Sempozyum Bildirileri 9-10 Aralık 1995; Mehmed Emin Özafşar, "Muhammed Zahid el-Kevserî Hayatı", Muhammed Zâhid el-Kevserî Hayatı Eserleri Tesirleri (Sempozyum Bildirileri 9-10 Aralık 1995)*

düşünmektedir. Onun ikinci maddede verdiği tekliften döneminde bir hadis kürsüsünün ve hadis eğitiminin de yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Öncelikle hadis sahasında eksik kitapların tamamlanmasının yanında özellikle de Hindistan'daki hadis öğretim metotlarından yararlanılmasını istemektedir. 10 madde halinde sunmuş olduğu tekliflerde onun okutulacak kitaplar hakkında vermiş olduğu liste bu eğitimi alan öğrencinin hakikaten hadis bilgisiyle donanımlı olmasını gerekli kılmaktadır.

Kevserî'nin 10. Maddede sunmuş olduğu müsteşriklerle ilgili tespit ve teklifleri, bulunduğu dönemde oldukça önemli bir tespit olduğunu düşünüyoruz.

Eserde yer alan birkaç dipnottan sadece alakalı gördüğümüz bir tanesi dışındakileri hem tercümenin hacminin artması hem de çok fazla gerekli görmediğimiz için tercüme etmeyi uygun görmedik.

Bilişsel Gelişim Sürecinde Etkili Öğrenme Teknikleri

Yrd. Doç. Dr. Hasan GÜNEŞ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Bu çalışmada beynin yapısı ve fonksiyonları, sayısal bilginin nerede değerlendirildiği, duygusal bilgilerin nerede değerlendirildiği konusu ele alınmıştır. Bilginin depolandığı ve öğrenmenin asıl gerçekleştiği yer olan beyinle ilgili bildiklerimizi derslerde, evlerde nasıl etkin bir şekilde kullanılabilirliği ve eğitim ve öğretim sürecine de nasıl uygulanabileceği gösterilmiştir. Aynı zamanda bilgiyi algılamada sağ ve sol yarı kürelerin ayrı ayrı ne şekilde güçlendirilerek bütünsel beyin kullanımı hakkında öğretim tekniklerin neler olduğu sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Beyin yarı küreleri, sağ yarı küre, sol yarı küre, bütünsel beyin, öğrenme.

Abstract

It has been known that how our knowledge related to the brain where information is stored and learning takes place is used effectively and how it can be adapted to education process. Moreover it has been presented that what the teaching techniguer are related to the wingholistic brain by how strenghtening right and left hemisphere in gaining information.

Key words: Hemispheres of the brain, right hemisphere, left hemisphere, holistic brain, learning.

Giriş

Merkezi sinir sisteminin en önemli kısmı olan beyin, kendisini koruyan kafatası boşluğu içerisinde yer alır. 100 milyar nörondan oluşan beyin öğrenme ve diğer tüm zihinsel işlemlerin merkezidir.¹ Sağ ve sol loblardan oluşan beynimizin her lobu farklı sistemleri kontrol etmesine rağmen beyin işlemlerini yerine getirme aşamasında

---

¹ Yüksel Özden:Öğrenme ve Öğretme. Pegema Yayıncılık. Ankara, 2003, s.40.

birbirlerini destekler ve birbirlerine katkı sağlarlar. Dolayısıyla beyin bir bütün olarak görevini yerine getirir.²

İnsanların yaşamları boyunca edindikleri bilgiler beyinde muhafaza edilir. Beyin bunu yaklaşık 100 milyar nöron ve 10 katrilyonluk sinir potansiyeliyle yapar.³ Beyin çevresel sinir sisteminden her saniyede 300 kadar mesaj iletimi alır ve her saniyede sinirlerden gelen 750 milyon uyarıyı merkezi sinir sisteminde analiz edip değerlendirdikten sonra yine bunun yarısı kadar uyarıyı ilgili organlara göndererek⁴ insanların duyma, görme, dokunma, tat ve koku alma gibi beş duyumuz vasıtasıyla algıladıklarımızı belli merkezlerde işler.⁵

Beyin doğuştan gelen kendisini sürekli yenileyen, şartlara göre kendisini geliştiren ve her türlü şarta uyum sağlayan bir yapıya ve kapasiteye sahiptir. Dolayısıyla eğitim koşulları ve içinde bulunduğu şartlar beyni geliştirebilmekte ya da köreltebilmektedir. Yapı itibarıyla beyin mükemmel bir işleyişe ve inanılmaz bir kapasiteye sahip olmasına rağmen insanların çoğu beyin kapasitelerinin %1-2'sini⁶, Einstein gibi bilim adamlarınınınsa diğer beyinlerden %10-15 oranında daha geniş⁷ kullandıkları ortaya konulmuştur. İnanılmaz bir kapasiteye sahip olmasına rağmen neden sınırlı bir kısmı kullanıldığını nedenleri üzerinde durulur, beynin yapısı, çalışma biçimi ve öğrenmenin beyinde ne şekilde gerçekleştiği konusunda bilgi sahibi olmamız durumunda⁸ eğitim ve öğretimimizi buna göre düzenler ve çocuklarımızla daha doğru bir şekilde ilgilenmemizi mümkün kılar.

Yapılan bu çalışmamızda tarama modeli kullanılmış, birçok veri tabanı üzerinden araştırma yapılarak konu ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklar taranarak değerlendirme yapılmıştır. Çalışmamızda öncelikle beynin yapısı, işleyişi, kaç bölümden oluştuğu ve bu bölümlerin hangi bedensel faaliyetleri kontrol ettiği hakkında bilgi

---

² Nuray Senemoğlu: Gelişim, Öğrenme ve Öğretim. Gazi Kitapevi, Ankara 2004, s. 376.

³ Manfred Spitzer: Lernen, Gehirnforschung und die Schule des Lebens, Spektrum Verlag, 2003, s.53.

⁴ Spitzer, a.g.e. s.53.

⁵ O., Roger Anderson: "A Neorocognitive Perstpective on Current Learning Theory and Science Instructional Strategies", Science Education, 1997, No:1, s. 81.

⁶ Özden, a.g.e. s. 40.

⁷ www.beyinegzersizi.com/zeka/einsteinin-beyni-2.html. Erişim Tarihi, 24.02.2010. 08.00.

⁸ Özden, a.g.e. s. 40.

verilerek, öğrenmenin nasıl gerçekleştiği ve bu doğrultuda eğitimcilerin ele aldıkları öğrencilerin hangi yönlerine dikkat etmeleri gerektiğine dikkat çekerken bu bilgilerin eğitim öğretim sürecinde nasıl uygulanması gerektiğine yönelik öneriler getirilmiştir.

1. İnsan Beyninin Yapısı

Kafatası içinde bulunan beyin yetişkin insanlarda ortalama 1300–1400 gram ve yüzeyi ise ortalama 2000–2100 cm² düzeyinde olan bir organımızdır.⁹ Beyin sağ ve sol olmak üzere iki lobdan oluşur ve her iki lob da birbirini tamamlayan fonksiyonlara sahiptir. Her iki lob arasında yoğun sinir lifinden oluşan bir ağ demeti bulunur.¹⁰ Bu ağ demeti, beyin sağ ve sol lobları arasında sürekli bilgi alışverişinin yapılmasını sağlar.¹¹

Beyinde yaklaşık 60 milyar nöron (sinir hücresi) bulunur ve nöronlar arasında bilgi, elektrik akımı olarak dolaır.¹² Nöronlar vücuda alınan oksijenin % 25'ini ve glikozun da çoğunu tüketir.¹³ Bu da beyin ne kadar yoğun çalıştığını göstermektedir. İnsan beynindeki bir nöronun, diğer nöronlarla 2.000–10.000 arasında bağlantı kurabilme kabiliyetine sahiptir.¹⁴ Bu kabiliyet ise insanları diğer canlılara üstün kılmaktadır. Bu nedendir ki insanlar diğer canlılara göre daha gelişmiş ve gelişmeye müsaittirler.

1.1. Sağ ve Sol Loblar

Beyin, fonksiyonları açısından sağ, sol, üst ve alt olmak üzere dört bölüme incelenmektedir.¹⁵ Sağ ve sol loblar farklı işlevlerden sorumludur.¹⁶ Doğuştan gelen ve yetiştirilme tarzından kaynaklanan veya farklı sebeplerden dolayı kişiler beyin loblarından birini diğerine göre daha baskın kullanmaktadır. Bu durum diğer lobunu kısmen

⁹ Eric Jensen: Teaching with the Brain in Mind. Alexandra, Virginia, Association , 1998, s. 8.

¹⁰ M. Saba Kestet: İnsan Vücudu (7. Baskı), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Nürol Matbaacılık, Ankara, 2000, s.32.

¹¹ Pat Wolfe: Brain Matters, Translating Research into Classroom Practice. , 2001, s.16.

¹² Korkut Yaltkaya: Belleğin Fizyolojisi, Bilim Teknik, Nisam, 2000, s.42-44

¹³ M.B. Sprenger: Becoming a “Wiz” at Brain-Based Teaching. Thousand Oaks, 2002, s.15.

¹⁴ Bkz. Nevzat Tarhan, Soyut Düşünme ve Beynin Sırları, Okur-Yazar Dergisi, Mart 2004.

¹⁵ Kestet, a.g.e. s. 33.

¹⁶ Bkz. Donald O. Hebb: The Role of Neurological Ideas in Psychology., Journal of Personality, Sep51, Vol. 20 Issue 1, s.17-39.

körelmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla insanlar hangi lobunu daha fazla kullanıyorsa o lobu daha baskın çalıştırmakta ve öğrenmeyi o lob üzerinden sağlamaktadır.¹⁷

1.2. Sol Lob'u Baskın Bireylerin Kişisel Özellikleri

Beynimiz sağ ve sol olmak üzere iki lobdan oluşmaktadır. Her lob ise farklı işlevlerden sorumludur. Bu iki lob arasındaki bağlantıyı korpus kallosum ağ demeti sağlar ve iki yarım küre arasında sürekli bilgi alışverişini de sağlamaktadır.¹⁸

Yapılan araştırmalara göre sol lob sayısal işlemlerin kavranmasında sağ lobdan daha iyi çalıştığı tespit edilmiştir.¹⁹ Dolayısıyla sol lobu baskın kullanan bireylerin matematiksel işlemleri daha iyi kavradığı, sayıları ve karşılaştıkları bu türden sorunları daha iyi analiz ettiği ve bu gibi konuları kavramada daha üstün olduğu tespit edilmiştir.²⁰ Netice itibarıyla matematik, fen gibi dersler sol lobda algılanmaktadır. Dolayısıyla sol lob derslerle ilgili sorunların çözümlenmesinde ve sorunları daha rahat algılamamıza yardımcı olmaktadır.²¹ Sağ lobu baskın olan bireylerin görsel zekâları kuvvetliken,²² sol lobu baskın bireylerin ise işitsel zekâları daha kuvvetlidir.²³

Sol lobu daha baskın kullanan bireylerin karakteristik özelliklerine göre bu kişiler yeniliklere daha kapalı ve eski alışkanlıklarından kopmadığı gibi, fikir ve kararlarını değiştirmede de oldukça zorlanmaktadırlar. Ayrıca rahatlarına düşkünlük özellikleriyle de ön plana çıkmaktadırlar.²⁴

¹⁷ Zeynep Müge Kasaroğlu, Bülent Şentürk: Uygulamalar ve Pratiklerle Süper Hafıza Teknikleri, Akis Kitap, İstanbul, 2008, s.15.

¹⁸ Gloria Frender: Learning To Learn: Strengthening Study Skills and Brain Power, G. 1990, s. 20.

¹⁹ Tony Buzan: Aklımı En İyi Şekilde Kullan, Arion Yay., İstanbul, 2001, s.26.

²⁰ Buzan, a.g.e., s.26.

²¹ Marilee Sprenger: Learning&Memory: The Brain in Action. Alexandria, Virginia: 1999, s. 42.

²² Ayten Ulusoy: Eğitim Psikolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara 2007, s.481.

²³ Bkz. Joel B.Talcott, Witton, C., Hebb, G., S., at. all, On the relationship between dynamic visual and auditory processing and literacy skills; results from a large primary-school study,. Oct-Dec2002, Vol. 8 Issue 4, s. 204-224.

²⁴ Sprenger, Learning&Memory, s. 42.

1.3. Sağ Lob'u Baskın Kullanan Bireylerin Kişisel Özellikleri

Yapılan araştırmalarda sağ lobu daha baskın çalışan bireylerin sol lobu baskın bireylere göre sanatsal yanlarının daha etkin ve daha kuvvetli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bireylerin renkleri ve müziği daha iyi algıladığı ve bu alana daha duyarlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sağ lobu daha baskın olanların daha duygusal oldukları ve daha çok hayal kurabildikleri, bilgiyi şekil ve hayal gücüyle işledikleri tespit edilmiştir.²⁵ Netice itibarıyla sağ lobu baskın kullanan bireylerin sanatsal yanlarının daha kuvvetli olduğu, müzik ve resim yapmaya daha yetenekli olduğu, keşif ve icat yönünün kuvvetli olduğu, sezgiye dayalı algılamaya sahip oldukları, renk uyumuna hassasiyet gösterdikleri, hissi konularda ve sahne sanatlarında başarılı oldukları, sosyal problemlere çözümlene ürettikleri ve foto grafik bir beyine sahip oldukları ortaya çıkmıştır.²⁶ Sağ lobu baskın kullanan bireylerin gördüklerini unutma özellikleri vardır. Yani görsel zekâları daha kuvvetlidir.

1.4. Sağ Lob Veya Sol Lob Baskınlığı

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi işlevleri bakımından beyin iki loba ayrılarak ele alınmaktadır. Beyin her ne kadar işlevleri bakımından farklı görevlere sahip olsa da²⁷ birçok olayı ve olguyu bir bütün olarak algılamaktadır. Sağ veya sol lobu baskın olan bireyler aynı olguyu farklı taraflarda değerlendirerek algılamaktadır. Bireyin algılama biçimi hangi tarafla olduğu önemsizdir. Çünkü birey aynı bilgiyi kendisine göre baskın olan tarafta değerlendirerek algılar ve ona göre yorumlar. Dolayısıyla birey yeni bir öğrenme gerçekleştirirken veya karşılaştığı bir sorunu çözerken baskın olan beyin lobunu kullanmaktadır.²⁸ Dolayısıyla beyinlerinin sol lobunu daha baskın kullanan bireyler yeni bilgiyi okuyarak elde ederken sağ lobunu baskın kullanan bireyler ise bilgiyi görerek,²⁹ deneyerek veya yaparak elde etmektedirler. Her birey kendince baskın olan lobunu kullanarak sorunlarını çözmektedir. Ancak sürekli aynı lobu bilgi edinmede veya sorun çözmede kullanan birey diğer lobunu istemeden köreltmektedir. Bu kalıcı bir durum olmamakla birlikte birey zamanla

²⁵ Buzan, a.g.e., s.26.

²⁶ Osman Çakmak: Neden Öğretmiyoruz, Zafer dergisi, Kasım 2003, s.42.

²⁷ Frender, a.g.e. s. 16.

²⁸ Özden, a.g.e., s. 77.

²⁹ Mahmure Nakiboğlu: Kuramdan Uygulamaya Beyin Fırtınası Yöntemi, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Cit:1, Sayı:3, Ankara, 2003, s. 343.

diğer lobunu da çalıştırarak etkin hale getirebilmektedir.³⁰

Bilgiye ulaşmada birden fazla yol olduğu gibi sorunları çözmeye de birden fazla yol vardır. Her birey gerek sağ lobunu gerekse sol lobunu daha baskın kullanarak bir şekilde doğru bilgiye ulaşmaktadır. Ancak en etkili ve kalıcı öğrenme biçiminin sağ ve sol lobların aynı anda öğrenme faaliyetleri içine sokulmasıyla gerçekleşmektedir.³¹ Dolayısıyla kalıcı bir öğrenme için bireyler sağ ve sol loblarını birlikte çalıştırmayı veya kullanmayı öğrenmelidirler. Bireyler bilgi edinmede sürekli kullandıkları loblarının yanı sıra zayıflamış ve kısmen körelmiş loblarını da kullanarak daha kalıcı ve etkin bir şekilde bilgiye ulaşabilir ve edindiği bilgileri uzun süre hafızasında tutarak daha başarılı olabilirler.

1.5. Sağ Ve Sol Lobları Birlikte Kullanma

İnsanlar bilgi edinmede ve sorunlarını çözmeye farklı yol ve metotlar kullanmaktadır. İzlenen yollar farklı da olsa netice aynı olabilmektedir. Öğrenme farklı metotlarla gerçekleşse de toplum içerisinde yer alan bireylerin öğrenme ve kavrama kabiliyetleri birbirinden çok farklılık göstermektedir. Bazıları anlatılan meseleyi hemen anlarken bazıları daha geç veya hiç anlayamamaktadır. Bunun nedeni üzerinde durulduğunda farklı görüşlerle ortaya atılmaktadır. Bazıları zekâyı, beyindeki kıvrım sayısına bağlarken bazıları da zekâyı beynin ağırlığına bağlamaktadır. Yapılan araştırmalarda beyin ağırlığı erkeklerde 1200-1350gr, kadınlarda ise 1000-1250gr'dır. Bu durum erkeklerin daha zeki olduğunu göstermemektedir. Çünkü yapılan bir başka araştırmada fillerin beyninin ortalama 5000 gr olduğu tespit edilmiştir. Filler daha ağır bir beyne sahip olmalarına rağmen insanlar kadar öğrenme kabiliyetine sahip değildirler. Dolayısıyla beyni büyük olan ne çok zekidir ne de beyni küçük olan çok akılsızdır. Zekâ, daha çok nöronların çeşidine göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle zekânın nöronların elektrik akımı oluşturmaya ve gerekli kimyasal sinyalleri açığa çıkarmasına bağlı olduğu düşünülmektedir.³² Dolayısıyla beyinde öğrenme faaliyeti gerçekleştirilirken ne kadar çok nöron harekete geçirilirse zekâ düzeyi o kadar yüksek ve öğrenme de o kadar kolay olmaktadır.

Nöron sayısını artırmak veya daha fazla sayıda nöronu

³⁰ Özden, a.g.e., s. 77.

³¹ Senemoğlu, Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, 2004, s. 376.

³²Online Bilim: Beynin 9 Sırrı,
http://www.facebook.com/note.php?note_id=204840737200 Erişim Tarihi,
 19.02.2010. 08.00.

öğrenme faaliyetine sokmak ise her iki beyin lobunu aynı anda öğrenme faaliyetine sokmakla mümkündür. Dolayısıyla sol lobunu daha baskın kullanan bireyler öğrenme gerçekleştirirken veya herhangi bir sorunu çözerken sadece sol lobunu değil, daha üretken düşünebilmek ve elde etmiş olduğu bilgilerden yeni bilgiler elde edebilmek için sağ lobunu da öğrenme faaliyeti içine sokmalıdır.

Şuandaki Milli Eğitimimiz ne yazık ki çocuklarımızın sadece bir lobuna hitap etmektedir. Genelde öğretmenler anlatır öğrenciler ise dinlerler. Görselliğe dayanmayan ders anlatma tekniğiyle öğrencilere bilgi aktarılmaya çalışılmaktadır. Öğrenciler de bu nedenle verilen bilgileri ezberlemekte ve belli bir süre sonra da unutmaktadırlar. Öğrenciler konuları tam olarak kavramadıklarından dolayı elde ettikleri bilgileri de geçici hafızaya kaydetmektedirler.³³ Bu da belli bir süre sonra elde edilen bilgilerin unutulması anlamına gelmektedir. Oysa verilen bilgiler hem sağ hem de sol loba uyaracak şekilde anlatılması durumunda³⁴ öğrenci verilen bilgileri daha uzun süre hafızasında tutabilecektir.

Yapılan araştırmalara göre her iki lobunu aynı anda kullanabilen veya ihtiyaç durumunda birinden diğerine geçebilen insan³⁵ çok zeki ve öğrenme kabiliyeti yüksek insan olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin her iki lobunu aktif kullandıklarında beyin kapasiteleri arttığı gibi bilgiye de kısa ve pratik yoldan ulaştıkları ortaya çıkmıştır.³⁶

Dolayısıyla etkili öğrenme iki lobun da aynı anda öğrenme faaliyetine sokulmasıyla gerçekleşmektedir.³⁷ İki lobu da etkili bir şekilde öğrenme etkinliğine sokmanın en etkili yollardan biri kitap okumadır. Öğrenci okuduğunda sağ, şekillendirip, yorum yaptığında ise sol lobunu harekete geçirmiş olur. Böylelikle öğrenci her iki lobunu da harekete sokarak eğitim ve öğretim sürecine katılmış olur. Ancak kitap okuma yerine öğrencilerimizin çoğu televizyon seyretmeyi tercih etmektedirler. Kontrolsüz televizyon seyretmenin olumsuz yanlarından biri de sağ lobu pasifleştirmesidir. Televizyon görsel bir iletişim aracı olduğundan bireyin sağ lobunu harekete geçirmektedir. Ancak bireyi düşündüren veya düşünmesini sağlayan

---

³³ Bayram Tay, Sosyal Bilgiler Dersinde Anlamlandırma Stratejilerinin Yeri Ve Önemi, Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Ankara 2004, s.3.

³⁴ Senemoğlu, Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, 2004, s. 376.

³⁵ Tay, a.g.e. s. 3.

³⁶ Bkz. Ramazan Yıldırım: Öğrenmeyi Öğrenmek, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 41-47.

³⁷ Bkz. Orstein, a.g.e., s.202-204.

programlar da mevcuttur. Bunlar sağ ve sol lobları harekete geçirmektedirler. Dolayısıyla televizyon programlarının tümü zararlı değildir ve zararlı olmayan programlar bir şekilde süzgeçten geçirilerek eğitim sürecine katılması mümkündür. Ancak televizyon yayıncılarının genel yayın politikası bireylerin eğlenmeleri üzerine kurulduğundan her iki loba hitap eden bir program oluşturma gibi kaygıları yoktur. Bunu da şu veriden çıkartabilmekteyiz. Bireyler televizyonda seyrettiğini kafasında ve zihninde canlandırmadığından dolayı gördüklerini algılamakta ancak zamanla program içerisinde geçen isimleri veya filmin adını unutabilmektedir. Bu da bireyin sadece sağ lobuyla filmi izlediğini ve sol lobunu seyrederken hiç aktif hale getirmediğinin bir göstergesidir. Resimler ve şekiller hafızayı güçlendiren en önemli faktörlerdendir.³⁸ Beyninde oluşan kavram ne kadar netse öğrenme de o derece net olmaktadır.³⁹ Çünkü beyin gördüğü şekilleri daha iyi kaydetmektedir. Bazı insanlar gördüğünü ve duyduğunu daha geç unutmaktadır ve istedikleri zaman elde ettikleri bilgilere kolaylıkla ulaşabilmektedirler. İşte bu tip insanlar sağ ve sol loblarını aynı anda etkin kılanlardır. Dolayısıyla etkili öğrenme ve kalıcı hafıza için kesinlikle her iki lob öğretme faaliyeti içine sokulmalıdır.⁴⁰ Bu sayede öğrenciler elde ettikleri bilgilerle yeni ve pratik çözümler üreteceklerdir. Ancak loblarından sadece bir yönü gelişmiş ve zaman içinde diğer lobu körelmiş olanlar da zayıf kalan lobunu geliştirebilir ve değişik eksersizlerle güçlendirerek öğrenme faaliyetleri içine sokabilirler.

2. Sağ Ve Sol Loblarını Etkin kullanan Öğrencilerin Özellikleri Ve Eğitimcilerin Öğrencilerde Dikkat Etmeleri Gereken Hususlar

Toplumumuzda yer alan bazı bireyler aslında farkında olmadan sağ ve sol loblarını aktif biçimde kullanmaktadırlar. Ancak okullarda ve toplum içerisinde bu tip bireyler bazen fark edilmeden körelip gitmektedirler. Fark edilenler veya kendi imkânlarıyla yükselmeyi başaranlar belli bir noktaya gelebilmektedirler. Ancak fark edilemeyenler veya bu yönü tespit edilemeyenler toplum içerisinde fark edilmeden yaşamlarını sürdürmektedirler.

³⁸ Nuray Senemoğlu: Öğrenme Ürünleri ve Öğretimi, İlköğretimde etkili Öğretme ve Öğrenme Öğretmen El Kitabı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Burdur Eğitim Fakültesi Yayınları Denetici Semineri Ders Notları, Burdur, 1999, s.41.

³⁹ Yıldırım, Öğrenmeyi Öğrenmek, s. 41-47.

⁴⁰ Bkz. Alp Boydak: Beyin Yarı Kürelerinin Gizemi, Beyaz Yayınları, İstanbul 2004, s.164.

Milli eğitimimiz içerisinde yer alan okullarda her iki lobunu kullanan öğrenciler azımsanmayacak sayıdadır. Bu öğrenciler bir şekilde dikkatleri kendilerine çekmekte ve kendilerini belli etmektedirler. Yaşanmış bir olayda öğretmen öğrencisine “saçını kestirince adama benzemişsin” sözüne öğrenci “hocam, o zaman siz de saçınızı kestirin” demesi aslında terbiyesizce bir davranış olarak algılanmasının yanı sıra bu öğrencinin çok zeki ve pratik bir zekâya sahip olduğunu da göstermektedir. Bu öğrenci ele alınarak ve iyi bir eğitim sürecinden geçirilerek daha iyi noktalara gelmesi sağlanabilir. Böylelikle hem bu tip öğrenciler heba olmamış olur hem de devlet bu tip bireylerden daha fazla yararlanma imkânı bulur.

Bu nedenle milli Eğitimimiz ve Mili Eğitim camiamız bu tip öğrencileri tespit etme noktasında daha hassas ve daha temkinli bir çalışma yürütebilir.

Aşağıda özelliklerini sıraladığımız öğrenciler aslında farkında olmadan her iki lobunu da etkin kullanan veya gerektiğinde birinden diğerine geçebilen öğrencilerdir. Eğitimle uğraşan öğretmenler, antrenörler olsun, çocuklarıyla ilgili veliler veya çocuklarla ilgilenmeyi seven herkes bu ipuçlarından hareketle çocuklarının bu özelliğini daha önceden anlayabilir ve bu yeteneklerinin körelmeden eğitim öğretim sürecine kanalize edilmesini sağlayabilirler.

Buna göre;

- Sayısal dersleri iyi ve düzgün konuşma becerisine sahip olanlar;
  - Kesintisiz konuşup da (çok ve takılmadan konuşanlar) Fen Bilgisi dersinde (sayısal derslerinden herhangi biri de olabilir) iyi olanlar;
  - Matematiği veya sayısal derslerinden herhangi biri iyi olup da duygusal olanlar;
  - Sayısal işlemleri iyi olup da çok hayal kuranlar;
  - Türkçe dersi iyi olanlar veya şiir yazma yeteneğine sahip olup da hayat içerisinde karşılaştığı problemlere pratik çözüm üretebilenler;
  - Sağ ve sol elini iyi kullanabilenler;
  - Matematiği iyi olup da resim yapma yeteneği olanlar;
  - Fen Bilgisi dersinde iyi olup da aynı zamanda müziği iyi olanlar;
  - Çok kitap okuyup da çok hayal kuranlar;
  - Müzik alanında veya herhangi bir müzik aleti çalma yeteneğine sahip olup da espri yapmasını bilenler;
  - Yerinde duramayan (Hiperaktif) ama derslerde ve sınavlarda iyi alanlar;
  - Görsel zekâsı iyi (gördüğünü hatırlayan) ve Fen Bilgisi dersi iyi olanlar;
- her iki lobunu da etkin şekilde kullanan bireylerdir. Bu tip öğrenciler aslında çok zeki olmalarına rağmen çoğu okullarımızda dikkate

alınmamakta ve hareketliliklerinden dolayı da çoğu kez yanlış anlaşılırlar. Yanlış anlaşılırlarından dolayı ya sert bir tepkiyle karşılaşmaktalar veya eğitimcilerin verdikleri olumsuz notlarla frenlenmeye çalışılmaktadırlar. Aslında her iki durum da çocuğun kendisini öğrenmeye ve yenilemeye kapatmasına sebep olmaktadır. Pasifleşen ve sınıf ortamında sessizleşen öğrenci, öğretmenin başarısı gibi görünse de aslında çocukları köreltmesinden dolayı başarısızlığıdır. Eğitimciler yukarıda sıraladığımız özelliklerden yola çıkarak çocukları anlamaya, yaptıkları ufak tefek haylazlıkları görmeyerek, çocuklarda var olan bu kapasitelerinin eğitim sürecine yönlendirmeleriyle bir süre sonra aslında bir nesil yetiştirdiklerinin farkına varacaklardır.

Edison da aynı şekilde yanlış anlaşılardan biridir. Normal bireyler beyin kapasitelerinin % 1-2 sini kullanırken, o %10 kapasitesini kullanmasına rağmen algılaması yetersiz gerekçesiyle okuldan atılmıştır. Sonuçta Edison sayısız buluşların altına imza atmıştır. Bu örnek aslında biz eğitimcilerin bu konuda ne kadar hassas ve duyarlı davranmamız gerektiğinin bir göstergesidir.

Gün geçtikçe eğitim sistemimiz olumlu yönde değişmekte ve gelişmektedir. Kitaplar daha “Çoklu Zekâ Teoremine” göre hazırlanmakta ve öğretmenler de kendilerini bu sisteme olabildiğince hazırlamaktadırlar. Öğretmenler çocukların kapasiteleri ve algılama biçimlerine göre ders verme teknikleri geliştirerek bu süreçte katkı sağlamaktadırlar. Dolayısıyla her zaman olduğu gibi en büyük yük yine eğitimcilerin üzerindedir. Eğitimciler kendilerini yeni sürece göre değiştirmeli ve kendilerince yeni eğitim stratejileri geliştirmeli veya strateji geliştiren eğitimcileri takip etmelidirler.

2.1. Sağ Lobu Etkin Kılan Öğrenme Önerileri

En etkili öğrenme biçimi sağ ve sol lobların aynı anda etkinleştirilerek eğitim öğretim sürecine katılmasıyla gerçekleştiğine daha öncesinde de değinmiştik. Bazı öğrenciler her iki loblarını kullanabilirlerken bazıları ise sadece tek loblarını kullanabilmektedirler. Her iki lobunu etkin kullanamayan öğrenciler etkin kıldıkları tarafı kullanarak tüm anlamayı ve karşılaştıkları problemleri bu lob üzerinde çözmeye çalışılmaktadırlar. Bu durum kullandıkları lobu güçlendirirken diğer lobu köreltmektedir. Bu durum ise öğrencinin öğrenme kapasitesini düşürdüğü gibi öğrenmesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle öğrenciler etkin olan loblarının yanı sıra bazı etkinliklerle diğer lobunu da etkin hale getirebilmektedirler:

1. Öğrencilerle birlikte gezi, gözlem ve işlenen konularla ilgili görsel

araştırmalar yapılmalıdır.⁴¹

2. Öğrencilere derste kitap okunmalı öğrenciler de okunan kitabı kafalarında canlandırmaya çalışmalıdırlar.

3.Öğretmen derse başlamadan önce oyunlarla veya görsellerle anlatmak istediği konuya dikkatleri ve ilgiyi çekmelidir.⁴²

4. İşlenen dersin içeriğiyle ilgili resim yaptırılmalıdır.

5. Dersler görsele dayalı olarak işlenmelidir. Yapılan araştırmalara göre görsel olarak işlenen derslerin sözel olarak işlenen derslere göre daha kolay kavranılabileceğini ortaya koymaktadır.⁴³ Dolayısıyla Tarih veya Coğrafya dersleri mutlaka harita üzerinden işlenmelidir.

6. Öğrenilen konuların tekrarı amacıyla görsel bir pano hazırlanmalıdır.⁴⁴ Hazırlanan pano sayesinde öğrenci öğrendiklerini göreyerek tekrar etme şansını bulurlar.

7. Öğrencilerin şiir, masal, öykü veya bir hikâye yazmaları teşvik edilmelidir. Çünkü araştırmacılar öykü yönteminin hatırlamayı pozitif yönde önemli derecede etkilediğini ortaya koymuşlardır.

8.Anlatımla işlenen derslerde daha çok slayt, tepegöz, yansıtıcı, projektör, harita, grafik gibi görsel gereçler kullanılmalıdır. Öğrenciler bu sayede gördüklerini zihinlerinde daha iyi pekiştirme imkânı bulurlar. Çünkü kavranılan işaretler hafızada daha uzun süre tutulabilmektedir.⁴⁵

9. Öğrencilerin tümü sıralarında gözlerini kapatarak anlatılan hikâyeyi zihinlerinde canlandırma faaliyeti yapmalıdır. (Öğretmen derse başlamadan önce bir masal anlatır. Öğrenciler de anlatılan masalı gözleri kapalı dinlerler ve aynı zamanda anlatılanları zihinlerinde canlandırmaya çalışırlar).

10. Teoride öğrenilenler kesinlikle uygulamaya geçirilmeli ve öğrenilenlerle ilgi etkinlik veya deneyler yapılmalıdır.

11. Müzikle birlikte dans edilmeli ve mümkünse öğrencinin bir çalgı aleti çalması sağlanmalıdır. Çünkü müzik ve ritim beyni uyarmaktadır.⁴⁶

12. Öğretmen dersi veya öğrenci konuyu anlatırken (tiyatro

⁴¹ Senemoğlu, Öğrenme Ürünleri ve Öğretimi, İlköğretimde etkili Öğretme ve Öğrenme Öğretmen El Kitabı, s.41.

⁴² Alim Kaya: Eğitim Psikolojisi, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007, s.558.

⁴³ Tay a.g.e., s. 6.

⁴⁴ David A. Sausa: How The Brain Learns: A Classroom Teacher's Guide. Thousand , 2001, s.192.

⁴⁵ Senemoğlu, Öğrenme Ürünleri ve Öğretimi, İlköğretimde etkili Öğretme ve Öğrenme Öğretmen El Kitabı, s.41.

⁴⁶ Ulusoy, a.g.e., s.475.

sahnesindeymişçesine) drama yöntemini kullanması teşvik edilmelidir.⁴⁷

13. Ders anlatırken vücut dili iyi kullanılmalı ve öğrenciler de bu konuda teşvik edilmelidir.

14. Öğrencilerin duvara yansıtılan resim üzerinde konuşması veya yansıtılanla ilgili yazı yazması istenebilir.

15. Öğretmen anlatılan konuları deneylerle desteklemelidir.⁴⁸ Bu şekilde öğrenci görsel olarak da bir şeyler öğrenmiş olur.

Bu sıraladığımız etkinlikler beynimizin sanatsal yanını yani sağ lobu aktifleştirmektedir. Sol lobu etkin olan bireyler bu tip etkinliklerle sağ loblarını da aktif bir biçimde eğitim sürecine katabilirler. Bu yöntemde devamlılık esastır. Belli bir süreç sonrası zaten öğrenciler bu yöntemle her iki loblarını aktif bir biçimde kullanmaya başlayacaklardır.

2.2. Sol Lobu Etkin Kılan Öğrenme Önerileri

Sağ lobunu aktif kullanan bireylerin görsel yanları, sol lobu baskın bireylerin ise işitsel yönleri kuvvetlidir.⁴⁹ Aşağıda sıraladığımız etkinlikler ise sol lobu aktifleştirmek amaçlıdır. Bireyler bu faaliyetleri uygulayarak sol loblarını da sağ lobları gibi etkinleştirerek öğrenme faaliyetleri içine sokabilirler.

1. Her iki lobunu etkin kullanan ve her derse aktif biçimde katılan öğrencileri sınıf içerisine dağıtarak pasif kalan öğrencilerin de derse katılmaları sağlanmalıdır.⁵⁰

2. Öğretmen konu anlatırken önemli gördüğü ayrıntıları vurgulamalı ve öğrencilerin de verilen ayrıntıların üzerinde durarak yoğunlaşmaları ve bu aşamadan sonra sorunları çözmeleri sağlanmalıdır.⁵¹ Örneğin; “sana cuma günü şeker alacağım” cümlesinde dikkat edilmesi gereken ayrıntılar var. Öncelikle hangi cuma günü, kesin bir tarih belirtilmemektedir. İkinci husus şekerin cinsi belirtilmemiştir. Toz şeker mi, çubuklu şeker mi. Bu ve buna benzer ayrıntıları çoğaltmak mümkün. Öğrencilerin dikkatlerini bu ayrıntılara çekerek daha kapsamlı düşünceleri ve daha mantıklı cevap vermeleri sağlanabilir.

3. Öğrencilere “eğer” veya “şayet” biçiminde soru sorulması durumunda, öğrenciler sorulan sorunun cevabı üzerinde düşünecek ve

⁴⁷ Ulusoy, a.g.e., s.484.

⁴⁸ Sausa, a.g.e., s.193.

⁴⁹ Frender, a.g.e., s.20.

⁵⁰ Sausa, a.g.e., s.192.

⁵¹ Sausa, a.g.e., s.193.

mantık yürüterek cevap vereceklerdir. Böylelikle öğrenciler mantık yürütmek için teşvik edilmiş olacaktır.⁵² Derse başlarken tahtanın temizlenmiş olmasına dikkat edilmelidir. Öğretmen böylelikle öğrencileri konuya daha kolay yönlendirme imkânı bulacaktır.⁵³

4. Ortaya atılan bir probleme farklı yollardan çözümler üretilmesi sağlanmalıdır.

5. Verilen bilgiler tekrar yoluyla zihinlerde canlı tutulmalı.⁵⁴ Bilgi tekrarı sayesinde konunun yanlış anlaşılması da engellenmiş olur.⁵⁵

6. Materyaller bakımından zengin çalışma ortamı hazırlanmalıdır. Öğrenci bu sayede değişik materyallerle konuyu pekiştirme imkânı bulacaktır.

7. Konular daha çok teyp, kaset gibi işitsel gereçlere dayalı yöntemlerle anlatılmalıdır.⁵⁶

8. İşlenen konularla ilgili sınıfta ilan tahtası düzenlenmelidir.⁵⁷ İlan tahtasına asılan konular anlamayı kolaylaştırdığı gibi öğrenmeyi de etkili kılmaktadır.

9. Bilinmeyen konu veya kelimeler somutlaştırılarak öğretilmelidir.⁵⁸ Bilinmeyen bir konu zihinlerde şekillendirildiğinde zaten öğrenme gerçekleşir. Bu şekilde öğrenci elde ettiği bilgiyle sonradan elde ettiği bilgiler arasında bağ kurarak daha etkili bir öğrenme gerçekleştirebilir.⁵⁹

10. Anlatılan konular günlük yaşantıdan örneklerle ilişkilendirilmelidir. Öğrenci yeni elde ettiği bilgileri daha önceden edindiği bilgilerle yapılandırmalıdır.⁶⁰

11. Verilmek istenen konular grafikleştirilerek verilmelidir.⁶¹

12. Anlatılan konudan sonuç çıkarma etkinlikleri düzenlenmelidir.

13. İki resim arasında veya iki metin arasında fark bulma çalışmaları yapılmalıdır.

---

⁵² Sausa, a.g.e., s.193.

⁵³ Sausa, a.g.e., s.192.

⁵⁴ Senemoğlu, Öğrenme Ürünleri ve Öğretimi, İlköğretimde etkili Öğretme ve Öğrenme Öğretmen El Kitabı, s.42-43.

⁵⁵ Boydak, a.g.e., 164.

⁵⁶ Frender, a.g.e., s. 25.

⁵⁷ Sausa, a.g.e., s.192.

⁵⁸ Bkz. Hıfzı Doğan: Eğitimde Program ve Öğretim Tasarımı, Önder Matbaacılık, Ankara 1997.

⁵⁹ Nuray Senemoğlu: Gelişim Öğrenme Ve Öğretim, Spot Matbaası, Ankara, 1997, s.302.

⁶⁰ Özcan Demirel: Eğitimde Program Geliştirme, Pegem A Yayıncılık, Ankara 1999, s. 130.

⁶¹ Fitnat Kaptan: Fen Bilgisi Öğretimi, Meb. Yayınları, İstanbul, 1999, s.108.

14. Anlatılan ders kısa, öz ve olabildiğince dikkat çekici olmalıdır. Bunu sağlayabilmek için kullanılan gereçler renkli ve yazılar büyük harflerle yazılmalıdır.⁶²

15. Bilgiler kodlanarak verilmelidir.⁶³

16. Önce elde edilen bilgilerle sonradan edinilen bilgilerin kaynaştırılması amacıyla sürekli geriye dönük tekrarlar yapılmalıdır.⁶⁴

17. Ders öğretmeni önceden elde edilen bilgilerle sonradan elde edilen bilgilerin öğrenciler tarafından kaynaştırılmasına⁶⁵ ve karşılaştırılmasına önderlik yapmalıdır.

18. Derslerde konsantrasyonu artırabilmek amacıyla konuyla ilgili espri, fıkra anlatılmalıdır. Anlatılan fıkra konunun daha iyi hatırlanmasını sağlayacaktır.⁶⁶

19. Sınıf içerisindeki öğrencilerin birbirleriyle olan iletişimini pekiştirmek ve aralarındaki diyalogu artırabilmek amacıyla öğrencilerin grup veya kümelere ayrılarak bir konu üzerinde tartışmaları sağlanmalıdır.⁶⁷

20. İşaretler uzun süre zihinlerde kalır ve yeni bilgiler edinilirken çağrışım yapar.⁶⁸ Sözel semboller veya mecazi ifadeler de işaretlerden biridir. Bu nedenle ders içerisinde sık sık mecazi ifadelere yer verilmelidir. Bu da ileride konunun hatırlanmasına yardımcı olur.⁶⁹

21. Öğretmen ders içerisinde öğrencilerin duygularına hitap ederek motivasyonlarını ve duygusal yönlerini güçlendirmelidir. Çünkü öğrencinin içinde bulunduğu psikolojik durum öğrenmesini yakından etkilemektedir.⁷⁰

22. Anlatılan konu veya problemler tartışma zeminine çekilerek, öğrencilerin konu üzerinde mantık yürütmesi sağlanmalıdır. Böylelikle ortaya atılan problemlere farklı çözümler getirilebilir.

23. Ders esnasında ilginin dağılması durumunda öğrencilerin dikkatini toplayabilmek için ani hareketlerde bulunulabilir.⁷¹ Örneğin “dışardan geçen arabaya bakın” gibi, aniden sesin yükseltilmesi gibi veya dersin

⁶² Yıldırım, Öğrenmeyi Öğrenmek, s.155.

⁶³ Bkz. Kamile Ün Açıkgöz: Etkili Öğrenme ve Öğretme, (4. Baskı), Eğitim Dünyası Yayınları, İzmir, 2003.

⁶⁴ Yıldırım, Öğrenmeyi Öğrenmek, s.156).

⁶⁵ Münire Erden: Sosyal Bilgiler Öğretimi, Alkım Yayınları, Ankara 1996, s. 114.

⁶⁶ Yıldırım, Öğrenmeyi Öğrenmek, s.155.

⁶⁷ Sausa, a.g.e., s.193.

⁶⁸ Senemoğlu, Gelişim Öğrenme Ve Öğretim, 1997, s.312.

⁶⁹ Senemoğlu, Gelişim Öğrenme Ve Öğretim, 1997, s.315-316.

⁷⁰ Kaya, a.g.e., s.497.

⁷¹ Ulusoy, a.g.e., s.483.

konusuyla ilgili kelime oyunları oynanması⁷² gibi faaliyetlerle dağılan ilginin tekrar toplanması sağlanabilir.⁷³ Bu etkinliklerle öğrencilerin dikkat süreleri uzatılabilir. Bu şekilde daha fazla bilgi aktarma imkânı doğmuş olur.

2.3. Her İki Lobu Etkin Kullanmaya Yönelik Öğretim Stratejileri

Jensen'e göre beynin öğrenme ortamında daha aktif, etkili ve kalıcı öğrenmeyi sağlaması için öğretmenlerin aşağıda sıralanan hususlara dikkat etmeleri gerekmektedir.⁷⁴

1. Öğretmen dersi hem sözel hem de görsel araç-gereçlerle birlikte işlemelidir.⁷⁵ Böylece çocukların her iki lobuna da hitap edilerek ders işlenmiş olur.

2. Derslerde kullanılan şekil veya resimler iri ve farklı renklerden oluşan yazı, şema ile desteklenmeli, rakam veya tablo bir bütün olarak aynı grafikte yer almalıdır.⁷⁶ Öğrenci böylelikle verileni bir bütün olarak algılama şansı bulur.

3. Anne babalar çocuklarının odalarını düzenlerken aldıkları mobilyaların farklı renklerden oluşmasına dikkat etmelidirler. Canlı ana renklerden oluşan mobilya ve oda aksesuarları çocukların görsel zekâlarını harekete geçirmektedir. İşlenen veya öğrenilmesi istenen bilgilerin de panoya asılması durumunda öğrenci kendi odasında dahi her iki lobunu etkin bir biçimde kullanmaya devam eder ve öğrenilmesi istenen bilgiler daha kolay öğrenilmiş olur.

4. Ortaya atılan fikirler neden-niçin ilişkisi içinde irdelenmeli, analiz sentez yöntemiyle desteklenmelidir. Öğrencilerden gelebilecek mantıklı düşünceler, hayal güçleri ve orijinal fikirleri desteklenmelidir.⁷⁷

5. Ginnis'e göre verilen ders vücut diliyle desteklenmelidir. Ancak anlatılan konu ile konuşma hızı, jest ve mimikler bir uyum içerisinde olmalıdır.⁷⁸ Öğretmen tek düze ses tonlamasından uzaklaşmalıdır.

6. İşaret sistemiyle bilgiler daha uzun süre hafızada kalabilmektedir. Yabancı dil derslerinde özellikle kelimelerin uzun süre hafızada

⁷² Güneş, Hasan. Benimle Oynar Mısın, Kök Yayıncılık (Baskıda) Ankara 2010.

⁷³ Kaya, a.g.e., s.502.

⁷⁴ Akt.İbrahim Yıldırım, Eğitim Psikolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara 2008, s.582-583.

⁷⁵ Sausa, a.g.e., s.190.

⁷⁶ Yıldırım, Eğitim Psikolojisi, s.154).

⁷⁷ Yıldırım, Eğitim Psikolojisi, s.155.

⁷⁸ Kaya, a.g.e., s.514

tutulması başlı başına bir iştir. Bunu kolaylaştırabilmek ve elde edilen bilgilerin daha uzun süre hafızada tutulabilmesini sağlamak amacıyla kartların bir tarafına kelime diğer tarafına ise o kelimenin resmi yapılır. Öğrenci bu yolla her iki lobunu kullanarak bilgiyi öğrenmiş olur.

3. Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Hafızanın belirli yöntemlerle geliştirilebildiği bilim dünyasında da kabul gören bir gerçektir. Çok önemli bir konu olması hasebiyle bilim dünyası konu üzerinde ciddi olarak durmaktadır. Hafıza değişik etkinliklerle bireyde var olan kapasiteyi en etkin duruma getirebilmektedir. Her bireyde belli bir kapasite vardır. Bu kapasite ne beynin büyüklüğüyle ne de bazılarının iddia ettiği gibi beyinde bulunan kıvrım sayılarıyla alakalıdır.⁷⁹ Bu tümüyle o anda var olan ve düşünme esnasında “nöronların, zarlarının dışında elektrik akımı oluşturması ve bu elektrik akımları, ‘akson’ adı verilen uzantılara ulaşarak, onlar vasıtasıyla gerekli olan kimyasal sinyallerin açığa çıkmasıyla alakalıdır.”⁸⁰ Dolayısıyla bir problem çözülürken o anda salgılanan kimyasal sinyaller önemlidir. Bu nedenle bireyler beyin kapasitelerini artırabilmek ve algılama düzeylerini geliştirebilmek için nöronlarını uyaracak etkinliklerde bulunmalıdırlar. Bu etkinlikler her iki lobu harekete geçirdiği gibi bireylerin zihinlerini uyararak bilgi alma kapasitelerini yükseltebilmektedir.

3.1. Ters El Çalışmasıyla Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Günlük hayatta kullanılan eller zaman zaman değiştirilmelidir. Sağ elle yazanlar belli bir süre sol elle yazmalı veya sol eliyle dışlarını fırçalayanlar zaman zaman sağ eliyle fırçalamaya çalışmalı, çayını sağ eliyle karıştıranlar bazen sol eliyle karıştırmalıdır. Bu etkinliği yapan bireyler kendiliğinden diğer loblarını da harekete geçirmiş olurlar. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz gibi sağ beyin vücudun sol tarafını, sol beyin ise vücudun sağ tarafını kontrol etmektedir. Dolayısıyla basit mantıktan yola çıkılacak olursa sağ el havaya kaldırıldığında sol beyin, sol el havaya kaldırıldığında ise sağ beyin harekete geçmektedir.

Öğretmenler de aynı yöntemi sınıflarında uygulayabilirler. Öğrencilerin ilgilerinin dağılması durumunda veya daha etkin ders işleyebilmek amacıyla öğrencilerin her iki elini havaya kaldırarak daireler çizdirebilir veya buna benzer etkinlikler uygulayabilir. Bu etkinlik çok basit gibi gözükse de öğrencilerin her iki lobunu aynı

⁷⁹ Zeynep Müge Kasaroğlu, Bülent Şentürk: a.g.e. s.15.

⁸⁰ ONLİNE BİLİM..., a.g.e.

anda harekete geçirmektedir. Böylelikle her iki lob daha fazla kimyasal sinyal salgılar ve öğrenmeye daha açık olur. Bu ve buna benzer alışkanlıklarda yapılan değişiklikler diğer lobu da etkinleştirebilmektedir.

3.2. Ürün İnceleme Ve Oyunla Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

“Ben bunu zaten biliyorum” sözünden uzak “ben bunu bilmiyorum” mantığıyla görülen ve ele alınan tüm gereçler çocuk merakıyla ve tüm duyu organlarıyla incelenmeli, görülmeli, koklanmalı, dokunulmalıdır. Bu şekilde harekete geçirilen duyu organları sayısınca almaçlar uyarılmış olur. Dolayısıyla uyarılan duyu organı sayısınca dikkat yoğunluğu da artmış olur. Artan dikkat ve uyarılmış almaçlarla birlikte öğrenme o derece kolay olur.⁸¹ Örneğin bir mağazaya gidildiğinde ürünlerin ele alınarak, koklanarak, dokunularak, incelenerek olabileceği gibi oyunlarla da olabilir.⁸² Oyunlar genelde çocukların çoğu duyu organlarını harekete geçirmektedir. Çünkü çocuklar oyunları tüm bedenleriyle ve içten gelen duygularıyla oynamaktadırlar. Bu nedenle çocukların mağazada üren incelemesine ve açık alanlarda oynamalarına sık sık müsaade edilmelidir.

3.3. Harflerle Yapılabilecek Etkinliklerle Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Beyin kapasitesini artırmada kullanılabilinecek diğer bir etkinlik ise gazete veya kitap okumadır. Bireyler gazete veya kitap okurken herhangi bir harf belirlerler altını çizer⁸³ ve bu harfle her karşılaştıklarında sağa veya sola bakmaları veya ayağa kalkmaları istenir. Böylece tüm dikkatin o harf üzerine yoğunlaşması sağlanır. Bu şekilde tüm duyu organları uyanık tutularak beyin kapasitesi artırılmış olur.

Bu türden etkinlikleri başka oyunlarla da artırmak mümkündür. Örneğin kitap okunur ve arkasından özetlenmesi istenebilir veya daha önceden belirlenen bir harf her okunduğunda altı çizilebilir.⁸⁴ Böylelikle öğrenci kendisini bir noktaya yoğunlaştırmış olur. Yoğunlaşan duyu organları ise her zaman aktif öğrenmeye

⁸¹ Stefan Silbernagl: Despopoulos, A., Çev: Yener, B., Aydın, Z., Alican, İ., Renkli Fizyoloji Atlası, Nobel Tıp Kitapevleri Yay., İstanbul 1997, s. 272-296.

⁸² Güneş a.g.e.

⁸³ Erden, Sosyal Bilgiler Öğretimi, s.86.

⁸⁴ Tay, a.g.e. s. 3.

açılmış demektir.

3.4. Yaşanan Günü Tekrar Yaşayarak Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Gün içerisinde olan biten tüm olayları zihninizde canlandırmak veya gün içinde yaşanan olayları canlı bir şekilde bir başkasına tekrar yoluyla anlatmak da zihni canlandıran etkinliklerden biridir.⁸⁵ Bu Faaliyeti uygulamak oldukça kolay ve bir o kadar da etkilidir. Çocuklara okuldan geldiklerinde “bugün okulunda neler yaptın” şeklinde bir soru sorulması karşılığında çocukların başlarından geçenleri ayrıntılı anlatmaları o günü zihinlerinde tekrar yaşamaları demektir.⁸⁶ Bu da çocukların zihinlerini açmaktadır. Eşlerin gün içinde yaşadıklarını birbirlerine anlatmaları ya da seyredilen bir filmin ayrıntılı bir biçimde anlatılması da aynı etkiyi yapmaktadır.

3.5. Yürüyerek Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Daha önce ifade ettiğimiz gibi sağ beyin sol vücudu, sol beyin ise sağ vücut kontrol etmektedir. Dolayısıyla günlük hayatta rutin olarak yaptığımız yürüyüşlerde dahi her iki lobu çalıştırarak beyne daha fazla oksijen gitmesini ve kapasitesini artırmamız mümkündür.⁸⁷ Bunun için bireylerin yürürken sağ adımla sol kollunu, sol adımla sağ kolunu kaldırması (Asker yürüyüşü) yeterlidir. Bu şekilde beynin her iki tarafı da harekete geçmiş olur.

3.6. Havada Resim Çalışmasıyla Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Bireysel olarak ya da sınıftaki diğer öğrencilerle birlikte parmaklar havaya kaldırılır ve istenilen bir resim hayali olarak havaya çizilir veya her birey havaya kaldırdığı parmağıyla yine hayali olarak adını yazar ve yazarken farklı renklerde yazmaya çalışır. Bu etkinlik de her iki lobun harekete geçmesini sağlamaktadır.

3.7. Harflerden Kelime Üreterek Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Çarşıda sokakta yürüyüş yaparken veya oynarken gördüğümüz harflerden kelime üretmek veya kelime oluşturmak da zihni canlandıran etkinliklerden biridir.

⁸⁵ Erden, Sosyal Bilgiler Öğretimi, s. 86.

⁸⁶ Müfit Gömleksiz: Kubaşık Öğrenme, Baki Kitapevi, Adana, 1997, s.10.

⁸⁷ Ulusoy, a.g.e., s.483.

3.8. İşaret Veya Kodlama Yaparak Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Kodlama sistemi öğrenmede çok önemli bir yer tutmaktadır.⁸⁸ Kodlamayla öğrenilmek istenen veya ezberlenmesi gereken bilgiler kodlama sistemiyle daha kolay hafızaya alınabilir.⁸⁹ Örneğin telefon numaraları. 3206457rakamını 32-06-45-7 olarak ayırıp 32 Isparta'nın; 06 Ankara'nın; 45 Manisa'nın plaka kodudur. Dolayısıyla Isparta, Ankara, Manisa ve 7 rakamını bu şekilde "kodlamamız hem daha kolay hafızamıza alınmasına ve daha uzun süre hafızamızda kalmasına sebep olur."⁹⁰ Buna benzer kodlama sistemini her birey kendine göre geliştirebilir veya oluşturabilir.

3.9. Tarif Etmek Yoluyla Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Bulduğunuz ortamı veya mekânı tarif etmek de zihni harekete geçirmektedir. Yol tarif eden bireyin ister istemez tarif ettiği yer, zihninde canlanmasına neden olmaktadır. Bu aslında bireyin aynı anda binaları, renkleri, yolları düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu da her iki lobun aynı anda harekete geçtiği anlamına gelmektedir.

Öğretmenler de tarif yöntemini sınıflarında uygulayabilirler. Öğrencilerin dikkatlerinin dağılması durumunda veya derse hazırlamak maksadıyla sınıfın oturma düzeni veya duvarlarda asılı panoları, resimleri sorulabilir. Bu etkinlik öğrencilerin dikkatlerinin tekrar toplanmasına yardımcı olacaktır. Çünkü öğrencilerin dikkat süreleri oldukça azdır. Bu nedenle ders esnasında sık sık dikkat tazeleyici etkinlik yapılmalı ve verilmek istenen konu kısa yoldan anlatılmaya çalışılmalıdır.

3.10. Kendi Kendini İkna Yöntemiyle Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Bireylerin içinde buldukları psikolojik durumları öğrenmelerini etkilemektedir. İnsanlar zaman zaman ruhi çöküntü içine girebilir ve motivasyonları eksilebilir. Bu durum öğrenmelerini olumsuz yönde etkilediği gibi kişinin öğrenmeye karşı istek ve arzularını da yok edebilmektedir.⁹¹ Olumsuz ruh halinden kurtulmanın yollarından biri "ben bu işi rahat yaparım, bilgi ve donanım olarak yeterliyim, onlar yapabildiğine göre ben de yapabilirim, ben bunun

⁸⁸ Tay, a.g.e., s. 11.

⁸⁹ Oğuz Saygı Abdullah Maraşlı, Muhammed Maraşlı: Hafıza Teknikleriyle, Beyin Gücünü Geliştirme, Hayat Yay., İstanbul, 2000, s.31-36

⁹⁰ Senemoğlu, Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, s. 376.

⁹¹ Ulusoy, a.g.e., s.490.

üstesinden rahat gelirim” gibi olumlu ikna sözcükleriyle kendi kendine olumlu yönde motivasyonda bulunarak zihnini olumlu yönde etkileyebilir.

3.11. Güçlü Yanlarını Ortaya Çıkararak Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Her bireyin gizli kalmış ve başarılı olduğu bir alan mutlaka vardır. Ancak insanlar kendilerinde var olan yetenekleri ya bilmemekte ya da yeteneklerinin hangi düzeyde olduğunun tespit edememektedir. Bu nedenle yapılan en ufak bir yanlış karşılığında kişiyi eleştirmek yerine kişiyi tanıyarak, yargılamadan, fırsat vererek bu özelliklerinin ortaya çıkmasına fırsat verilmelidir. Fırsat verilmesi durumunda birey kendine güvenecek, gücünü fark edecek ve olumlu düşünmeye başlayacaktır.⁹² Kişi böylelikle hem olumlu yönde motive olacak hem de yanlış yaparım korkusundan sıyrılarak özgüvenle yeni fikirler üretmeye başlayacaktır.

3.12. Kendini Bir Başkasının Yerine Koyma Yöntemiyle (Empati) Hafızayı Etkinleştirme Önerileri

Her gün belli bir süre kendini başkasını yerine koyarak bu kişinin yapmış oldukları davranışlara anlam vermeye çalışmak da zihnin etkin çalışmasına sebep olan etkinliklerdendir.

3.13. Bedensel Faaliyetlerle Hafızayı Etkinleştirme

Günün yorgunluğunu atarken veya televizyon izlerken yere bir şişe veya bir oyuncak bırakılabilir. Yere bırakılan şişe veya oyuncak eller kullanılmadan ayaklarla havaya kaldırılmaya çalışılır. Sağ beyin sol vücudu, sol beyin de sağ vücudu kontrol ettiğinden dinlenme aşamasında dahi beynin her iki lobu çalışmaya devam eder ve kapasitesi böylelikle artırılmış olur.

4. Sonuç

Beyin ile ilgili araştırmaların neticeleri ortaya çıktıkça eğitim öğretim kendisini buna göre değiştirmekte, geliştirmekte ve öğrencileri bu platformda değerlendirmektedir. Bugünkü eğitim sistemimiz genelde sol loba dönük bir eğitim sistemini öngörür. Bu sistem sol loba geliştirip güçlendirirken sağ loba pasifleştirmekte ve zayıflatmaktadır. Bu da beynin tam kapasite çalışmamasına neden olmaktadır. Bu şekilde elde edilen bilgiler farklı loblarda

⁹² Münire Erden, Yasemin Akman: Eğitim Psikolojisi, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1997, s.241.

değerlendirilip, uyarılar neticesinde hafızaya alınmaktadır. Bu çok verimli bir öğrenme biçimi değildir. Çünkü etkili ve kalıcı bir öğrenme için her iki lobun da eğitim-öğretim faaliyetlerine sokulması gerekmektedir. Öğrenci bu durumda farklı zihinsel işlevlerini aynı anda kullanarak daha verimli öğrenebilir ve günlük hayatta karşılaştığı problemlere daha kolay ve kalıcı çözümler üretebilir.

Bu nedenle eğitimciler beynin yapısı ve hangi tür bilgilerin nerede değerlendirilip, öğrenmenin ne şekilde gerçekleştiğiyle ilgili bilgi sahibi olmalıdır. Eğitimci sınıflarında mevcut öğrencilerin yapılarını ve öğrenme yöntem ve biçimlerini tespit ederek ders işleme yöntemini buna göre ayarlamalı, dersini buna göre işlemeli ve her iki loba dönük tekniklerle ders anlatma stratejileri geliştirmelidir.

Kaynaklar

Açıkgöz, Kamile Ün: Etkili Öğrenme ve Öğretme. (Dördüncü Baskı).Eğitim Dünyası Yayınları. İzmir, 2003.

Anderson, O., Roger: A Neorocognitive Perstpective on Current Learning Theory and Science Instructional Strategies, Science Education, 1997, No:1.

Boydak, Alp: Beyin Yarı Kürelerinin Gizemi, Beyaz Yayınları, İstanbul 2004.

Buzan, Tony: Aklını En İyi Şekilde Kullan, Arion Yayıncılık.,İstanbul, 2001.

Çakmak, Osman: Neden Öğretemiyoruz, Zafer Dergisi, Kasım 2003.

Demirel, Özcan: Eğitimde Program Geliştirme, Pegem A Yayıncılık, Ankara 1999.

Doğan, Hıfzı: Eğitimde Program ve Öğretim Tasarımı, Önder Matbaacılık, Ankara 1997.

Erden, Münire- Akman Yasemin: Eğitim Psikolojisi, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1997.

Erden, Münire: Sosyal Bilgiler Öğretimi, Alkım Yayınları, Ankara 1996.

Freder, Gloria: Learning To Learn: Strengthening Study Skills and Brain Power, G. 1990.

Gömlüksiz, Müfit.: Kubaşık Öğrenme, Baki Kitabevi, Adana, 1997.

Güneş, Hasan: Benimle Oynar Mısın. Kök Yayıncılık (Baskıda) Ankara, 2010.

Hebb, Donald O: The Role of Neurological Ideas in Psychology., Journal of Personality, Sep51, Vol. 20 Issue 1.

Jensen, Eric: Teaching with the Brain in Mind. Alexandra, Virginia, Association, 1998.

Kaptan, Fitnat: Fen Bilgisi Öğretimi, Meb. Yayınları, İstanbul, 1999.

Kasaroğlu, Zeynep Müge, Şentürk Bülent: Uygulamalar ve Pratiklerle Süper Hafıza Teknikleri, Akis Kitap, İstanbul, 2008, s.15.

Kaya, Alim: Eğitim Psikolojisi, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007.

Kestet M. Saba: İnsan Vücudu (7. Baskı), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Nurol Matbaacılık, Ankara, 2000.

Nakiboğlu, Mamure: Kuramdan Uygulamaya Beyin Fırtınası Yöntemi, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Cit:1, Sayı:3, Ankara, 2003.

Özden, Yüksel: Öğrenme ve Öğretme. Pegema Yayıncılık. Ankara, 2003.

Sausa, David A.: How The Brain Learns: A Classroom Teacher's Guide. Thousand , 2001.

Saygın, Oğuz: Maraşlı, Abdullah, Maraşlı, Muhammed, Hafıza Teknikleriyle, Beyin Gücünü Geliştirme, Hayat Yay., İstanbul, 2000.

Senemoğlu, Nuray: Gelişim Öğrenme Ve Öğretim, Spot Matbaası, Ankara, 1997.

Senemoğlu, Nuray: Gelişim, Öğrenme ve Öğretim. Gazi Kitapevi, Ankara 2004.

Senemoğlu, Nuray: Öğrenme Ürünleri ve Öğretimi, İlköğretimde etkili Öğretme ve Öğrenme Öğretmen El Kitabı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Burdur Eğitim Fakültesi Yayınları Denetici Semineri Ders Notları, Burdur, 1999.

Silbernağl, Stefan: Despopoulos, A., Çev: Yener, B., Aydın, Z., Alican, İ., Renkli Fizyoloji Atlası, Nobel Tıp Kitabevleri Yay., İstanbul 1997.

Spitzer, Manfred: Lernen, Gehirnforschung und die Schule des Lebens, Spektrum Verlag, 2003.

Sprenger, M.B.: Becoming a "Wiz" at Brain-Based Teaching, Thousand Oaks, 2002.

Sprenger, Marilee: Learning & Memory: The Brain in Action. Alexandria, Virginia: 1999.

Talcott, Joel, B., Witton, C., Hebb, G., S.: at. all, On the relationship between dynamic visual and auditory processing and literacy skills; results from a large primary-school study,. Oct-Dec2002, Vol. 8 Issue 4.

Tarhan, Nevzat: Soyut Düşünme ve Beynin Sırları, Okur-Yazar Dergisi, Mart 2004.

Tay, Bayram: Sosyal Bilgiler Dersinde Anlamlandırma Stratejilerinin Yeri Ve Önemi, Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Ankara 2004.

Ulusoy, Ayten: Eğitim Psikolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara 2007.

Wolfe, Pat: Brain Matters, Translating Research into Classroom Practice., 2001.

Yaltkaya, Korkut: Belleğin Fizyolojisi, Bilim Teknik, Nisam, 2000.

Yıldırım, İbrahim: Eğitim Psikolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara 2008.

Yıldırım, Ramazan: Öğrenmeyi Öğrenmek. Sistem Yayıncılık, İstanbul 2004.

www.beyinegzersizi.com/zeka/einsteinin-beyni-2.html.

www.facebook.com/note.php?note_id=204840737200.